

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Vztah penologie a penitenciariistiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:
PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.

Vypracovala:
Bc. Lada Černá

Brno 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Vztah penologie a penitenciaristiky“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této diplomové práce. Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

V Praze dne 25.3.2012

.....
Bc. Lada Černá

Poděkování

Děkuji panu PhDr. Miloslavu Jůzlovi, Ph.D. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé diplomové práce.

Také bych chtěla poděkovat své rodině za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytli při zpracování mé diplomové práce, čehož si nesmírně vážím.

Bc. Lada Černá

Obsah

Úvod	3
TEORETICKÁ ČÁST DIPLOMOVÉ PRÁCE	
1. Analýza pojmů penologie a penitenciaristika	5
2. Vzájemné vztahy penologie a penitenciaristiky	9
3. České vězeňství od prvopočátku do současné doby	12
3.1 Počátky vězeňství na našem území	12
3.2 První snahy o vězeňské reformy	14
3.3 Vězeňský systém v Habsburské monarchii (1850 - 1918)	16
3.4 František Josef Řezáč	17
3.5 Vězeňský systém v Československé republice (1918 - 1939)	18
3.6 Vězeňský systém v Protektorátu Čechy a Morava (1939 - 1945)	19
3.7 Obnova československého vězeňství (1945 - 1952)	19
3.8 Správa nápravných zařízení Ministerstva vnitra v letech 1952 – 1965 a Sbor nápravné výchovy Ministerstva vnitra (1965 – 1968)	20
3.9 Výzkumný ústav penologický	28
3.10 Vězeňství v období let (1968 – 1989)	28
3.11 Reforma a perspektivy vězeňství v letech 1990 až po současnost	29
4. Principy moderního vězeňství	31
5. Filozofie trestu odnětí svobody (účel, účinnost, zásady, funkce)	33
5.1 Penitenciární péče	36
5.2 Kontinuální péče	59
5.3 Postpenitenciární péče	59
5.4 Institut podmíněného propuštění z výkonu trestu	
6. Alternativní trestní spravedlnost, retributivní a restorativní justice	62
6.1 Systém alternativního řešení trestních věcí	63
7. Trest domácího vězení	67
8. Probační a mediační služba České republiky	68
8.1 Podstata mediace a probace	68
9. Nestátní subjekty postpenitenciární péče	70
10. Věda, výzkum a spolupráce	71
10.1 Mezinárodní spolupráce	71
11. Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015	73

EMPIRICKÁ ČÁST

12. Výzkum	75
12.1 Popis a cíl výzkumu	75
12.2 Stanovení výzkumného šetření	75
12.3 Charakteristika zkoumaného souboru	75
12.4 Formulace hypotéz	77
12.5 Postup a průběh šetření	77
12.6 Analýza a interpretace výsledků šetření	78
Závěr	106
Resumé	108
Anotace	108
Klíčová slova	109
Annotation	109
Keywords	109
Seznam literatury a informačních zdrojů	110
Seznam příloh	111

ÚVOD

Má diplomová práce by měla být souhrnem mých studentských vědomostí získaných na IMS v Brně v oboru sociální pedagogika a dvanáctiletého působení ve Vězeňské službě ČR dále jen „VS ČR“. Dlouho jsem přemýšlela nad vybraným tématem mé diplomové práce. Jsem si totiž vědoma, že v souvislosti s problematikou vězeňství bylo napsáno mnoho významných publikací, prací i článků. I když v počátcích mé pracovní činnosti ve vězeňství jsem si toto neuvědomovala. Až v průběhu studia na IMS v Brně jsem dostávala ucelené teoretické povědomí o práci ve VS ČR.

Jsem přesvědčena o tom, že každá další práce je přínosem pro činnost zaměstnanců věznic. Dále může být i inspirací pro další studenty, či zájemce o práci ve vězeňských zařízeních. I pro mě bylo studium přínosem, neboť jsem se seznámila z mnoha publikacemi a osobnostmi, jež se zabývají penologií a penitenciaristikou.

Po dlouhodobém přemýšlení, jak uvést svoji práci jsem si vzpomněla na knihu „Sociální stát“ od autora Miloše Večeři. Tímto chci jako student sociální pedagogiky uvést v obecné úrovni téma moji diplomové práce „Vztah penologie a penitenciaristiky“.

Žijeme, jak říkáme v sociálním státě. Sociální stát je společností, v níž vláda na sebe přebírá odpovědnost za sociální, ekonomickou a politickou prosperitu nebo-li wellbeing svých občanů. Jedná se o politický systém, který zahrnuje nejen oblast zlepšování kvality osobního a společenského života jedinců, ale jeho stěžejním významem zůstává zabezpečení občanům „slušného žití“ i v případě sociální potřebnosti. V jakémkoliv typu sociálního státu nalézáme odlišné uskupení lidí s odlišnou životní úrovní, s odlišným stylem života. Mluvíme o sociální struktuře, která je definována jako způsob, kterým je společnost organizována do očekávatelných sociálních skupin a vrstev. To s sebou váže pojem sociální stratifikace, která se značí nerovným rozdělením práv, privilegií, povinností a odpovědnosti, odměn a majetku.

Každý z nás vystupuje v sociálním státě v určité sociální roli, tzn., že je očekáván nějaký postoj a chování jedince ve společnosti. To ostatně vyplývá ze sociálního statutu každého občana, pozice ve společnosti. Tato pozice je odrazem sociální reality, která má svůj rub a líc. Domnívat se, že každý člen státu vystupuje v roli, ve které respektuje sociální normy a hodnoty, je mylné. Každá doba nese s sebou určité problémy. Na jedné straně zastupují společnost jedinci, kteří sociální normy a hodnoty dodržují, respektují. Na straně druhé je každé společenství zastoupeno lidmi, kteří z nějakého důvodu sociální role neplní, nebo jen z malé části. Ať už se jedná o nezaměstnanost, alkoholismus, drogovou závislost, péči o seniory, zdravotně postižené či kriminalitu. Ale vždy je třeba doufat, že se budou nalézat a realizovat takové projekty ve společnosti, které se budou snažit eliminovat rozdílnosti. Také je nutno neustále vytvářet a zajišťovat soubory opatření, přístupy a metody, aby obyvatelstvo mohlo žít ve skutečném sociálním blahobytu, aby sociální politika státu dokázala vyskytnuvší se problémové fenomény podchytit nebo ještě lépe jim předcházet.

Každý z nás může v určité míře dopomoci eliminovat fenomény, které nejsou ve společnosti akceptovatelné. Zde můžou, alespoň částečně, když ne úplně, pomoci k odstranění nepřijatelných jevů zkušenosti, vědomosti nebo dovednosti nabyté v rámci studia Sociální pedagogika, která má nezastupitelné místo jako jedna z mnoha

vědních disciplín, které nás učí umění naslouchat problémům lidí kolem nás, kompetentně je řešit a ještě lépe jim dokázat předcházet¹.

Má diplomová práce je tradičně členěna do dvou základních částí – teoretické a empirické. Teoretická část se opírá v prvních kapitolách především o analýzu pojmu penologie, penitenciaristika, vztah penologie a penitenciaristiky a historii vězeňství na českém území od nejstarších záznamů až po radikální transformaci vězeňského systému. Teoretická část mé práce zahrnuje terminologické a historické východiska. Je tedy popisem vědním.

V následujících kapitolách teoretické části popisuji klíčovou součást penologie zastupující úsek vězeňství, odborně nazývaný penitenciární věda, která se zaměřuje na nepodmíněné tresty odnětí svobody. Mezi disciplíny penitenciární vědy řadíme penitenciární péči prováděnou s jedinci při výkonu trestu odnětí svobody nepodmíněně přímo ve věznicích.

Intencionální výchovu a vzdělávání jedinců odsouzených k trestu odnětí svobody zajišťuje oblast penitenciární pedagogiky. Korespondující oblastí penitenciární péče, zastřešující zdárnou adaptaci pachatele trestného činu do občanského života, je fáze penitenciární péče neboli fáze reintegrační. Výčet těchto oblastí je předmětem teoretického pojetí.

Pro empirickou část práce byl použit můj výzkum, který si kladl za cíl posoudit teoretickou znalost zaměstnanců VS ČR v oblasti penologie a penitenciaristiky. Pro zjištění potřebných dat byl použit dotazník, v němž respondenti měli za úkol vybrat u otázky jednu odpověď ze tří možných odpovědí.

Cílem mé předkládané práce je popsat vzájemné vztahy penologie a penitenciaristiky zamyslet se nad retributivní a restorativní justicí a v rámci výzkumu posoudit teoretickou znalost zaměstnanců VS ČR v oblasti penologie a penitenciaristiky a tím i zjistit jestli mají teoretické vědomosti o vztahu penologie a penitenciaristiky.

¹ VEČEŘA, M. Sociální stát. Východiska a přístupy. Praha : SLON, 1993, 48 s. ISBN 80-901424-6-X.

1. Analýza pojmů penologie a penitenciaristika

Penologie (z lat. poéna – trest, logicus – nauka) je nauka o ukládání, výkonu a účinnosti všech soudních trestů, tj. Penologie lze nejobecněji charakterizovat jako vědu o trestech a trestání nebo také jako vědu o výkonu trestu a jeho účincích. Předmětem jejího zkoumání jsou metody zacházení s pachatelem trestných činů (tedy tresty a způsob jejich výkonu), které co možná nejúčelnějším způsobem dosáhnou korektivní změny chování pachatele, tak aby se mohl integrovat do společnosti jako řádný občan. Penologie zkoumá efektivnost všech druhů trestu, které jsou uvedeny v trestním zákoně. Ale zvláštní pozornost věnuje trestu odnětí svobody pro specifické právní vztahy, zákonitosti a působení na pachatele, které nastávají při jeho vykonávání.

Penologie studuje vývoj penologických myšlenek. Zkoumá sociálně-psychologické procesy, jevy, vztahy a zákonitosti, které vznikají v důsledku aplikování trestu. Zkoumá fyzickou a psychosociální realitu pachatele (jeho zdravotní stav, nemoci, úrazy, jeho sociální zázemí, věk, dosažené vzdělávání). Taktéž zkoumá, ověřuje a koncipuje přístupy výchovného zacházení s odsouzenými, aby bylo dosaženo co nejefektivněji účelu trestu, zkoumá i systém institucí a jejich funkci při realizaci zákonného postihu. Zkoumá, hledá i jiné sankce, které by účinně ovlivňovaly chování pachatelů trestných činů: ochranná opatření, alternativní tresty.

Výrazný důraz je v penologii kladen na individuum, poznání jeho osobnosti s cílem stanovit adekvátněji diferenciované výchovné zacházení včetně individualizovaného přístupu.

Pozornost je věnována zkoumání vlastností osobnosti a chování pachatele a to z hlediska předpokladů pro dosažení možných změn jeho chování v souvislosti s vnějšími vlivy prostředí (kterým dosud pachatel prošel) a podmínkami výkonu trestu včetně ochranných opatření a působení dalších preventivních opatření. Někteří autoři zahrnují do předmětu penologie i juristické, administrativní a případně i jiné (technické aspekty této problematiky).

Penologie se začíná rozrůstat o problematiku penitenciární, a o penitenciární proces².

Penitenciaristika - penitenciární nauka (z lat. paenitentia – náprava) je naukou o výkonu a účinnosti trestu odnětí svobody z hlediska obecných a zvláštních podmínek a zejména použitých metod, forem a prostředků nápravně výchovné činnosti podle stupně dosažené nápravy u jednotlivých kategorií odsouzených. Vychází z poznatků vědních oborů aplikovaných na podmínky vězeňství, především z penitenciární psychologie, pedagogiky, sociologie a práva.

Do penitenciární praxe vstupují společenské vědy zabývající se chováním člověka, jeho psychikou, aby se podílely na řešení problémů spojených s penitenciárním procesem a náplní jeho cíle. Společenské vědy, zapojující se do řešení penitenciární praxe, jsou některými autory označovány jako penitenciární disciplíny. Mezi penitenciární disciplíny je zahrnuta penitenciární pedagogika, penitenciární psychologie, penitenciární psychiatrie a penitenciární sociologie.

² ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana*. 1. vyd. Praha: Policejní akademie, 2005, 5 s. ISBN 80-7251-207-2.

Penitenciární pedagogika je speciální pedagogická disciplína, zabývající se zvláštnostmi penitenciárního výchovného působení vztahující se na všechny kategorie odsouzených ve výkonu trestu.

Jejím úkolem je využití poznatků z obecné a speciální pedagogiky, včetně poznatků dalších vědních disciplín, které mají vztah k řešeným problémům penitenciární výchovy. Získávání vlastních poznatků vlastním výzkumem a výsledky praxe. Vytvoření systému penitenciární výchovy, který se bude odvíjet z trestní politiky státu a koncepce vězeňství. Přinášet podněty do oblasti trestně právní vědy a rozvojem své teorie a praxe vytvářet nutnost dalších právních úprav výkonu trestu odnětí svobody.

Penitenciární psychologie stejně jako pedagogika zkoumá problémy procesu penitenciární výchovy a zabývá se následujícími úkoly. Za prvé zkoumá osobnost odsouzeného z hlediska jeho individuálních zvláštností, vývoje osobnosti, etiogeneze delikventních jednání a prognózy dalšího chování. Na základě těchto poznatků lze adekvátněji zvolit individuální přístup, stanovení správného výchovného programu. Za druhé zkoumá individuálně – psychologické, sociálně-psychologické problémy života ve věznicích, jedná se o celou „spleť“ - strukturu vztahů mezi obviněnými, mezi odsouzenými, odsouzenými a personálem, dynamiku skupin s podskupinami, problém tzv. druhého života odsouzených. Za třetí zkoumá psychologické aspekty penitenciárního výchovného procesu – účinnost výchovných metod, vhodnost metod v závislosti na požadované změny chování odsouzených (direktivní a indirektivní vedení). Uplatňuje psychokorektivní působení na odsouzené – penitenciární psychologie má dnes ve svém repertoáru řadu metod psychokorektivního působení, které jsou v praxi odborníky využívány s úspěchem (skupinové poradenství, skupinová psychoterapie, sociálně výchovné metody komunikativní, kooperativní). Diagnostikuje změny chování obviněného a odsouzeného v průběhu VTOS, v případně krizových stavů nebo v situacích, kdy odsouzení svým chováním hrubě porušují vězeňský řád – napadení mezi odsouzenými, sebepoškozování, polykání předmětů, pořezání žil, napadení personálu atd. Psycholog na základě poznatků o osobnosti pachatele dává podněty k volbě vhodnějších výchovných metod, podílí se na klasifikaci odsouzených, dává podněty k prohloubení diferenciací uvnitř každé výchovné skupiny odsouzených. Psycholog se podílí na výběru personálu, především posuzuje jejich psychologickou způsobilost pro toto náročné prostředí – prostředí věznic pro výkon trestu a vyšetřovací vazby.

Penitenciární psychiatrie jde o aplikovaný speciální obor psychiatrie, zaměřující se na diagnostikování a poskytování individualizované léčebně-terapeutické péče obviněným a odsouzeným s odchylkami od psychické normy. Jde o osoby po prodělání psychického onemocnění, o osoby s těžšími neurózami, s některými symptomatickými psychickými poruchami, podmíněné zneužíváním alkoholu, drog. Zejména pak jde o odsouzené s výraznými poruchami psychopatickými, včetně sexuálních deviací. Účinná penitenciární výchovná práce s touto skupinou odsouzených výrazně závisí na odborné činnosti psychiatrické.

Fungování psychiatrů se specializací penitenciární psychiatrie má výhodu v tom, že jsou organicky propojovány psychiatrické léčebné postupy s ostatními složkami systému penitenciární výchovy. Do sféry činnosti penitenciárního psychiatra je nutno zahrnout i protialkoholickou a protidrogovou psychoterapii včetně terapie

sexuálních deviací. Nejbližšími spolupracovníky penitenciárního psychiatra jsou v léčebně výchovných programech penitenciární psychologové s klinickou psychologickou erudicí a penitenciární pedagogové vzdělaní v léčebné pedagogice.

V současné době je v zařízeních pro výkon vazby a trestu odnětí svobody penitenciární psychiatrická problematika řešena velmi často pouze externím pracovníkem. Ve směru do budoucnosti, kdy budou do výkonu trestu opět zavedeny různé druhy ochranného léčení a rozšíří se počet specializovaných oddělení, bude vězeňství naléhavě potřebovat stále psychiatry.

Penitenciární sociologie je specializovaný obor sociologie, který zkoumá sociální vazby, strukturu, její fungování a účinnost v penitenciárním procesu pod zorným úhlem naplnění účelu výkonu trestu.

Před penitenciární sociologií stojí úkol odpovědět na otázku: Jaká je nejvhodnější, efektivně funkční organizační struktura institucí, určených pro výkon trestu (včetně analýzy vztahů subordinačních, kooperativních, dílčích organizačních struktur – jednotlivých pracovních skupin, popisu obsahu rolí a požadavků na ně kladených z hlediska fungování v organizační struktuře atd.).

Penitenciární sociolog provádí sociologické výzkumy, kdy analyzuje funkčnost sociálních vztahů organizační struktury např. věznice pro výkon trestu a na základě této odborné sociologické expertízy vypracovává praktické, vědecké fundované návrhy a doporučení, které směřují k zvýšení efektivnosti činnosti věznice; jsou odhalovány poruchy a příčiny nedostatečné funkčnosti vztahů, struktury nebo jsou odkrývány rezervy, které mohou při jejich přiměřeném využití znamenat řešení problému přetížení na jiném úseku organizační struktury.

Penitenciární sociologie své působení nasměrován k odsouzeným, k vězeňským pracovníkům a výkonu jejich služby. Ve vztahu k odsouzeným penitenciární sociolog pracuje se specialisty na oddělení výkonu trestu tj. s pedagogem, psychologem, sociální pracovníci, ale také s vychovatelem, u kterého je odsouzený zařazen ve výchovné skupině.

Penitenciární sociolog sleduje dynamiku a vývoj sociálních vztahů, které ovlivňují formální i neformální skupiny vězeňské populace; snaží se mít přehled o vůdcích, o obsahu jejich vůdcovské role, na jakém principu působí, odhaluje zdroje potenciálních konfliktů – např. zabývá se příčinami nespokojenosti odsouzených (oprávněných i neoprávněných), jejich náladami, postoji. Tyto informace jsou důležité při volbě přístupu – výchovného přístupu k odsouzenému a celé skupině, ale také při předcházení konfliktním situacím, nepokojům, vzpourám ve věznicích.

Poznatky o jednotlivcích – slouží jako podklad k posuzování např. přeřazení odsouzeného do jiné výchovné skupiny, při zařazování odsouzeného na jiné pracoviště, při posuzování „rizika“ konfliktu při trávení volného času,....atd.

Poznání, které přináší penitenciární sociolog o jednotlivých odsouzených i skupinách mají svůj význam jak v oblasti řízení, tak v každodenní penitenciární praxi.

Ve vztahu k personálu – vězeňským pracovníkům výkonu služby – poznatky z penitenciární sociologie jsou přínosné pro řídicí pracovníky k hlubšímu poznání sociálního procesu ve věznici a jejich racionálnímu řízení, např. tok informací a jejich přenos, problémy spolupráce mezi odděleními pracovišti.

Zkoumá slabiny organizace, které se týkají funkčnosti struktury, ale i také je podstatnou částí jeho pracovní činnosti. Vyhodnocuje příčiny nespokojenosti personálu, případně fluktuaci, ale i také problémy, které souvisejí s nezájmem, nedbalostí atd.

Penitenciární sociolog provádí aktivní expertizní a analytickou činnost, která je podstatnou částí jeho pracovní činnosti.

S fungování penitenciárních sociologů se v penitenciární praxi začíná a experimentálně se rozbíhá, ale je třeba mnohé v praxi učinit, aby byl vytvořen prostor pro uplatnění přínosu této aplikované vědní disciplíny³.

Penitenciární proces a tedy i snaha o korekci chování a dosažení trvalých změn v životním způsobu delikventních jedinců je z hlediska diagnostiky uzavírán vyšetřením před ukončením trestu odnětí svobody a propuštěním z věznice⁴.

³ ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana*. 1. vyd. Praha: Policejní akademie, 2005, 5 - 8 s. ISBN 80-7251-207-2.

⁴ FISCHER, S. *Etopedie v penitenciární praxi*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2006, 92 s. ISBN 80-7044-722-9.

2. Vzájemný vztah penologie a penitenciariistiky

Jak tedy převést slovo penitenciariistika do srozumitelné, ale přitom odborné české terminologie? Na základě uvedených charakteristik lze hovořit o penitenciariistice jako o vězeňské vědě. Termíny trestní či nápravné by byly jaksi zavádějícími.

Sochůrek (2007) naopak přímo o penitenciariistice nehovoří, drží se termínu penologie jako vědy o trestu a trestání. Penitenciariistika u něho přichází na řadu až v souvislosti s penitenciární pedagogikou, případně penitenciární psychologií.

Penologii chápe Sochůrek sice jako vědu o trestu a trestání, jež se zabývá jejich účinky z hlediska volby adekvátního působení – zacházení s pachatelem trestního činu, aby nedocházelo k opakování trestného činu. Ale to penitenciariistika také.

Kýrovo pojetí penologie vychází opět z latiny : poena – trest, logicus – nauka; a rozumí jí nauku o ukládání, výkonu a účinnosti všech soudních trestů, tj. spojených i nespojených s odnětím svobody, včetně alternativních trestů. Využívá poznatků trestního práva, kriminologie, psychologie, pedagogiky, sociologie, popř. dalších vědních oborů. Penologie se tedy zabývá všemi druhy trestů.

Kompromisní řešení nabízejí Mezník a kol. (1995), jenž poukazuje na skutečnost, že kriminální chování lidí není jen otázkou trestního práva, ale i řady neprávních disciplín s trestním právem souvisejících. Jedná se především o penologii. Mají totiž společné trestní sankce – tresty a ochranná opatření: zatímco trestní právo tresty ukládá, penologie jako nauka o výkonu trestu a jeho účincích (poena=trest) je realizuje, jinými slovy se zabývá reálným výkonem trestů a ochranným opatření, v širším pojetí zahrnuje i alternativní tresty. Těžisko penologie však spočívá především ve výkonu stacionárních sankcí, zejména nepodmíněného trestu odnětí svobody, jeho účinností, vedlejších účinků, zacházení s pachateli atd.

Oblast penologie zaměřená na nepodmíněný trest odnětí svobody se nazývá penitenciariistika = vězeňství.

Kromě toho je některými autory chápána penologie jako součást kriminologie, relativně samostatné vědy⁵.

Právníci tedy pojmají penologii (penitenciariistiku) jako právnickou vědu; zejména sledují její vazby na trestní právo a zároveň přiznávají nutnost souvisejících dalších neprávních oborů, aby jejich disciplíny byla v boji s kriminalitou účinná. Jedná se zejména o kriminologii, viktimologii, kriminalistiku a tzv. forenzní (soudní) disciplíny. Patří k nim soudní lékařství, soudní psychologie, soudní psychiatrie, soudní antropologie apod⁶.

Není snad třeba zdůrazňovat, že pouze propojení výše uvedených oborů lze dosáhnout pozitivních výsledků v prevenci a potlačování trestné činnosti, která nabývá v dnešní době jiného kvalitativního charakteru.

⁵ KUCHTA, J. *Kriminologie (II. část)*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. ISBN: 80-210-0681-1

⁶ MEZNÍK, J. a kol. *Základy penologie*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 80-210-1248-X.

Jiného názoru jsou však pedagogové a psychologové. Ti penitenciariistiku aplikují do svých disciplín, nebo naopak penitenciariistika využívá ve své teorii, jejíž podstatou je zacházení s vězni, pedagogiku a psychologii,

Jedním s prvních odborníků, kteří u nás zavádějí pojem penitenciariistika v návaznosti na pedagogiku a psychologii ve vězeňství, byl docent Jiří Čepelák již v 70. letech. Je autorem četných statí s penitenciární problematikou. Známa je např. jeho Penitenciární psychologie z roku 1982. Jeho dalšími pokračovateli byli ku příkladu Miluše Urbanová a Stanislav Nečas.

S penitenciární pedagogikou se můžeme nejčastěji setkat v pracích Karla Nováka (Penitenciární pedagogika, 1985 a Úvod do penitenciární pedagogiky, 1986). V těchto pojednáních upozorňuje na užívání pojmu penitenciární již ve 20. letech v Rusku v podání ruského právníka S. V. Poznyševa, jenž sepsal dílo „Osнови penitenciarnej nauki“ (Novák, 1986). Na něho navazují další ruští penitenciaristé – I.T.Bogatyrev a dosud žijící profesor Zubkov.

Kdo však zavádí ve vězeňské terminologii slovo penitenciární jako vůbec první, je francouzský ekonom, právník a politik Charles Jean Maria Lucas (1803-1865). Ve svém avantgardním díle Reformy vězeňství (De la reformé des prisons) z roku 1838, v němž označuje výchovné prvky ve vězeňství jako penitenciární pedagogiku. Již od roku 1830 se zajímal i o tresty smrti. Potvrzuje, že vznik penitenciární pedagogiky souvisí se vznikem trestně právních teorií o výchovně funkci výkonu trestu odnětí svobody (Novák, 1986).

Z dalších blízkých evropských zemí je penitenciaristika a penitenciární pedagogika rozvíjena v Polsku, ovšem pod názvem resocializační pedagogika. K jejím předním představitelům patří dnes již nestoři (bohužel již nežijící) C. Czapów a S. Jedlewski, kteří položili její základy v díle Resocializační pedagogika (Praha, 1981). Jejich následovníky jsou např. w. Ambrozik a P. Stepniak v poznaňské Univerzitě Adama Mickiewicze na katedře resocializační pedagogiky v rámci pedagogické fakulty. Rovněž na katedře pedagogiky a psychologie Slezské univerzity v Katovicích se resocializační pedagogikou zabývá Anna Nowak nebo Adam Szecówka na Univerzitě Wrocław.

Centrem penitenciárních věd v Polsku je však škola polské vězeňské služby v Kaliszu, která se dlouhodobě zabývá vězeňskou (penitenciární) problematikou a jako rezortní škola vychovává příslušníky vězeňské služby v Polsku.

Na Slovensku je obdobná škola v Nitře. K předním současným slovenských odborníkům na vězeňství (penitenciaristům) patří např. Jozef Chreňo, Dušan Porubec, Anton Fábry, Mária Kreslová či Oto Lobodáš. Mají možnost navazovat na takové osobnosti slovenské penitenciaristiky, jakými byli Emil Tauffer, Eugen Erdéky, MUDr. Abrahám Martin Pattensyus, František Paníček a další.

V současné době se u nás penitenciární pedagogikou zabývají jednak dosud žijící Čepelákovci „potomci“ a pokračovatelé Miluše Urbanová, Alena Marešová, Zdeněk Karabec a jednak nově nastoupivší generace penitenciaristů, jenž reprezentují zejména odborníci Institutu vzdělávání Vězeňské služby ČR ve Stráži pod Ralskem

(Aleš Kýr, Jan Sochůrek, Jaana Paukertová, Květuše Sluková, Ondřej Hladík, Lubomír Bajcura a další) či z Policejní akademie (Vratislava Černíková), jednak odborníci působící léta v praxi, k nimž se řadí Kamila Meclová, Bohuslav Burkiewicz, Jiří Mezník, Květa Kalábová a další, kteří měli možnost svými rozhodnutími výrazně ovlivnit další směry české penitenciaristiky. Sólovým, ale vzdělaným penitenciaristou je i Jaroslav Hála, působící nyní na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích. Jistě by se dali vypočítávat i další, kteří spolupracují s českými univerzitami, ale kmenově působí ve věznicích. Jedná se o univerzity v Hradci Králové, Pardubicích, Opavě, Zlíně, Ostravě, Brně, Liberci a další význačná vzdělanostní střediska. Jejich společným jmenovatelem jsou specializace v pedagogice – sociální nebo speciální pedagogika. Penitenciární pedagogika se v tomto případě jeví jako sjednocující platforma mnoha dalších pomáhajících disciplín.

Nezanedbatelným badatelským centrem v oblasti penologie a penitenciaristiky je též Institut pro kriminologii a sociální prevenci sídlící v Praze.

Penitenciární vědy se tak u nás nadále úspěšně rozvíjejí v rámci vzájemného propojení teorie a praxe. V posledních letech se jimi zabývají i takové veličiny z vysokých škol, jako jsou Pavel Mühlpachr, Ilona Pešatová, Luboš Chaloupka a další. O penitenciaristiku je tak dobře postaráno, neboť lidstvo zatím nevymyslelo účinnější prostředek jak zabránit páchání kriminality, než je trest odnětí svobody se všemi jeho racionálními funkcemi (izolace a zamezení páchání další trestné činnosti, náprava – resocializace a další)⁷.

V případě vztahu ostatních věd k penologii se přikláním k teorii, že nejbližší vědou je **penitenciární pedagogika** jako jedna ze složek penologie, neboť řeší především zacházení s odsouzenými ve výkonech trestu odnětí svobody, potažmo věznicích.

Charakter penitenciární péče vychází z filozofie a účelu trestu, a představ většinové společnosti o tom, jakým způsobem se má s pachateli kriminálního jednání zacházet. Teorie dřívější doby „oko za oko, zub za zub“ již do dnešní sociokulturní normy nepatří, tudíž je nutné stávající pojetí trestu opřít o transparentní etopedický základ. Trest musí být spojen se snahou o změnu pachatele, především s jeho napravením⁸

Poznatky penologie, rozšířené o souhrn poznatků aplikovaných (penitenciárních) společenských věd nasvědčující tomu, že účel výkonu trestu není velmi často dosažen ve fázi penitenciární, realizované v zařízeních pro výkon trestu, ale musí být vynakládáno další úsilí ve fázi postpenitenciární (mimo zařízení výkonu trestu), aby došlo k žádoucí sociální reintegraci odsouzené osoby, která pobývala v zařízení výkonu trestu.

Tímto je předmět penologie jako nauky „o trestech a jejich účincích...“ rozšiřován o poznatky penitenciárních disciplín, zkoumající celou penitenciární realitu, od momentu aplikace trestní sankce nebo opatření svobodu omezující až do momentu reintegrace odsouzené osoby do společnosti⁹.

⁷ JŮZL, M., OLEJNÍČEK, A. *Penologie a penitenciární pedagogika*. Brno: IMS, 2004.

⁸ NETÍK, K., NETÍKOVÁ, D., HÁJEK, S. *Psychologie v právu*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1997, 30 s. ISBN 80-7179-177-6.

⁹ ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana*. 1. vyd. Praha: Policejní akademie, 2005, 8 s. ISBN 80-7251-207-2.

3. České vězeňství do prvopočátku do současné doby

3.1 Počátky vězeňství na našem území

Vznik a vývoj českého vězeňství úzce souvisí se vznikem a vývojem státu, trestního práva a soudnictví na území Čech, Moravy a Slezska. Po rozpadu Velkomoravské říše v roce 906 se ve středoevropském prostoru začal formovat český stát pod vedením rodu Přemyslovců. Pro jeho zdárné řízení bylo zapotřebí státních a církevních institucí. Soudnictví bylo nadále v rukou kmenových knížat a vznikající šlechty. V této době převládalo zvykové právo, které se prolínalo s byzantskou právní normou „Zákon sudnyj ljudem“. Tato se u nás objevila v souvislosti s příchodem Konstantina a Metoděje v 9. století. Slované tehdy využívali spíše trestů vyhnanství, nebo uvrhování do otroctví nežli trestu smrti. Podle staroslovanských legend se objevují první náznaky humanismu už za knížete sv. Václava. Byl prvním, kdo se zajímal o vězně, byl proti násilí, "bořil šibenice, mučidla i žaláře a vzdal se hrdelních soudů." Jeho humanismus se týkal biblických požadavků, které byly obsaženy v novém zákoně. Za tento svůj přístup k právu a politice zaplatil svým životem. Je pravdou, že tyto informace jsou čerpány z legend, avšak jedná se o nejstarší dochované staroslověnské a latinské texty, na jejichž základě byl kníže Václav prohlášen za svatého.

Vliv západoevropského latinského práva sílí na našem území po roce 1212, kdy český kníže Přemysl I. získává dědičný královský titul. Jeho syn Václav I. a zejména vnuk Přemysl Otakar II. vytvářejí podmínky pro rozvoj měst, která jsou zakládána podle norimberského nebo magdeburského práva. Vzniká systém středověkého soudnictví, opírající se o vrchnostenské, církevní a městské soudy. Postavení obviněných, popř. obžalovaných bylo velmi svízelné, neboť břemeno důkazů bylo na jejich straně. Sami museli prokazovat svoji nevinu, což bylo ztíženo tehdejšími vyšetřovacími praktikami. Zejména při vyšetřování tzv. hrdelních trestných činů byl nařízen výslech za použití mučicích nástrojů. Hrdelních trestných činů, které byly trestány smrtí, byla celá řada. Patřil sem např. trestný čin bigamie, cizoložství, kacířství a čarodějnictví. Tresty byly ve středověku velmi přísné. Končily buď smrtí, nebo těžkým ublížením na zdraví. Specializovaným vězeňským zařízením s krátkodobým využíváním pro vězně byly hladomorny, prostory obvykle jen s otvorem ve stropní klenbě, kterým byli do hladomorny spouštěni nebo svrhováni odsouzení k smrti s posledním bochníčkem chleba a se džbánem vody. Místo dopadu odsouzeného mohlo být navíc opatřeno i roštem s hřeby, podlaha byla poseta kostmi a nečistotou. Vězeň měl být umořen hladem a žízní. Děsivou hladomornou je vybavena třeba Daliborka, podobná prostora byla součástí Staroměstské radnice¹⁰.

V první polovině 13. století byl budován systém župních hradů, které sloužily k obraně, státní správě a také soudnictví. Byly v nich zřizovány i prostory k držení osob zbavených svobody, avšak nemělo charakter trestu odnětí svobody. Šlo spíše o vazbu před vlastní exekucí, o popravu hladem nebo o politickou internaci osob vyššího stavu.

¹⁰ UHLÍK, J., *Historie věznění a vězeňství v Čechách*. Praha: Tiskárna VV Praha Pankrác, 2006, s. 115

Podmínky v hradních vězeních byly nepříznivé, vězni zde žili v nezdravém prostředí a většinou v krátké době umírali. V takovém prostředí se šířili nemoci, morální nákaza a předávání kriminálních zkušeností. Bezpečnost ve městě měl na starosti rychtář se svými biřici, soudil purkmistr a městská rada, a spravedlnost vykonával městský kat. Popravy byly veřejné, ale původního záměru odstrašit od páchání trestných činů nebylo dosaženo. Ve středověku často platilo smrt za smrt. Pokud nebyla sjednána náprava u soudu, došlo ke krevní mstě ze strany rodiny oběti. Časem se od ní však ustupovalo, neboť byla dosti drastická. Hlavním důvodem však byla ztráta levných pracovních sil. Pachatel dostal šanci se ze svého zločinu vykoupit.

Zvyk stavění kamenných křížů na místech neštěstí nebo pro jejich připomenutí pochází již ze 14. století. O vině či nevině dotyčného tehdy sice rozhodoval soud, ale trestní stíhání se rozbíhá až na základě podnětu poškozeného nebo pozůstalých. Cílem totiž není jen stanovení trestu pro viníka, ale také hmotné a morální vyrovnání pro příbuzné, a to dokonce i v případech vraždy. Postavením kamenného kříže lze snadno odčinit spáchané zlo. Jsou známé případy, kdy pozůstalí po oběti dávají přednost „smírčí smlouvě“, ve které se pachatel zaváže, jak svůj čin odškodní. Jedná se o finanční vyrovnání s rodinou, sloužení mší v kostele nebo například obdarování chudých. Zpravidla je součástí dohody také pouť na místo tragické události, kde viník vztyčí kamenný smírčí kříž. Postupem času smírčí smlouvy ztrácejí svůj efekt, neboť pachatel již soudu neuniká. V dějinném vývoji nalézáme i období, kdy trestní právo nesloužilo jen k potírání zločinnosti, ale bývalo zneužíváno k odstraňování nepohodlných politických, ideových a jiných odpůrců. Ke stíhání a vyšetřování osob podezřelých např. z kacířství nebo čarodějnictví bylo vytvořeno tzv. svaté officium, jehož členové předsedali inkvizičním soudům. Vynášené tresty smrti byly většinou vykonávány stětím nebo upálením odsouzeného na hranici.

První oběti byly na našem území upáleny už v letech 1651–1652. Při těchto procesech bylo vrcholem cynismu vymáhání vysokých poplatků za mučení a za popravy, které oběti a jejich pozůstalí museli platit katům a soudcům. Vedle náboženského fanatismu a sadismu byla příčinou čarodějnických procesů především hamižnost, a proto byli také obviňováni většinou zámožnější občané. Čarodějnice byly popisovány jako osoby, které uzavřely spojenectví s ďáblem, zřekly se křesťanské víry, vzývají ďábla jako svého pána, ve všem se podřizují jeho vůli. Čarodějnice prý mohly lidem ublížit na zdraví, rozvracet manželství, přivolávat zlé počasí a neúrodu, brát kravám mléko a škodit dobytku. Znamení, na základě kterých mohly být údajně čarodějnice usvědčeny, byly následující. Nebyla-li podezřelá schopna na požádání zaplakat, byla usvědčena, protože vládlo přesvědčení, že čarodějnice nejsou schopny ronit slzy. Stejně obvyklé bylo hledání čarodějnických znamének – zvláštní bradavky, jež čarodějnice vysávala své bližní a ďáblova znaménka, necitlivá místa na kůži, zanechaného údajně ďáblými zuby a drápy. Podezřelá byla svlečena, oholena od hlavy až k patě a pečlivě prohlédnuta, zda má na kůži skvrny, mateřská znaménka nebo jizvy, které by mohly být označeny jako ďábelské. Aby našli i známky očím neviditelné, probodali zkoušející každou píď těla obžalované jehlou, až našli místo, které nekrvácelo ani nebylo citlivé na bolest. Dnešní vědci tvrdí, že emocionální šok z veřejného svlékání a hledání mohl u některých obětí vést ke vzniku dočasně anestetických míst, a tím poskytnout lovcům čarodějnic „důkaz“, který hledali. Praktický výklad podala kniha inkvizitorů Jakuba Sprengera a Jindřicha Kramera „Malleus Maleficarum“ - Kladivo na čarodějnice z roku 1487. Tato kniha se stala základní příručkou pro vedení procesů s údajnými čarodějnicemi a čarodějníky.

3.2 První snahy o vězeňské reformy

Jan Amos Komenský

Na nezbytnou potřebu mravního jednání při zacházení s pachateli zločinů důrazně upozornil na počátku 17. století Jan Amos Komenský (1592-1670). Byl biskupem Jednoty bratrské, humanistický filozof a pedagog světového významu. Zabýval se výchovou a často je nazýván „učitelem národů“. Dalo by se říci, že byl prvním penologem, neboť odkaz jeho učení je stále aktuální pro jakoukoliv společnost. V jeho díle „Obecná porada o nápravě věcí lidských“ chtěl odstranit zlo a jako prostředek k dosažení tohoto cíle byla pedagogika. Náprava musí být komplexní, tzn. jak po psychické a tělesné stránce, tak po stránce sociální. Obrací se v něm ke všem společenským institucím od rodiny až po stát a vyzývá k účasti na nápravě lidské společnosti. V celém díle se odráží jeho celoživotní snaha o odstranění společenského zla v podobě násilí a válek. Mělo obsahovat 7 svazků, z nichž byly dokončeny pouze první dva. Z dokončených, ale i z rozpracovaných svazků jsou zcela zřejmé nejen cíle nápravy lidské společnosti, ale též způsoby a prostředky, jak jich dosáhnout. Jednotlivé svazky obsahují názvy „Všeobecné probuzení“, „Všeobecné osvícení“, „Všeobecná moudrost“, „Všeobecná výchova“, „Všeobecný jazyk“, „Všeobecná náprava“ a „Všeobecné povzbuzení“. „Všeobecné probuzení“ obsahuje výklad záležitostí (věcí), týkajících se lidské společnosti s upozorněním na jejich nežádoucí stav (zkažení) a výzvou k odhodlání společně řešit společenské problémy. Základním předpokladem pro nápravu společnosti je spravedlivý společenský řád, který by určil rozsah kompetencí a zaručoval vzájemnou existenci všech společenských struktur uvnitř státu (rodin, vesnic, obcí a krajů). Porušování společenského řádu, který je chráněn zákonem, je nutno trestat a tím zabraňovat páčání trestné činnosti. Používání přísných trestů však není postačující. Upozorňuje navíc na nebezpečí možnosti zneužití justičních prostředků jedinci, kteří pomocí násilí ovládají druhé. Všechny formy donucování (počínající zbavením svobody a končící tělesnými tresty), je nutné považovat za krajní prostředky, relativně účinné, snadno zneužitelné a nedůstojné člověka. „Všeobecné osvícení“ je jediná cesta vedoucí k nápravě lidstva prostřednictvím všeobecné snahy o dosažení moudrosti, kterou připodobňuje ke slunci, které odstraňuje temnotu. Zmoudření je prostředek k polepšení jedinců i vzájemnému porozumění, bez něhož nelze uskutečnit nápravu celé společnosti. Jde o prostředek všeobecný a všem společný, prostředek prostý, sám v sobě důsledný, a proto účinný, ale přece nenásilný a vedoucí k dobrovolnosti jednání. Jedině spojenectví moudrých lidí může vést k úspěšné nápravě lidské společnosti. „Všeobecná moudrost“ vychází z lidské přirozenosti a na základě jednotného chápání pojmů, touhy po dobru, vhodných způsobů jednání a prostředků, umožňuje rozlišovat dobro a zlo, a tak dosáhnout dobra a vyhnout se zlu. Zmoudřením lidstva, které předpokládá zdokonalení myšlení, dorozumívání a jednání. Lze dospět ke vzájemné dohodě a odstranění rozporů na celém světě. Vedle lidského myšlení a dorozumívání je právě svobodná vůle člověka tou nejdůležitější vlastností, která jej odlišuje od ostatních živých tvorů, a proto je třeba rozvíjení volných vlastností. Vůle člověka je ovlivňována rozumovým poznáním, ale též jeho city a vědomím mravní odpovědnosti (svědomím). Rozvíjení volných vlastností zahrnuje orientaci tužeb na dobro a prostředky k jeho dosažení, dále kritéria rozpoznání dobra a zla a rozhodnost volby. Rozvíjení citových vlastností musí směřovat k prožívání dobra, pravdy a krásy. Lze shrnout, že ke zmoudření vede získávání vědomostí jen se současným rozvíjením volných a citových vlastností.

„Všeobecná výchova“ je definována dostupností, rozsahem a hloubkou vzdělání s cílem zajistit co nejširší přípravu člověka na život ve společnosti, získáním potřebných znalostí, dovedností a osvojením si mravních zásad. Spolehlivou zárukou účinnosti vzdělávacího procesu je dobrovolný přístup vychovávané osoby k výuce. Dobrovolnost vychovávané osoby lze získat přesvědčením, že se naučí něčemu novému, vlídným a příjemným vyučováním, průkaznou argumentací, pěstováním vlastního názoru, vlastní vůle, vlastní zkušenosti a vlastního hodnocení přínosu výuky. Vzdělávací proces by měl být spíše dialogem než monologem sebemoudřejšího pedagoga. Zájem vychovávané osoby o vyučování je možné dosáhnout, pokud jí nasloucháme, povzbuzujeme a za příkladné výsledky chválíme. „Všeobecný jazyk“ lze chápat jako ideální prostředek k překonání komunikačních bariér v důsledku jazykových odlišností, ale i jako návod ke sjednocení významů používaných slov v rámci jednoho jazyka. Nejprve je třeba porozumět druhému a teprve potom jej lze vychovávat. Při výchově je třeba dialog srozumitelný oběma stranám. Neúčinnost výchovného působení může pramenit z nedostatečně srozumitelné komunikace. Nejednotně nazývány nebo označovány, ale též nejednotně vysvětlovány a interpretovány, mohou být i vlastnosti a činnosti. Jak rozdílně lze interpretovat např. pojmy pravda, právo, spravedlnost, svoboda, jejichž správné pochopení má nemalý význam v nápravě pachatelů trestných činů. „Všeobecná náprava“ se týká uvedení veřejných záležitostí do žádoucího stavu prostřednictvím předchozích přístupů k problematice nápravy lidské společnosti. Je třeba vycházet z předpokladu, že člověk je v podstatě dobrý, jinak by náprava neměla smysl. V procesu nápravy lze rozlišit tři složky, a to: objekt nápravy – může jím být jednotlivec, ale i celá skupina, společenská instituce či společenský řád; subjekt nápravy – je ten, kdo disponuje znalostmi, možnostmi a má pevnou vůli napravit nežádoucí stav; prostředek nápravy – nástroj, jehož pomocí lze dosáhnout žádoucí změny objektu nápravy.

Účinnost nápravy spočívá v odstranění příčiny poruchy, uvedení do žádoucího stavu a ustálení změny. Náprava musí sledovat funkčnost celku, komplexní přístup a odstranění hlavních příčin nežádoucího stavu. Náprava je cílevědomá a systematická činnost, jejíž úspěšnost je závislá na stupni narušení objektu nápravy, na úrovni odbornosti, kompetence a motivace subjektu nápravy a na účinnosti použitých prostředků nápravy. „Všeobecné povzbuzování“ je určeno všem, kteří jsou schopni podílet se na uskutečňování nápravy lidské společnosti na základě předchozích doporučení. Povzbuzovat znamená podněcovat k odvaze, činnosti a vytrvalé práci ty, kteří mají potřebné znalosti k řešení problémů, ale přesto jsou nerozhodní. Povzbuzování subjektů nápravy je nezbytné, neboť náprava, jejímž výsledkem má být nová kvalita, naráží na konzervativní postoje, zejména v prostředí, kde se má uskutečnit. Nesnadnost a nejistý výsledek nápravné činnosti, často vedou k postupné ztrátě aktivity a iniciativy subjektů výchovy. Proto je třeba pěstovat zdravý pedagogický optimismus a k nápravě přistupovat jako lékař k léčbě. Povzbuzování výchovných pracovníků je motivujícím připomenutím povinností a poslání, uznáním náročnosti práce a posilováním sebedůvěry a naděje na úspěch. Z koncepce „Obecné porady o nápravě věcí lidských“ je možno odvodit metodologické zásady, které jsou nezbytné k odstraňování kriminality a snižování recidivy pachatelů trestné činnosti:

1. Aktivace všech subjektů nápravy schopných čelit kriminalitě a recidivě na úrovni opatření k předcházení trestné činnosti, nápravě pachatelů ve výkonu trestu odnětí svobody a po propuštění z výkonu trestu.

2. Orientace všech subjektů nápravy v problematice kriminality a recidivy pachatelů trestné činnosti z hlediska jejich podmínek, příčin, projevů a následků.

3. Univerzalizace působení všech subjektů nápravy se zaměřením na cílevědomou a systematickou přípravu vězňených pachatelů trestných činů k začlenění do občanské společnosti.

4. Instrumentalizace zacházení s vězňenými pachateli trestných činů prostřednictvím souboru výchovně vzdělávacích a terapeutických metod, forem a prostředků k doplnění a rozšíření jejich vzdělání.

5. Komunikace mezi subjekty nápravy a pachateli trestných činů se zřetelem na vzájemné porozumění a pochopení v procesu nápravy.

6. Integrace společnosti snižováním kriminality a recidivy pachatelů trestných činů v důsledku úspěšného průběhu procesu nápravy.

7. Motivace subjektů nápravy k zamezování jejich rezignace na nápravu pachatelů trestných činů v důsledku obtížnosti a nejisté výslednosti nápravy.

Z uvedeného vyplývá, že při řešení soudobých sociálně patologických jevů se můžeme nechat inspirovat přístupem J. A. Komenského k předmětu a způsobu nápravy lidské společnosti. Z jeho odkazu může čerpat i české vězeňství¹¹.

3.3 Vězeňský systém v Habsburské monarchii (1850 - 1918)

V barokním období, zvolna od konce 17. století a hlavně ve století 18., si razilo cestu přesvědčení, že věznění nemá být tak surové a život vězňů by měl být chráněn. Vlivem francouzské osvícenské filozofie, která zdůrazňovala význam lidského rozumu, pokroku, humanity, ale i pracemi italských a anglických právníků, nabývaly tyto myšlenky reálných podob. V našich zemích vydala habsburská císařovna a česká královna Marie Terezie (1740 – 1780) nový trestní kodex, kterým omezila ukládání trestu smrti (tzv. hrdelní tresty) a v roce 1777 zakázala mučení. Významným pomocníkem a rádcem císařovny se stal osvícenský právník Josef Sonnenfels (1732-1817), původem z Moravy, který od roku 1761 působil jako profesor na vídeňské akademii. V roce 1775 vydal významný spis „Odstranění mučení“, ve kterém dokládá, že Používání útrpného práva neboli tortury, nevedlo v minulosti k nalézání práva, nýbrž v řadě případů končilo justičnímu omylu. Teprve v době vlády Marie Terezie bylo konečně upuštěno od práva útrpného, proces vyšetřování a vězeňství dostaly v celé monarchii společný řád. Těžké doby však vězně ještě čekaly. A nejen ve století osmnáctém a devatenáctém, ale i v roce 1940, 1950, či 1980.

Pokračovatelem právních, ale i vězeňských reforem Marie Terezie byl její syn Josef II (1780-1790), který dospěl ke zrušení trestu smrti a jeho nahrazením doživotním uvězněním v pevnosti. Obyvatelé z Čech, Moravy a Slezska vykonávali tento druh trestu v brněnské pevnosti Špilberk. Zde vykonávali trest osoby vojenské i civilní, osoby odsouzené k výkonu pevnostních prací, osoby odsouzené za zvlášť těžké zločiny,

¹¹ KÝR, A. Historická penologie č. 3/2003, 3-7s.

zejména vraždy, loupeže, žhářství, falšování úředních listin a padělání peněz, ale též osoby vyššího stavu (šlechtici, důstojníci, úředníci), kteří byli odsouzeni za různé zločiny a přestupky, od politických přes vojenské až kriminální (tzv. státní vězni). Ubytování vězňů bylo oddělené a bylo realizováno jednak v podzemních kobkách s dřevěnými pryčnami pro nejtěžší zločince a cely v horních patrech s nábytkem pro tzv. státní vězně. Pravidelná hygiena byla umožňována pouze státním vězňům. Strava nejtěžších zločinců v doživotním trestu se skládala pouze z chleba a vody. Vězni v dočasném trestu dostávali navíc dvakrát týdně teplou stravu (polévka z hovězího masa, krup, luštěnin a zeleniny). Vězni nemocní dostávali teplou stravu každý den. Zdravotní péče byla zajišťována vojenským pevnostním ranhojičem. Pouze státním vězňům byl umožněn styk s rodinou a přáteli. Vězňům byly dále umožňovány návštěvy kněží a poskytování duchovní útěchy. Vězněné osoby vykonávali veřejné práce mimo pevnost nebo práce v pevnosti (zejména čerpání vody a provádění úklidu, řemeslné práce v dílnách – krejčovství, obuvnictví, truhlářství apod.). V době volna bylo povoleno pouze státním vězňům čtení, psaní či hraní společenských her¹².

V důsledku tvrdých podmínek věznění v podzemních celách (tzv. kasematech), kam nepronikal sluneční svit, kde bylo vlhko a chlad, umírali vězni na nejrůznější onemocnění do tří let. V roce 1803 byl císařem Františkem II. (1792-1835) znovu zaveden trest smrti. Toto opatření však nemělo výrazný vliv na vývoj zločinnosti.

V letech 1804 až 1847 bylo v celé rakouské monarchii vyneseno 1304 rozsudků smrti, 1184 za kriminální zločiny a 121 za zločiny politického charakteru. Skutečně bylo provedeno 448 poprav, z toho dvě za politické zločiny. Nejtěžší kriminální zločiny byly trestány nejtěžším žalářem. Trestanec byl držen v samovazbě, ruce a nohy měl sevřeny v okovech připevněných ke kovovému kruhu ve výši pasu. Ke kruhu pak byl připevněn řetěz, který vězně poutal ke kruhu zapuštěného do zdi cely. Teplé jídlo 16 dostával ob den, jinak jedl jen chléb a pil vodu, spal na holých prknech. Při odsouzení k těžkému žaláři měl vězeň pouta jen na nohou, dostával vařené jídlo bez masa. Byl izolován od ostatních vězňů a mohl se setkávat jen s úředními osobami. Při výkonu trestu žaláře nebyl vězeň spoután. Vařenou stravu dostával každý den, k pití byla stejně jako v ostatních případech voda. Prosté vězení, bylo dalším, nejmírnějším trestem, který omezoval svobodu. Vězeň neměl pouta, měl zaručenou teplou stravu. Měl povolenu i návštěvu za přítomnosti dozorce. Vězení mohlo delikventa postihnout na dobu od jednoho měsíce do půl roku¹³.

3.4 František Josef Řezáč

V roce 1809 byla v Praze založena první státní, dnes již neexistující Svatováclavská trestnice. Zde působil František Josef Řezáč, který byl především katolickým knězem, ale zároveň zaníceným pedagogem se silným sociálním a vlasteneckým cítěním. Jeho návrhy na zásadní reformu rakouského vězeňství a školství se opíraly o výchovně vzdělávací proces ve smyslu jednoty mravní výchovy a vzdělávání. Zločinnost považoval za společenské zlo, které je nutno překonávat šířením dobra. Stejně jako jeho předchůdce Jan Amos Komenský spatřoval nápravu lidské společnosti prostřednictvím vzdělávání a mravní výchovy jednotlivců. Snažil se vězeňství vtisknout pedagogický rozměr s důrazem na uplatňování didaktických

¹² KÝR, A. Historická penologie č. 1/2003, 5-6 s.

¹³ UHLÍK, J., *Historie věznění a vězeňství v Čechách*. Praha: Tiskárna VV Praha Pankrác, 2006, s. 130

a etických principů při zacházení s vězni. Ve vzdělávání prosazoval komplexní přístup z hlediska rozvíjení rozumových schopností, citových a volních vlastností. Vzdělávání ztotožňoval se způsobem zušlechťování (kultivace) vychovávané osoby. Zásadní význam přisuzoval spojení vzdělávání s mravní výchovou.

Pojem dobra spojoval s pojmy pravda, právo a svoboda, pojem zla pak s pojmy lež, bezpráví a nesvoboda. Dobro spatřoval v naplňování křesťanského požadavku „miluj bližního svého jako sebe samého“, čehož lze dosáhnout jen výchovou k empatii a sebeovládání. Právo považoval za prostředek ke spravedlivému zacházení na základě rovnosti všech občanů před zákonem. Svobodu nepovažoval pouze za bezbřehý prostor pro zájmy a potřeby jednotlivce, ale chápal ji jako určité teritorium, kde svoboda jednoho člověka končí tam, kde začíná svoboda druhého. Tvrdí, že dosažení blaha občanů předpokládá odstraňování chudoby nejen materiální, ale především mravní, včetně odstraňování zločinnosti. Příčiny zločinnosti spatřuje ve vnějších a vnitřních příčinách. Mezi vnitřní řadí nedostatečnou kultivaci jednotlivců, nedostatečnou sebekázeň a sebeovládání, což vede ke snadnému podlehnutí zlu. Vnější příčiny spatřuje v nedostatečných společenských podmínkách k uspokojování hmotných a duchovních potřeb, zejména nedostatky v systému rodinném, hospodářském, politickém, právním, náboženském a kulturním. Účinné metody k potírání zločinnosti spatřoval na úrovni prevence (tj. předcházení trestné činnosti) v rámci rodinné, školní a církevní výchovy, dále na úrovni detence (tj. odborným zacházením s vězňami osobami) prostřednictvím diferenciací vězňů, režimu, dohledu, pracovní činnosti, mravní výchovy, právní výchovy a vzdělávání, a dále pak na úrovni pomoci propuštěným vězňům po odpykání trestu ze strany obcí, církve a podpůrných spolků na bázi dobrovolnictví¹⁴.

3.5 Vězeňský systém v Československé republice (1918 - 1939)

Po vzniku Československé republiky v roce 1918 byl převzat justiční a vězeňský systém rakouské monarchie. Základní legislativní úprava, organizace a správa vězeňství byla postupně zdokonalována počínaje rokem 1919. Zejména byl prohlubován progresivní systém výkonu trestu, založený na postupném zmírňování vězeňského režimu v závislosti na průběhu nápravy trestanců, rozdělených zpravidla do 3 disciplinárních tříd. Převedení do I. třídy bylo předpokladem k návrhu na podmíněné propuštění z výkonu trestu, které bylo uzákoněno již v roce 1919. V roce 1928 existovalo v ČSR 6 mužských trestnic k výkonu trestů od 1 roku až po doživotí, z toho 2 trestnice pro prvotrestance a polepšitelné recidivisty (Plzeň, Leopoldov) a 2 trestnice pro nepolepšitelné trestance (Kartouzy, Ilava), dále trestnice pro choré a invalidní trestance (Mírov) a trestní ústav pro mladistvé do 20 let s trestem nad 6 měsíců (Mikulov). Vedle toho existovala samostatná ženská trestnice s oddělení pro mladistvé (Řepy u Prahy). Tresty žaláře od 6 měsíců do 1 roku byly vykonávány v trestničních odděleních krajských soudních věznic. Mužští trestanci s dlouhodobými tresty bez možnosti podmíněného propuštění byli po dvou třetinách vykonaného trestu přemísťováni do tzv. přechodného ústavu v Leopoldově. Mladiství vykonávali trest zavření v polepšovnicích nebo v určených trestních ústavech. Vězeňství bylo centrálně zřízeno příslušným odborem na ministerstvu spravedlnosti, který úzce spolupracoval s Mezinárodní komisí pro trestní právo a vězeňství. Dohled nad výkonem trestu prováděli domácí komisaři (příslušní okresní prokurátoři), občanští kontroloři

¹⁴ KÝR, A. Historická penologie č. 2/2003, 5-6 s.

(poslanci Národního shromáždění) a od roku 1921 pověření úředníci ministerstva spravedlnosti¹⁵

3.6 Vězeňský systém v Protektorátu Čechy a Morava (1939 - 1945)

Po rozpadu Československé republiky a vzniku tzv. Protektorátu Čechy a Morava zůstal v podstatě zachován dosavadní justiční a vězeňský systém včetně základní legislativní úpravy, organizace a správy vězeňství. Každá norma (vyhlášky, výnosy, oběžníky a pokyny) vydávaná protektorátní vládou byla schvalována říšským protektorem. V protektorátním ministerstvu spravedlnosti působil pověřenec Úřadu říšského protektora, který měl sledovat a koordinovat činnost ministerstva s německými úřady. Vězeňská zařízení (soudní věznic a trestnice) byla využívána zcela nebo zčásti pro potřeby německé justice a tajné státní policie – gestapa. Tyto orgány nacistické okupační správy měly výhradní pravomoc řešit tzv. trestné činy proti Velkoněmecké říši a v této souvislosti spadaly pod jejich jurisdikci i občané protektorátu. V jednotlivých soudních věznicích a trestnicích často existovalo jednak protektorátní vedení (české), které zpravidla zajišťovalo provozní činnost, jednak říšské vedení (německé), které zajišťovalo jejich využívání pro vazební účely nacistických soudů a vyšetřovací účely gestapa. Personál protektorátní správy ve vězeňství na všech stupních byl nucen složit slib věrnosti vůdci Velkoněmecké říše Adolfu Hitlerovi a zkoušku z německého jazyka. V souvislosti s protinacistickým odporem bylo v letech 1939 – 1942 vyšetřováno gestapem celkem 72 zaměstnanců protektorátního vězeňství, nejčastěji dozorcí. Dohled nad výkonem trestu nadále vykonávali domácí komisaři, zejména však úředníci nově zřízené Generální inspekce vězeňství pro výkon nejvyššího dozoru nad soudními věznicemi a trestními ústavy. Působnost dozoru, všeobecná správa a zřízení soudních věznic a trestnic se po dobu protektorátu několikrát měnila. V roce 1943 přešla na vrchní soudy a v roce 1945 se vrátila zpět do působnosti ministerstva spravedlnosti¹⁶.

3.7 Obnova československého vězeňství (1945 - 1952)

Bezprostředně po osvobození od německé nacistické okupace rozhodovaly o umístění do vězeňských zařízení revoluční národní výbory. Teprve koncem roku 1945 se řízení a správa soudních věznic a trestních ústavů vrátila do kompetence ministerstva spravedlnosti. Další vězeňská zařízení včetně internačních, sběrných a pracovních táborů k soustředění německého obyvatelstva k odsunu byla v působnosti ministerstva vnitra a ministerstva národní obrany. Mimořádné lidové soudy odsuzovaly nacistické zločince, zrádce a kolaboranty, kteří byli ve výkonu trestu nazýváni retribučními vězni. Dekretem prezidenta republiky č. 126 ze dne 27.10.1945 byly zřízeny zvláštní nucené pracovní oddíly ve všech věznicích krajských soudů a v trestních ústavech Plzeň, Valdice, Mikulov, Mírov a Řepy k zařazování odsouzených, zejména Němců s trestem odnětí svobody nad 5 let. Těchto oddílů bylo využíváno k odstraňování válečných škod na komunikacích a veřejných budovách a obnově národního hospodářství. V roce 1948 vzniká kategorie tzv. protistátních vězňů, odsouzených státním soudem na základě zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky. Podle vězeňského řádu z roku 1951 měli výrazně

¹⁵ KÝR, A. Historie vězeňství. Dostupný z WWW: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/historie-104/historie-vezenstvi>

¹⁶ KÝR, A. Historie vězeňství. Dostupný z WWW: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/historie-104/historie-vezenstvi>

více omezení než kriminální vězni. Zákonem č. 321/1948 Sb., o uniformovaném Sboru vězeňské stráže (SVS) došlo k reorganizaci vězeňského personálu podle vzoru Sboru národní bezpečnosti. V krajských soudních věznicích a trestních ústavech byli jmenováni velitelé oddílů SVS, kterým podléhali. Roku 1951 byl vydán vězeňský řád, který zavedl do věznic tak zvaný třídní princip. Jednalo se zejména o znevýhodnění vězňů, kteří byli z jiné než dělnickorolnické rodiny. Zavedl pojem třídní nepřítel i ve vězení a těmto vězňům značně zpříšňoval podmínky. Následné změny trestních zákonů v letech 1953-1955 tento třídní rozpor ještě prohloubily¹⁷.

3.8 Správa nápravných zařízení Ministerstva vnitra v letech 1952 – 1965 a Sbor nápravné výchovy Ministerstva vnitra (1965 – 1968)

Po převedení všech československých vězeňských zařízení pod správu Ministerstva národní bezpečnosti v září 1952 byla k řízení vězenství jako součást Ministerstva národní bezpečnosti vytvořena Správa nápravných zařízení¹⁸. Jejím náčelníkem byl dnem 1.1.1953 jmenován plukovník JUDr. Oldřich Mejdr, do té doby velitel Sboru vězeňské stráže Ministerstva spravedlnosti, který se ve své funkci udržel až do konce roku 1968.

Podle článku 4 Organizačního statutu (služební označení NZ-org-I-1)¹⁹, měla SNZ prostřednictvím operativního odboru a operativních orgánů ve věznicích a nápravně pracovních táborech dále jen „NPT“ provádět agenturně operativní rozpracování všech vězňů a operativní rozpracování příslušníků ostrahy a jiných pracovníků s výjimkou důstojnického sboru.

Vůbec poprvé jsou jasné definovány úkoly agenturně operativního rozpracování vězňů. Za pozornost stojí skutečnost, že tyto zásady byly s mírnými změnami přejímány i do dalších směrnic pro provádění AOP jak v rámci Ministerstva vnitra, tak později i Ministerstva spravedlnosti:

- „a) včas odhalovat a zamezovat protistátní činnosti odsouzených ve věznicích a nápravně pracovních táborech,
- b) dotěžovat zamlčenou trestnou činnost vězňů ve věznicích a nápravně pracovních táborech, kterou se vyšetřujícím pracovníkům nepodařilo objasnit,
- c) prostřednictvím agentury mezi vězni (ve věznicích a nápravně pracovních táborech) odhalovat a provádět příslušná opatření proti osobám chystajícím se k útěkům, spáchání sebevraždy, vzpourám, provedení útoku na ostrahu a k jiným trestným činům,
- d) včas odhalovat a zamezovat záškodnictví, diverzím a špionáži ze strany vězňů pracujících v dolech, na závodech, v továrnách a na stavbách,
- e) odhalovat spojení vězňů s lidmi na svobodě,
- f) včas odhalovat a zamezovat jakoukoliv skupinovou nepřátelskou činnost a pokusy o vzbouření mezi odsouzenými.“

¹⁷ KÝR, A. Historie vězeňství. Dostupný z WWW: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/historie-104/historie-vezenstvi>

¹⁸ AMV, fond A 6/3, TRMNB c. 125, čl. 138 ze dne 28. 8. 1952 – Převzetí vězeňství Ministerstvem národní bezpečnosti, TRMNB č. 126, čl. 139 ze dne 11. 9. 1952 – Správa nápravných zařízení MNB – zřízení.

¹⁹ AMV, fond A 6/3, TRMV c. 45, cl. 47 ze dne 15. 3. 1954 – Organizační statut SNZ – vydání.

V materiálu definuje kontrarozvědčné úkoly operativy SNZ ve vztahu k vlastním příslušníkům:

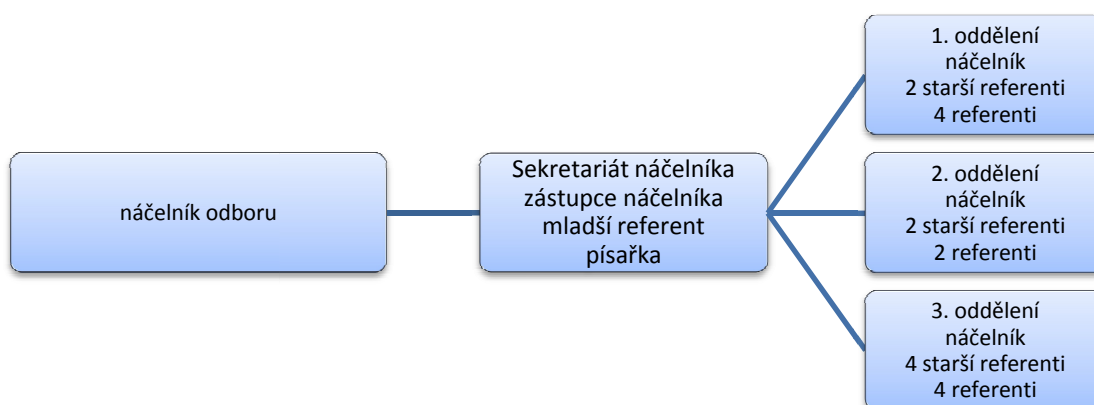
- „a) zamezení zločinných styků příslušníků ostrahy a jiných zaměstnanců věznic a nápravně pracovních táborů s vězni, s jejich příbuznými nebo společníky v nepřátelské činnosti, kteří jsou na svobodě,
- b) včasné odhalení a zamezení zneužití služebních povinností příslušníků, porušení socialistické zákonnosti a rozkrádání národního majetku,
- c) odhalení těch příslušníků, kteří prozrazují státní tajemství.“

Podle statutu měly být operativní svazky a vyšetřovací spisy registrovány obdobně jako svazky StB.

Stanovoval ve vymezeném rámci nápravných zařízení práva operativců Správy nápravných zařízení stejně jako práva vyšetřovatelů StB, tzn. především právo podávat návrhy na zatčení a vést vyšetřování podle trestního zákona a trestního řádu.

Operativci SNZ mohli vázat obviněné jako tajné spolupracovníky pouze po dohodě s příslušným vyšetřovatelem StB a výhradně pro úkoly související s bezpečností věznice.

K provádění a řízení operativní činnosti ve vězeňských zařízeních byl podle Organizačního statutu SNZ určen I. odbor SNZ. Rozhodující vliv na jeho zřízení měl mít sovětský poradce Ponomarenko. Struktura odboru byla následující:

Náčelník I. odboru byl současně zástupcem náčelníka SNZ pro operativu. První oddělení se do roku 1963 zabývalo kontrarozvědnou činností mezi příslušníky nápravných zařízení, poté operativou v nápravných zařízeních s důlním a průmyslovým provozem a ve vyšetřovacích věznicích. Druhé oddělení provádělo do roku 1963 operativní činnost mezi vězni ve věznicích, poté v nápravných zařízeních se zemědělskými a stavebními pracovišti. Třetí oddělení se věnovalo operativní činnosti mezi odsouzenými v pracovních útvarech, po roce 1963 z něj byla vytvořena skupina

vyšetřování²⁰. Plánovaný počet funkčních míst činil na I. Odboru SNZ 24 důstojníků a 1 poddůstojník, ve skutečnosti bylo obsazeno pouze 12 až 14 funkčních míst.

V čele odboru stál zprvu kapitán Vladimír Baudyš, do zřízení SNZ náčelník vězeňského odboru MNB. Jeho nástupcem se stal od 1.11.1953 bývalý náčelník sektoru VI.A velitelství StB pplk. Bohumil Doubek²¹. V čele vyšetřovacího sektoru řídil v letech 1951 až 1953 vyšetřování tzv. protistátního spikleneckého centra Rudolfa Slánského. Po Doubkovi byl do funkce náčelníka odboru jmenován dnem 1.12.1954 jeho dosavadní zástupce, poručík Miloslav Jindra²²), který funkci vykonával do 31.7.1959. Od 1.11.1959 do 31.7.1960 byl funkcí prozatímně pověřen npor. Jiří Karlíček²³. Dne 1.8.1960 ho vystřídal kapitán Vilém Švarc²⁴), který do té doby (od 1.3.1956) zastával funkci zástupce náčelníka odboru. Konečně 27.8.1961 se stal náčelníkem odboru znovu kpt. Jiří Karlíček, který jím zůstal až do 1.5.1967. Počínaje Jindrou absolvovali postupně příslušníci odboru na přelomu padesátých a šedesátých let operativní školu KGB v Sovětském svazu.

V jednotlivých věznicích a NPT byla zřízena operativní oddělení a skupiny se zvláštním režimem, s jehož činností mohl být seznamován pouze náčelník příslušného útvaru a pochopitelně I. odbor SNZ²⁵. agenturně operativní činnost měla být na SNZ obdobou činnosti StB, s použitím obdobných prostředků, směrnic a rozkazu platných pro StB a s předpokladem úzké spolupráce s ostatními operativními součástmi StB, to vše ovšem v podmínkách tzv. nápravných zařízení. V běžné praxi se ale někdy projevovalo skutečné podřízené postavení operativy SNZ v rámci MV, jak naznačuje TRMV č. 177, čl. 191 ze dne 8.12.1953. Tímto rozkazem náměstek MV plk. Antonín Prchal zakázal předávání osobních svazků tajných spolupracovníků z operativních správ StB na SNZ. Příslušník StB mohl poskytnout SNZ v případě předávání tajného spolupracovníka pouze jeho charakteristiku a agenturní svazek měl uložit do archivu MV. Správa nápravných zařízení měla podle rozkazu používat vlastní spisové mapy. Důležitý je i fakt, že SNZ měla zapouzenu oblast osob vyšetřovaných a souzených ve vyšetřovacích věznicích StB, kde AOP prováděli i nadále téměř výhradně vyšetřovatelé StB²⁶.

Na SNZ byly zprvu používány směrnice vytvořené pro StB, především směrnice o agenturně operativní práci vydané TRMV č. 72, čl. 74 ze dne 20.4.1954²⁷. Teprve 1.3.1955 vstoupil v platnost první zvláštní předpis upravující AOP mezi vězni: směrnice pro operativní práci mezi vězni (odsouzenými) ve věznicích a NPT MV se služebním označením NZ-oper-I-1, vydána byla článkem 49 TRMV Rudolfa Baráka č. 47/1955 ze dne 1.2.1955²⁸. U zrodu těchto směrnic, schválených 3. schůzí kolegia MV dne 20.1.1955, stál náčelník vnitřní správy MV pplk. Karel Komárek²⁹,

²⁰ SOBRMS, fond SOVO, krabice c. 7, Základní informace o činnosti VO SNV CSR, 8. 2. 1990, str. 2; AMV, fond A 2/1, inv. j. 130 – Materiál pro schůzi kolegia MV ze dne 13. 10. 1953.

²¹ Bohumil Doubek (1919–1975). Původním povoláním úředník, 1945–1949 zaměstnancem ÚV KSČ.

²² Miloslav Jindra (1924–1967). Původním povoláním zemědělský dělník, 30.9.1945 přijat k SNB.

²³ Jiří Karlíček (1925). Původním povoláním modelář, 6.6.1945 vstoupil k SNB.

²⁴ Vilém Švarc (1924–1983). Původním povoláním mechanik, k SNB přijat 19.11.1949

²⁵ SOBRMS, fond SOVO, krabice č. 7, Informace pro náčelníka SNV o organizaci a uspořádání agenturně operativní práce v NZ-MV a SNV v letech 1953–1968. Datováno 18.5.1979, č. j. SSVN-00129/350-79, str. 1.

²⁶ AMV, fond A 6/3, TRMV č. 177, čl. 191 ze dne 8.12.1953 – Vedení a předávání osobních spisových svazků na SNZ.

²⁷ AMV, fond A 6/3, TRMV č. 72, čl. 74 ze dne 20.4.1954 – Rozkaz o práci s agenty a Směrnice o agenturně operativní práci – vydání.

²⁸ AMV, fond A 6/3, TRMV č. 47, čl. 49 ze dne 1.2.1955 – Směrnice o agenturně operativní práci mezi vězni odsouzenými) ve věznicích a NPT MV (NZ-oper-I-1).

²⁹ JUDr. Karel Komárek (1921). Vstup k MNB 1.6.1950 jako tajemník ministra národní bezpečnosti, 22.12.1953 náčelník vnitřní správy MV (11.9.1953 bylo MNB sloučeno s MV), 1.5.1961 plukovník, 1.3.1963 náčelník sekretariátu MV, 31.1.1964 propuštěn.

plk. Oldřich Mejdr, sovětský poradce Ponomarenko a náměstek MV zodpovědný za vězenství plk. Jindřich Kotal³⁰. Ve směrnicích jsou podrobně rozvedeny základní úkoly operativy ve vězeňských zařízeních Ministerstva vnitra, obsažené již ve zmíněném Organizačním statutu SNZ.

Odstavec 1. „Všeobecných ustanovení“ směrnic NZ-oper-I-1 definuje úkoly AOP mezi vězni takto:

- a) včas odhalovat a zamezovat útěkům vězňů a přípravám na ně, sebevraždám a napadení strážných vězňů,
- b) odhalovat a zamezovat jakoukoliv skupinovou nepřátelskou činnost, vzpoury a sabotáže mezi vězni a přípravy na ně,
- c) odhalovat mezi vězni osoby, zabývajícími se protistátní činností nebo provádějící reakcí propagandu mezi vězni, směřující proti lidové demokratickému zřízení,
- d) včas odhalovat a zamezovat jakýmkoliv pokusům vězňů zaměstnaných na výstavbě nebo na jiných úsecích národního hospodářství směřujícím k záškodnictví, diverzi a špionáži,
- e) odhalovat kanály ilegálního spojení vězňů s venkem, včas mu zabránit a tam, kde je to účelné, kanály podchytit a operativně využít v úzké spolupráci s příslušnými operativními správami za účelem odhalení další trestné činnosti mezi vězni,
- f) za spolupráce s operativními pracovníky jiných správ MV odhalovat trestnou činnost vězňů, kterou zamlčeli před vyšetřujícími orgány, jejich spoluvězni a společníky, kteří jsou ještě na svobodě, místa uschovaných zbraní, střeliva, třaskavin, jedu, vysílacích stanic, ilegálních tiskáren a též jiných předmětů a dokumentů, kterých bylo nebo může být použito k trestné činnosti.“

Pozornost si zasluhuje zejména bod e).

- e) který de facto legalizoval provokací činnost proti vězňům. Tento úkol v zásadách stanovených Organizačním statutem SNZ není vůbec zmíněn. Agenturní síť měla oproti síti StB (tak jak byla v té době definována ve směrnicích o agenturně operativní práci, vydaných TRMV č. 72 ze dne 20.4.1954) pochopitelně zvláštnosti. Měla být tvořena pouze vázanými agenty z rad spolehlivých vězňů, kategorie „informátor“ a pochopitelně ani „držitel konspiračního či propůjčeného schůzkového bytu“ u SNZ neexistovaly. Kategorie „rezident“ sice zůstala, ovšem jeho úkoly byly definovány jinak: rezidenti měli být podle směrnice získáváni z řad spolehlivých příslušníků NZ, členů KSČ nebo i civilních osob zaměstnaných na pracovištích s vězni a měli pomáhat operativcům ve specifickém vězeňském prostředí při styku s agenty, protože např. časté návštěvy kanceláře operativce mohly agenta před spoluvězni dekonspirovat. Rezident měl plnit pouze úlohu prostředníka mezi řídicím orgánem a agentem: podle pokynu měl agentovi zadávat úkoly a přebírat od něj napsané zprávy. Jak ale ukazuje zpráva Inspekce ministra vnitra ze dne 21.5.1960 „Prověrka AOP mezi odsouzenými“, nebyla u SNZ možnost vázat rezidenty v té době prakticky vůbec využívána. Agentura mohla být podle směrnic odměňována především finančně, převodem peněz na vězeňské konto agenta, a to v částkách od 200,-Kčs, které schvalovali podle jejich výše funkcionáři krajských odborů nápravných zařízení (součástí krajských správ Ministerstva vnitra), náčelník SNZ, částky nad 1000,-Kčs pak schvaloval ministr

³⁰ Jindřich Kotal (1917). Původním povoláním kožešnický pomocník, člen KSČ od r. 1937.

vnitřní. Agenturní rozpracování vězňů mělo být prováděno jak z důvodů plánovitě plnění již uvedených hlavních úkolů AOP, tak i na základě konkrétních dožádání operativních a vyšetřovacích orgánů MV. Agenturní rozpracování mělo být zaváděno podle článku 46 Směrnic na základě zjištění, že vězeň:

- a) provádí ve věznici nebo NPT mezi vězni protistátní činnost,
- b) má ilegální styk s venkem,
- c) dopustil se před odsouzením závažné protistátní nebo jiné trestné činnosti, kterou při vyšetřování nevedl.“

Bezprostředním podnětem pro zahájení agenturního rozpracování mohly být podle Směrnic především:

- a) agenturní poznatky,
- b) hlášení jiných vězňů,
- c) hlášení příslušníku věznice, NPT a jiných civilních osob o jednotlivých událostech ve spojitosti s vězni,
- d) dožádání operativních nebo vyšetřujících orgánů MV.“ směrnice NZ-oper-I-1 dále upravovaly rozmístění agentury mezi vězni, „výchovu“ a instruktáž agentury a další otázky.

Dnem 1.11.1963 je datován RMV č. 34 „Služ. Předpis NZ-oper-I-1, směrnice pro AO práci v NZ MV – vydání“, jímž byly původní směrnice nahrazeny novým služebním předpisem s totožným označením. Zdůvodnění tohoto kroku znělo: „dosavadní směrnice neodpovídají úkolům a vývoji NZ MV a přestaly být návodem pro tvůrčí práci operativních pracovníků NZ MV“ a „byly i v rozporu s novými směrnicemi StB, které jsou v základních ustanoveních závazné i pro NZ MV³¹.“ V nových směrnicích se odrazilo snížení počtu odsouzených za tzv. protistátní trestnou činnost a postupný odklon zájmu operativy SNZ od problematiky tzv. státobezpečnostní k problematice kriminální.

Pasáž shrnující úkoly agenturně operativní činnosti byla v nových směrnicích přeformulována, především byl vypuštěn bod e) legalizující provokace a byl nahrazen úkolem provádět preventivně výchovná a rozkladná opatření k zabránění trestné činnosti. Jednou z formálních změn bylo zavedení kategorie „prostředník“, která vlastně nahrazovala ne příliš využívanou (ale nadále existující) kategorii „rezident“ (čl. 19). Prostředníkem měl být příslušník NZ využívaný řídicím orgánem tajného spolupracovníka při jeho obsluze k dílčím úkolům, především k předávání zpráv a úkolů, k umožnění či krytí styku řídicího orgánu s agentem, což mohlo mít význam ve vězeňských zařízeních s omezeným pohybem vězňů.

Již několikrát byla zmíněna odlišnost agenturně operativní činnosti u osob obviněných a souzených ve vyšetřovacích věznicích rezortu MV, kterou prováděli po celé sledované období podle potřeby vyšetřovatelé StB i VB. Obrátme tedy nyní pozornost na tuto oblast.

Je zajímavé, že dlouho patrně nebylo nutné tuto činnost zakotvit jakoukoliv normou mimo již existující směrnice o agenturně operativní činnosti StB. Organizační

³¹ AMV, fond A 6/4, RMV č. 34 ze dne 1.11.1963 – Směrnice pro agenturně operativní práci v nápravných zařízeních MV (NZ-oper-I-1).

statut SNZ NZ-org-I-1 z r. 1954 uvádí v článku 23 pouze to, že „řízení spolupracovníku z řad obviněných může být zaměřeno jen k bezpečnosti věznic³².“ V článku 6 směrnice NZ-oper-I-1 se pak uvádí, že: „Agenturní rozpracování obviněných nacházejících se ve vyšetřovacích věznicích provádějí vyšetřovací pracovníci. Operativní pracovníci věznic jim v této práci poskytují všestrannou pomoc.“ A dále v článku 53: „Agenti z řad odsouzených vězňů, rozpracovávající obviněné ve vyšetřovacích věznicích, se tam ponechávají nejdéle jeden rok³³.“ Uvedené zmínky potvrzují, že agenturně operativní rozpracování obviněných a souzených osob bylo téměř zcela v kompetenci vyšetřovatelů, operativci SNZ poskytovali pouze pomoc, spočívající zejména v zapůjčování tajných spolupracovníků-odsouzených pro potřeby vyšetřovatelů. Tento způsob byl praktikován s mírnými změnami po celé sledované období.

Až 23.8.1957 byl vydán RMV č. 124, čl. 133 – „směrnice pro práci vyšetřovatelů a operativních pracovníků VB s agenturou ve vyšetřovacích věznicích – vydání“. Ve Směrnici je přímo uvedeno, že se jedná o první Směrnici upravující danou problematiku a že v této činnosti dosud vládne nejednotnost: „Za účelem úplného a rychlého odhalování trestné činnosti pachatelů zadali proto používat vyšetřovatele a operativní pracovníci VB u vyšetřovanců 12 agenturně operativní rozpracování ve VV i CPZ“ (tj. ve vyšetřovací věznicí a celách předběžného zadržení)³⁴. Podle citované formulace se zdá, že se příslušníci VB patrně rozhodli ve věznicích operativně pracovat sami od sebe a tuto skutečnost berou tímto nadřízené orgány na vědomí.

Uvedená směrnice byla zrušena rozkazem MV č. 65, čl. 66 ze dne 17.6.1959 „směrnice pro práci s agenturou ve vyšetřovacích věznicích VB – vydání“. Agenturu u příslušné součásti VB měl nadále řídit náčelník vyšetřovacího odboru VB nebo jeho zástupce, jiný orgán jen se souhlasem náčelníka správy VB. Tajní spolupracovníci se mohli podle směrnice verbovat i z obviněných. K evidenci tajných spolupracovníků měl být u náčelníka vyšetřovacího odboru VB založen evidenční sešit; osobní svazek a svazek zpráv tajného spolupracovníka měl být veden u náčelníka vyšetřovacího odboru. Při předání spolupracovníka na jinou součást MV neměl být svazek zpráv předáván, ale po půl roce od ukončení spolupráce zničen. Osobní svazek měl být po ukončení spolupráce přes náčelníka vyšetřovací věznic zaslán I. odboru SNZ. Ovšem pokud byla spolupráce ukončena propuštěním tajného spolupracovníka na svobodu, měl být jeho osobní svazek zaslán statisticko-evidenčnímu oddělení správy VB k uložení do archivu³⁵.

Dne 20.2.1965 vydal ministr vnitra Lubomír Štrougal rozkaz č. 7 s názvem „směrnice pro práci s tajnými spolupracovníky ve vyšetřovacích věznicích Ministerstva vnitra – vydání“. V úvodu byla konstatována užitečnost využívání vězeňské agentury. Směrnice měly tuto činnost sjednotit a umožnit získávání poznatku důležitých pro vyšetřování trestné činnosti, které nebylo možno získat jinak. Tato norma byla určena pro pracovníky vyšetřování StB a VB, pro příslušníky SNZ z ní vyplývala povinnost důsledně spolupracovat s pracovníky vyšetřování při plnění vyplývajících

³² AMV, fond A 6/3, TRMV č. 45, čl. 47 ze dne 15. 3. 1954 – Organizační statut SNZ – vydání.

³³ AMV, fond A 6/3, TRMV č. 47, čl. 49 ze dne 1. 2. 1955 – Směrnice o agenturně operativní práci mezi vězni (odsouzenými) ve věznicích a NPT MV (NZ-oper-I-1).

³⁴ AMV, fond A 6/4, inv. j. 434 – RMV č. 124, čl. 133 ze dne 23.8.1957 – Směrnice pro práci vyšetřovatelů a operativních pracovníků VB s agenturou ve vyšetřovacích věznicích – vydání.

³⁵ AMV, fond A 6/4, inv. j. 748 – RMV č. 65, čl. 66 ze dne 17. 6. 1959 – Směrnice pro práci s agenturou ve vyšetřovacích věznicích VB – vydání.

úkolů. Rozkaz současně zrušil směrnice vydané pod čl. 66 RMV č. 65 ze dne 17.6.1959. V článku 2 směrnice jsou uvedeny úkoly práce s tajnými spolupracovníky:

- „a) spolupůsobit k odhalení a objasnění veškeré trestné činnosti obviněného a jeho společníků, odhalení úkrytu zbraní, protistátních materiálů a věcí, jichž bylo k trestnému činu užito, nebo které byly trestným činem získány a zjištění věcí důležitých pro trestní řízení a pro náhradu škody způsobené trestným činem,
- b) ověřit pravdivost výpovědi obviněného,
- c) zjišťovat reakci obviněného na výslech, jeho postoj k vyšetřované trestné činnosti, charakterové vlastnosti, záliby, poměr k rodině a jiné okolnosti sloužící k stanovení správné taktiky vyšetřování,
- d) zjišťovat svědky trestné činnosti, styky obviněného s osobami na svobodě, jichž lze využít např. k provádění agenturních kombinací na cele nebo pro operativní účely,
- e) odhalovat případné záměry obviněného (přípravy k útěku, sebepoškození apod.), aby mohla být včas učiněna vhodná opatření³⁶.“

Ve Směrnici je definována pouze kategorie „tajný spolupracovník“. Tyto spolupracovníky vyšetřovatelé až na naprosté výjimky sami neverbovali, ale dožadáním si je zapůjčovali od SNZ, a to na dobu maximálně šesti měsíců. Řídící orgán (vyšetřovatel) spolu s náčelníkem věznice měli zajistit, aby byla tajnému spolupracovníkovi přiznána odměna jako odsouzenému, který byl zaměstnán při provozu věznice. Stálým řídicím orgánem zůstal operativce SNZ. Tajný spolupracovník musel být před příchodem na celu vyšetřovací věznice vybaven legendou, která byla zakládána do jeho spisového svazku. Měla zajistit důvěryhodnost spolupracovníka pro objekt akce, například měla zdůvodnit, proč byl spolupracovník eskortován od útvaru NZ, kde do té doby vykonával trest, proč je znovu vyšetřován a podobně. Na celu musel vstupovat vždy pod pravým jménem, nesměl být úkolován provokačním způsobem apod.

Směrnice obsahuje řadu dalších velmi zajímavých skutečností. V jejím duchu bylo postupováno i v letech sedmdesátých a osmdesátých, a proto je celý text publikován (vůbec poprvé). Určitou zvláštností byla u SNZ již zmíněná kontrarozvědná činnost zaměřená na vlastní příslušníky, lze ji snad přirovnat k činnosti vojenské kontrarozvědky. Článkem 233 TRMV č. 225 ze dne 3.12.1954 – „Agentuře operativní obsluha příslušníků ostrahy a civilních zaměstnanců ve věznicích a NPT“ bylo její provádění zdůvodněno takto: „Za účelem zabránění proniknutí politiky nespolehlivých živlu mezi ostrahu a ostatní zaměstnance věznic a NPT a též za účelem včasného odhalení zrádcovské činnosti těch živlů, které se dostaly na práci do věznic a NPT.“

“Zaměření vymezené v Organizačním statutu SNZ je v tajném rozkaze rozšířeno pouze o nepřilíš jasný bod a), v němž se požaduje „včas odhalovat a zamezovat zrádcovskou činnost ze strany nepřátelských živlů, které se dostaly na práci do věznic a NPT.“ Agentuře operativní obsluhu měli provádět operativci přímo v příslušných

³⁶ AMV, fond A 6/4, RMV c. 7, čl. 7 ze dne 20. 2. 1965 – Směrnice pro práci s tajnými spolupracovníky ve VV MV – vydání.

věznicích, jejím cílem se však nesměli stát vedoucí funkcionáři a důstojníci věznic³⁷. Rozkazem MV č. 141, čl. 151 ze dne 27.9.1957 „AO obsluha příslušníků NZ a civilních zaměstnanců ve věznicích a NPT“ byl zrušen původní TRMV č. 225/1954. Zásadními změnami bylo předání úkolu rozpracovávat příslušníky NZ náčelníkům a operativním pracovníkům NZ při krajských správách MV, příkaz předkládat návrhy na verbování tajných spolupracovníků z řad důstojníků ke schválení náměstků MVa ke kontrole náčelníku SNZ a náčelníku příslušné krajské správy MV s tím omezením, že Agentuře operativnímu rozpracování nepodléhají náčelníci útvaru NZ, jejich zástupci a operativní pracovníci. První uvedená změna byla možná způsobena osobními zábrany, které mohly mít operativci ve vězeňských zařízeních při špehování svých kolegů³⁸.

Další Směrnice upravující danou činnost – nařízení MV č. 15 z roku 1960 – ovšem opět stanovila, že operativní činnost mezi příslušníky NZ provádějí „pověření a operativní pracovníci věznic a NPT“. Vázací návrhy na pracovníky NZ, civilní osoby a členy Závodní stráže měli operativci předkládat ke schválení náčelníku SNZ. Rozkazem ministra vnitra č. 34/1963, kterým byly vydány již zmíněné nové Směrnice NZ-oper-I-1, byly rozkazy upravující operativní činnost zaměřenou na příslušníky a zaměstnance NZ bez náhrady zrušeny.

Rok 1965 proběhl v československém vězeňství ve znamení změn. V souladu s přijetím nového zákona o výkonu trestu odjetí svobody (č. 59 ze dne 1.8.1965) byla Správa nápravných zařízení MV zrušena. „K plnění úkolů vyplývajících z nového zákona o výkonu trestu odnětí svobody a úkolů spojených s výkonem vazby podle trestního řádu“ byla v rámci Ministerstva vnitra rozkazem MV č. 23 ze dne 15.7.1965 ke dni 1.8.1965 zřízena nová ozbrojená složka: Sbor nápravné výchovy dále jen „SNV“³⁹. Byla podřízena ministru vnitra a byli do ní převedeni příslušníci SNB do té doby kmenově zařazení na Správě nápravných zařízení. Jejich postavení v rámci MV se nemělo lišit od postavení příslušníků SNB. Nejvyšším Organizačním útvarem SNV se stala Správa nápravně výchovných ústavů a věznic Ministerstva vnitra, záhy však začal být používán název Správa sboru nápravné výchovy. Dosavadní útvary nápravných zařízení byly přejmenovány na nápravně výchovné ústavy MV a věznice MV. Velitelem Správy NVÚ zůstal osvědčený plk. O. Mejdr. Je zajímavé, že zákon č. 59/1965 Sb. platil se změnami až do konce roku 1992. Otázka operativy u SNV byla poté formálně upravena Rozkazem ministra vnitra Josefa Kudrny č. 24 z 16.7.1965 s názvem „Agentuře operativní práce prováděná příslušníky SNV“.

³⁷ AMV, fond A 6/3, TRMV č. 225, čl. 233 ze dne 3. 12. 1954 – Agenturně operativní obsluha příslušníků ostrahy a civilních zaměstnanců ve věznicích a NPT.

³⁸ AMV, fond A 6/4, inv. j. 451 – RMV č. 141, čl. 151 ze dne 27. 9. 1957 – Agenturně operativní obsluha příslušníků NZ a civilních zaměstnanců ve věznicích a NPT.

³⁹ AMV, fond A 6/4, RMV č. 23 ze dne 15.7.1965 – Sbor nápravné výchovy MV – zřízení.

3.9 Výzkumný ústav penologický

„Moderním, humanitárním, vědeckým zdůvodněním trestu jako společenské obrany je společenská potřeba uzpůsobit, resocializovat, redukovat zločince tak, aby byl schopen vyvarovat se recidivy, dosáhnout u něj změny chování...“⁴⁰

Zavedení nápravně výchovné činnosti v nápravně výchovných ústavech umožnilo, aby s odsouzenými pracovali vychovatelé, sociální pracovníci, učitelé, speciální pedagogové, kteří byli absolventy střední odborné nebo vysoké školy příslušného zaměření. Tito vězeňští specialisté při své každodenní činnosti s odsouzenými vnášeli do výkonu trestu odborné přístupy a tím pozitivně měnili způsob zacházení s odsouzenými a sociálně psychologické klima v jednotlivých ústavech. Odborným centrem se stal „Výzkumný ústav penologický“, který byl založen v roce 1967 klinickým psychologem doc. PhDr. Jiřím Čepelákem.

V tomto ústavu byl vytvořen odborný tým skládající se z psychologů, pedagogů, sociologů a právníků a zabýval se studiem osobnosti vězněného pachatele, možnostmi jeho nápravy a podmínkami pro resocializaci v nápravně výchovných ústavech. Výzkumná činnost se opírala o studium zahraniční literatury a četné odborné kontakty s odbornými zahraničními pracovišti orientovanými jak na východ, tak i na západ. Na jejím základě byly vypracovány různé koncepční záměry (např. vnitřní diferenciaci zacházení s mladistvými, odsouzenými ženami). Výzkumný ústav poskytoval výsledky těchto výzkumů formou odborných seminářů, školení a prostřednictvím bohaté publikační činnosti. Stále častěji se při zacházení s odsouzenými využívala řada diagnostických a terapeutických metod.

Výzkumný ústav penologický se současně snažil o rozvíjení odbornosti v českém vězeňství. Z důvodu údajné neefektivnosti výzkumných pracovišť byl Výzkumný ústav penologický zrušen ministrem spravedlnosti dne 31.12.1980. Tímto zrušením byly zastaveny pozitivní změny, které měly svůj původ v dílčí reformě českého vězeňství z roku 1968, kdy se vězeňství v důsledku příznivých politických změn spojených s demokratizačním procesem v Československu na jaře 1968, vrátilo do působnosti Ministerstva spravedlnosti. Ve Sboru nápravné výchovy se praktikoval tvrdý politický a policejní přístup k vězňům, jejich ekonomické využívání v období hospodářské krize.

3.10 Vězeňství v období let (1968 – 1989)

Zcela specifický a svým způsobem i plný paradoxů byl ve vězeňství rok 1968. V období tzv. pražského jara se objevuje kritika poměrů ve vězeňství. Rychlá celospolečenská liberalizace, včetně zahájení revize politických procesů, rehabilitací a sdružování bývalých politických vězňů (vznik K 231 aj.) ovlivnila nespokojenosti se stávajícími nedostatky ve věznicích. „Rostoucí neklid v řadě ústavů přerostl v dubnu 1968 ve vzpuru vězňů v Minkovicích a skončil v srpnu hromadným pokusem o útěk v Příbrami“⁴¹.

Prezident republiky vyhlásil rozsáhlou amnestii. V této době byl SNV a tím i celé vězeňství převedeno do působnosti Ministerstva spravedlnosti. Delimitace vězeňství do tohoto resortu se však realizovala až po okupaci Československa na základě zákona č. 173/1968 Sb.

⁴⁰ Mezník, J., Kalvodová, V., Kuchta, J., Základy penologie, Brno, Masarykova Univerzita, 1995, 74 s. ISBN 80-210-1248-x.

⁴¹ UHLÍK, J. Historie věznění a vězeňství v Čechách. Studijní materiál IVVS, Stráž pod Ralskem. 2006, 308 s.

Po ideologické očištění SNV v sedmdesátých letech 20. století bylo opět nastoleno vojenské byrokratické direktivní řízení prostřednictvím rozkazů. Dorozumívání se s odsouzenými v duchu pedagogických a psychologických zásad byla omezena, zvýšila se tvrdost v zacházení s vězni. Naše vězeňství začalo opět stagnovat. Zastavení se dosáhlo vrcholu v období tzv. normalizace. Vězeňství se opět stalo soustavou uzavřenou před společností⁴².

Postupem dalších let dospělo vězeňství u nás do stavu, který zanechal komunistický totalitní režim po svém pádu. Většina vězeňských zařízení byla ve špatném technickém stavu. Nevyhovovala evropským normativům. Zabezpečovací systémy i další vybavení většiny věznic a nápravně výchovných ústavů byly zastaralé, včetně vybavení vězňů. Systém odborného vzdělávání příslušníků SNV byl zpolitizovaný a informační systémy ve srovnání se západoevropskými demokratickými státy zastaralé. Uplatňování lidských práv ve vězeňských zařízeních nebylo záměrem, nýbrž naopak důvodem pro nedobrovolný pobyt ve věznicích.

„Totalitní vězeňství se projevovalo jako uzavřený systém, bez účinné kontroly veřejnosti, které zavedlo militantní dehumanizovaný dril plný ponižování, metody maximálního pracovního vyčerpání vězňů bez poskytování nutné péče, s opomíjením dalších výchovných možností, s výjimkou uplatňování další vysilující dřiny. Kontrolní mechanismy zahraničních humanitárních organizací nebyly připouštěny“⁴³.

V roce 1980 byl zrušen Výzkumný ústav penologický a došlo tak k zániku odborné základny českého vězeňství. Za působnosti VÚP byly získávány informace o dění v zahraničním vězeňství. Rozvíjeny také byly diagnostické, terapeutické a zejména skupinové metody, dále byly ověřovány různé formy resocializace odsouzených a byl zabezpečován odborný růst pedagogů, psychologů i vychovatelů. V této souvislosti je nutné uvést jméno doc. PhDr. Jiřího Čepeláka, CSc., který tento ústav řídil a osobně se podílel na jeho vědecko výzkumné i odborné pedagogické činnosti.

S přijetím nového zákona ČNR č. 555/1992 Sb. o Vězeňské službě a justiční stráži České republiky nastala nová éra českého vězeňství

3.11 Reforma a perspektivy vězeňství v letech 1990 až po současnost

Na základě vnitropolitických změn po tzv. sametové revoluci dochází k obnově demokratického státu. Tyto proměny zasáhly výrazně i do vězeňství. V roce 1990 byla vyhlášena rozsáhlá amnestie prezidenta republiky. Bylo propuštěno více než 17 tisíc odsouzených. Odsouzení, na které se tato rozsáhlá amnestie nevztahovala, usilovali také o propuštění z výkonu trestu. Jejich úsilí se projevovalo vyvoláváním nepokojů, hromadnými hladovkami, ničením vězeňského zařízení či organizováním vzpour.

Zákonem č. 175/1990 Sb., byl zrušen trest smrti, tento byl nahrazen doživotním trestem odnětí svobody.

⁴² UHLÍK, J. F. J. Řezáč – reformátor vězeňství a školství 19. století. Praha: 1997.

⁴³ UHLÍK, J. Historie věznění a vězeňství v Čechách. Studijní materiál IVVS, Stráž pod Ralskem. 2006, 310 s.

„V roce 1990 byla vypracována koncepce reformy českého vězeňství, která i dnes představuje teoretické východisko i praktický program pro postupné vytváření moderního vězeňského systému. To byl rozhodný krok při transformaci vězeňství v duchu Standardních minimálních pravidel OSN pro zacházení s vězni a díky němu dnes můžeme konstatovat, že náš vězeňský systém se již rozvíjí a výkon vazby a trestu odnětí svobody je plně v souladu se všemi mezinárodními konvencemi a závazky, které náš stát přijal, především s Evropskými vězeňskými pravidly přijatými Radou Evropy,“⁴⁴.

V této koncepci byly formulovány cíle reformy a metody jejich dosažení. Do progresivních systémových změn byla zahrnuta i humanizace vězeňství. Jedním ze záměrů humanizace je zlepšení materiálních podmínek života ve věznicích, to znamená zajistit podstatné materiální podmínky náležité pro život člověka, které jsou důležitou podmínkou pro psychický a fyzický vývoj člověka a jeho zdraví. Humanizace vězeňství znamená vytvořit vhodný funkční legislativní rámec pro uplatňování práv a svobod vězněných na jedné straně a pro naplňování účelu výkonu vazby a výkonu trestu na straně druhé, včetně jejich korektivních mechanismů přístupných kontrole, tak aby nemohla být uplatňována libovůle či zlovůle. V reformě byl nově vymezen účel trestu a trestání.

Výkon trestu podle této koncepce měl splňovat hlavně resocializační efekt, to znamená, že pouhý výkon trestu odnětí svobody měl být vykonáván tak, aby pomohl odsouzeným k bezproblémovému návratu do společnosti, aby je připravil na normální život, život na svobodě. Samozřejmě trest výkonu odnětí svobody měl být určitou újmou pro pachatele, ne však formou ponižování lidské důstojnosti, jeho lidská a občanská práva mohla být omezena pouze v nezbytném rozsahu.

S účinností od 1.1.1993 byla samostatným zákonem ČNR č. 555/1992 Sb., zřízena Vězeňská služba ČR, která ve stanoveném rozsahu plní úkoly státní správy vězeňství a zajišťuje výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody.

Evropská vězeňská pravidla přikládají velkou význam zaměstnancům věznic. Kvalita penitenciárního zacházení s vězněnými osobami se odvíjí od kvality personálu – od jeho profesní specializované přípravy, osobnostní vyzrálosti, etické úrovně, sociální citlivosti včetně motivačních zaměření pro tento výkon sociální služby. Všechna koncepční mínění, ale také reformní úsilí jsou úzce spjata s odbornou připraveností a profesionální zdatností vězeňského personálu. Proto došlo v roce 1992 ke zřízení Institutu vzdělávání ve Stráži pod Ralskem. V rozsahu svého působení zahrnuje Institut co nejširší škálu vzdělávacích aktivit od primární přípravy všech zaměstnanců až po nejvyšší úroveň vzdělávání.

⁴⁴ JÚZL, M., OLEJNÍČEK, A. *Penologie a penitenciární pedagogika*. Brno: IMS, 2004, s. 67

4. Principy moderního vězeňství

Vězeňství reprezentuje kulturní a ekonomický stav společnosti, zejména vztah konkrétního státu ke svobodám a občanským právům jednotlivce. V roce 1984 – New York: Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání

Mezinárodní politická vůle prosazuje humanizaci v zacházení s každým lidským jedincem.

1. Princip humanizace zní: moderní vězení je humánní vězení.

Výrazné rozdíly v zacházení s vězni ve světě:

Africké země, Thajsko proti Evropské unii (v politice a následně i ve vězeňství: vývoj od liberalismu šedesátých let ke konzervatismu osmdesátých let a zpět k liberalismu).

Penologické kyvadlo - PhDr. J. HÁLA:

+

:

:

:

:

:

:

IZOLACE + <<< O >>> ZACHÁZENÍ

ODSTRAŠENÍ

2. Princip účinnosti - měřítkem účinnosti je recidiva těch, kteří již vězením prošli.

„Třetinové dělení“ (kvalifikovaný odhad): 1/3 nově příchozích vězňů se již nikdy do vězení nevrátí, 1/3 se bude znovu a znovu vracet, 1/3 dle kvality zacházení (obdobné rozložení nalezneme u substituční léčby závislosti na heroinu).

3. Princip bezpečnosti - v důsledku komplikující se mezinárodní situace narůstá potřeba spolehlivého věznění dopadených teroristů, (mezinárodně) organizovaných zločinců, nepřizpůsobivých cizinců ...

Moderní vězení je bezpečné z hlediska:

- **veřejnosti:** nesmí být ohrožována (např. vězni na útěku), ani nadbytečně zneklidňována nebo obtěžována blízkostí věznice,

- **vězeňského personálu:** má právo na bezpečnost a ochranu zdraví při práci,
- **vězňů:** i oni, přestože sami právo porušovali, mají právo na bezpečnost jako součást lidských práv.

Bezpečnost:

- dosahovaná pomocí technických prostředků, tj. vysokých zdí, pevných mříží, moderních elektronických střežících zařízení ...,
- dynamická = vhodné psychosociální klima konkrétní věznice: klid, pořádek, komunikace personálu s vězni, řešení problémů ...⁴⁵

⁴⁵ PENOLOGIE – rozšířený syllabus přednášek (PhDr. JAROSLAV HÁLA)

5. Filozofie trestu odnětí svobody (účel, účinnost, zásady, funkce)

Trestní zákon stanoví účel trestu: „Účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páchání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti⁴⁶“.

„Účinnost trestu obecně definovat jako poměr mezi minimální mírou intenzity újmy způsobené pachateli k maximálnímu naplnění její funkce⁴⁷“.

Názory laické a odborné veřejnosti se na účel a potažmo účinnost trestu samozřejmě různí. Tato rozdílnost je od prvopočátku dána stanovením si cíle, kterého se má dosáhnout. Zatím co první vyžadují dokonalou a bezchybnou reedukaci, jejímž výsledkem by byla „výroba“ slušného člověka, který se již nedopustí spáchání žádného dalšího trestného činu, odborná veřejnost ví, že tohoto ideálního cíle z mnoha důvodů dosáhnout nelze. Je proto třeba vymezit si cíl reálnější. Osobně si myslím, že za jeden z hlavních cílů bychom měli určit, aby odsouzení alespoň neopouštěli brány věznic v „horším stavu“, než v jakém do nich vstoupili, aby si nezvýšili svou kvalifikaci nežádoucím směrem – tzn., aby ve vězení nezískali nové kriminální znalosti a dovednosti.

Účinek vězení na pachatele je v mnoha případech sporný. Je sice omezena pachatelova svoboda (což plyne i z názvu „trest odnětí svobody“), ale také se omezuje jeho zodpovědnost. Na recidivu vězňů má velký vliv i samotný výkon trestu odnětí svobody a z toho plynoucí následné potíže při reintegraci do společnosti. Úvahy o smyslu a účelu trestu a jeho výsledku je potřeba přesunout z roviny teoretických úvah do roviny reality, tedy do roviny rozhodování o konkrétním vězni⁴⁸.

Mezi zásady trestu odnětí svobody patří⁴⁹:

- zásada zákonnosti – podmínky trestání musí být stanoveny výlučně zákonem (čl. 65, 95 Ústavy ČR; čl. 39 Listiny základních práv a svobod),
- zásada nulla poena sine lege – trest odnětí svobody je vyjmenován ve výčtu trestů, které soud může uložit za spáchané trestné činy (§ 27 trestního zákona), v zákoně jsou také uvedeny podmínky jak ukládání trestu odnětí svobody, tak jeho samotného výkonu (§ 39 trestního zákona)
- zásada ekonomie trestní represe – trest odnětí svobody má být použit jen jako krajní prostředek
- zásada jednoty trestní represe a prevence – při ukládání trestů má být vyvážena negativní individuální represe a pozitivní individuální prevence – tj. ochrana společnosti vs. resocializace pachatelů,
- zásada účelnosti – uložený trest má vést k naplnění účelu trestu ve smyslu trestního zákona, přičemž tohoto účelu má být dosaženo prostřednictvím dílčích

⁴⁶ Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon. § 23

⁴⁷ MEZNÍK, J., a kol. *Základy penologie*, Brno : MU, 1995, 56 s. ISBN 80-210-1248-X.

⁴⁸ JURÍČKOVÁ, V. *Výkon trestu odnětí svobody: bakalářská práce*, Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2006, 12 s.

⁴⁹ JURÍČKOVÁ, V. *Výkon trestu odnětí svobody: bakalářská práce*, Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2006, 14 s.

účelů (zabránění odsouzenému v dalším páchání trestné činnosti, výchovné působení na pachatele a výchovné působení na celou společnost),

- zásada adekvátnosti – uložený trest má být přiměřený spáchanému trestnému činu – pouze trest vyměřený s ohledem na charakter jednotlivého případu je trestem adekvátním (hlavní podmínkou je široké spektrum trestních sankcí),
- zásada humanity – v neposlední řadě je třeba zdůraznit, že výkonem trestu nesmí být ponížena lidská důstojnost (trest je vykonáván jen způsobem ji respektujícím)

Co potrestáním sledujeme? A daří se nám sledované cíle naplňovat? Funkce trestu se postupně vyvíjela a rozšiřovala o různé názory. I mezi penologickými odborníky nalezneme různorodou terminologii při diferenciaci funkcí trestu.

Dle Karabce⁵⁰ funkce trestu spočívá z hlediska klasického pojetí na pěti základních, vzájemně se prolínajících funkcích: odplatné, odstrašující, rehabilitační, eliminační a restituční.

Mařádek⁵¹ uvádí funkcí trestu sedm: funkce odplaty (msty), represivní, vyrovnávací, preventivní (odstrašující), solidarizace, izolace a výchovná (penitenciární, resocializační, regulativní).

Pro bližší rozbor jsem si vybrala dělení dle Hály, který rozlišuje funkce trestu na vyrovnávací a regulativní⁵².

1) Vyrovnávací funkce trestu

Cílem této funkce je vyrovnání se s realitou trestného činu a má dva aspekty. Tím prvním je vyrovnání se oběti s trestným činem, tj. eliminace či alespoň částečná kompenzace negativních emocí (zejména pocitů hněvu, ponížení, zoufalství) poškozených či pozůstalých pomocí újmy způsobené pachatelem. Nejedná se zde však o pozůstatek již zmíněného středověkého myšlení „oko za oko, zub za zub“. U vybraných pachatelů některých trestných činů tuto funkci může naplnit institut mediace, tzv. narovnání mezi pachatelem a obětí. Po oboustranném souhlasu se za přítomnosti zkušeného mediátora uskuteční jejich osobní setkání, jehož výsledkem je omluva a dohoda o náhradě vzniklé škody, případně se docílí i vysvětlení, proč k trestnému činu došlo. Oběť má možnost vyjádřit své emoce a pachatel získává možnost omluvit se, odčinit následky svého jednání, vcítit se do situace oběti⁵³. V ostatních závažnějších případech tuto funkci zastává trest odnětí svobody.

Druhým aspektem je přijetí viny pachatelem. Pokud je pachatel odsouzen a následně uvězněn, získává tak příležitost, čas a prostor ke „zpytování svědomí“ a následnému přijetí své viny (převzetí odpovědnosti za spáchaný trestný čin i se všemi z toho plynoucími důsledky). Tato příležitost je daleko výraznější, než při uložení jiných, alternativních trestů. Současná penologie této funkci nepřikládá velkou důležitost. Mezník uvádí: „Současná penologie usiluje o vědecký přístup a odmítá pojmy jako je vina, svobodná vůle, morální odpovědnost, a považuje je za pojmy metafyzického řádu⁵⁴.“ Obdobný názor má i Hála, dle něhož se z nejrůznějších důvodů

⁵⁰ KARABEC, Z. Účel trestání. Kriminallistika, 2/2000, 108 s.

⁵¹ MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2005, s. 39. ISBN 80-7368-002-5.

⁵² HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, České Budějovice : VŠERS, 2006, 40 – 45 s. ISBN 80-86708-05-5.

⁵³ Probační a mediální služba. Mediace Dostupný z WWW: http://www.pmscr.cz/scripts/index.php?id_nad=33

⁵⁴ MEZNÍK, J., a kol. *Základy penologie*, Brno : MU, 1995, 5 s. ISBN 80-210-1248-X

této problematice v praxi nevěnuje příliš pozornost. „Spolehnout se jen na to, že k interiorizaci viny dojde jaksi automaticky v průběhu a vlivem (byť dlouhodobého) uvěznění, to je naivní, neprofesionální a hazardérské počínání⁵⁵.“

2) Regulativní funkce trestu

Tato funkce dle Hály zdůrazňuje ochranu společnosti před zločinem – trest napomáhá k minimalizaci trestné činnosti, snaží se jí regulovat alespoň ve společensky únosných mezích. Regulativní funkci lze rozlišit třemi způsoby naplňování lišícími se od sebe „mj. různou mírou zprostředkovatelnosti působení trestu na zločin⁵⁶“.

Izolování

- pokud odsouzený vykonává trest odnětí svobody, tj. fyzicky se nachází ve věznici, je od společnosti separován, je mu tímto (téměř) znemožněno páchaní další trestné činnosti.

Odstrašování

- je založeno na konfrontaci potencionálních pachatelů trestných činů se skutečností, na principu ZLOČIN – TREST. Potencionální pachatel tak zváží své budoucí jednání a rozhodne se trestný čin nespáchat. V tomto případě lze hovořit taktéž o prevenci. Odstrašování je ovšem minimálně účinné u pachatelů s disociální poruchou osobnosti, jelikož právě jejich charakteristikou je výrazný nezájem o následky vlastní činnosti. Podstatně vyšší účinnost se předpokládá u běžné populace (tzv. generální prevence), poněvadž trest odnětí svobody představuje pro jedince celou řadu nepřijemných a odstrašujících důsledků – např.: riziko ztráty svobody, zaměstnání, rodiny, bydlení, prestiže, sociálního statusu.

Změny chování, eventuelně změny osobnosti pachatele

- především u trestu odnětí svobody by měl být získaný volný čas intenzivně využitý k regulaci jeho nežádoucího chování a současně k rozvoji sociálního chování. Otázkou však zůstává, jak motivovat jedince k úsilí o pozitivní změnu. S motivací úzce souvisí samotné zacházení s odsouzenými, které Hála definuje jako „soubor aktivit vězeňských pracovníků aplikovaný s cílem motivovat vězně (poskytovat mu společensky hodnotné a osobně přitažlivé výzvy) k práci na sobě samém a tím pomáhat zvyšovat jeho šance na život v zákonitosti po propuštění z vězení a na reintegraci do demokratické společnosti⁵⁷.“ A právě aktivity, jejichž cílem je motivovat odsouzené k práci na sobě samých, a tím pomáhat zvyšovat jeho šance na život v zákonitosti po propuštění z vězení a na reintegraci do společnosti, by měly být důležitou, ne-li hlavní náplní práce všech specialistů přímo působících na reedukaci odsouzených.

Mezník popisuje současné nazírání na funkci trestu z pohledu pozitivistické filozofie, která odmítá v trestném činu spojovat výsledek volby mezi dobrem a zlem (není zde místo pro morální odpovědnost a potažmo ani pro vinu). „Trest ztrácí jakékoliv morální zabarvení a stává se výrazem přirozené reakce lidské společnosti, která se brání zločinu⁵⁸.“

⁵⁵ HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, České Budějovice : VŠERS, 2006, 42 s. ISBN 80-86708-05-5.

⁵⁶ HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, České Budějovice : VŠERS, 2006, 43 s. ISBN 80-86708-05-5.

⁵⁷ HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, České Budějovice : VŠERS, 2006, 44-45 s. ISBN 80-86708-05-5.

⁵⁸ MEZNÍK, J., a kol. *Základy penologie*, Brno : MU, 1995, s. 5. ISBN 80-210-1248-X

5.1 Penitenciární péče

Standardní minimální pravidla OSN pro zacházení s vězněnými

Standardní pravidla představují minimální předpoklady, které OSN přijala jako žádoucí pro zacházení s vězni, zvláště s prosazováním disciplíny a užíváním nástrojů omezování svobody ve věznici. Jsou projevem morálních a filozofických hodnot vztahujících se k člověku a jeho životu. Přispívají k respektování ochrany základních práv vězněných osob (právo na svobodné myšlení, svědomí a vyznání, právo na stejnou ochranu podle zákona, právo na přiměřenou životní úroveň, právo na zdravotní péči), která jsou shodná s právy občanů v civilním životě. Jsou však i jedním z kritérií posuzování dosaženého standardu vězeňství v jednotlivých zemích a přispívají k ujednání nezbytného standardu věznic a zacházení s vězněnými osobami, který by měl být dodržován v každém členském státě. Podněcují však i k zlepšování vězeňství a zacházení s odsouzenými na úrovni teoretické (pojetí trestní politiky, koncepce vězeňství, otázka diferenciací výkonu trestu odnětí svobody apod.), ale i na úrovni praktické (správa vězeňství, účelné a ekonomické řízení ve věznicích, odborná příprava personálu atd.

Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězněnými byla speciálně rozpracována a formulována pro oblast zacházení s vězněnými a na VIII. kongresu OSN o prevenci a kriminalitě (1990), kde byly přijaty základní zásady zacházení s vězni. Jedná se o následující zásady:

1. Se všemi se bude nakládat s úctou náležející jejich neodmyslitelné důstojnosti a hodnotě jako lidských bytostí.
2. Nedojde k diskriminaci z důvodů rasových, barvy pleti, pohlaví, jazyka, vyznání, politickému nebo jinému názoru, národnostnímu nebo společenskému původu, majetku, rodu nebo jinému postavení.
3. Je však žádoucí respektovat náboženskou víru a kulturní pravidla skupiny, k níž vězňové náležejí, kdekoli to místní podmínky vyžadují.
4. Odpovědnost vězení za vazbu vězňů a za ochranu společnosti před zločinem bude prováděna v souladu s dalšími cíli státu a jeho základními povinnostmi podporovat prospěch a rozvoj všech členů společnosti.
5. Kromě omezení, která si zjevně vyžaduje skutečnost uvěznění, si všichni vězňové podrží lidská práva a základní svobody, které vykládá Všeobecná deklarace lidských práv, Mezinárodní úmluva o hospodářských, společenských a kulturních právech, Mezinárodní úmluva o občanských a politických právech a její Dobrovolný protokol, a ostatní taková práva, jež jsou vyložena v dalších úmluvách Spojených národů.
6. Všichni vězňové budou mít právo zúčastnit se kulturní činnosti a vzdělání zaměřeného na úplný rozvoj lidské osobnosti.
7. Budou zaručeny a podporovány snahy směřované ke zrušení samovazby jako trestu nebo k omezení jeho použití.
8. Vězňům budou vytvořeny podmínky umožňující zabývat se smysluplným zaměstnáním za odměnu, což usnadní jejich reintegraci na pracovním trhu země a dovolí jim přispět k finanční podpoře svých rodin i sebe samotných.

9. Vězňové budou mít přístup k zdravotnickým službám dostupným v zemi bez diskriminace na základě jejich právní situace.
10. Za účasti a pomoci společnosti a společenských institucí a s náležitým ohledem na zájmy obětí budou vytvořeny příznivé podmínky pro reintegraci bývalých vězňů do společnosti za nejlepších možných podmínek⁵⁹.

Práva a povinnosti vězněných osob

Některá ze základních práv odsouzených:

„Pro každou věznicí stanoví její ředitel se souhlasem generálního ředitelství Vězeňské služby vnitřní řád věznice, kterým se stanoví denní rozvrh chodu věznice, činnost odsouzených a jejich podíl na řešení otázek souvisejících se životem ve věznicí⁶⁰“.

Po dobu výkonu trestu odnětí svobody jsou odsouzení povinni podrobit se omezením některých práv a svobod, jejichž výkon by byl v rozporu s účelem trestu nebo která nemohou být vzhledem k výkonu trestu odnětí svobody uplatněna. Jedná se např. o omezení práva a svobody na nedotknutelnost osoby a jejího soukromí, svobodu pohybu a pobytu, zachování listovního tajemství a tajemství jiných písemností a právo svobodné volby povolání. Rovněž tak odsouzení nemají např. právo na stávku, právo sdružování ve spolcích, společnostech a sdruženích, zakládat odborové organizace, právo podnikat či provozovat jinou hospodářskou činnost, právo svobodné volby lékaře a zdravotnického zařízení.

Sociální podmínky odsouzených

Odsouzeným je poskytována pravidelná strava dle stravních norem s přihlédnutím k jejich zdravotnímu stavu a druhu vykonávané práce a k požadavkům kulturních a náboženských tradic. O druhu a délce potřebné léčebné výživy rozhoduje lékař. Každý odsouzený má lůžko a prostor (uzamykatelnou skříňku) pro uložení svých osobních věcí. Oděv odsouzených musí odpovídat klimatickým podmínkám. Dále je odsouzeným denně zabezpečena osmihodinová doba ke spánku, doba potřebná k osobní hygieně a úklidu, stravování a minimálně jednogodinová vycházka a doba osobního volna.

Korespondence, užívání telefonu, návštěvy a duchovenská péče

Odsouzení mají právo přijímat a odesílat na svoje náklady korespondenci bez omezení. Pověřený zaměstnanec vězeňské služby je oprávněn provádět její kontrolu, vyjma korespondence se zmocněným advokátem, státními orgány České republiky, diplomatickou misí nebo konzulárním úřadem cizího státu, mezinárodní organizace na ochranu lidských práv aj.

U odsouzených lze realizovat telefonní kontakt s rodinou a blízkými osobami či advokátem, který je zmocněn právním zastupováním odsouzeného, na základě žádosti. K realizaci těchto hovorů je určen telefonní automat na telefonní karty vybavený digitálním záznamovým zařízením, který je zabezpečen proti příchozím hovorům, odesílání SMS a jinému možnému zneužití.

⁵⁹ ČERNÍKOVÁ, V., SEDLÁČEK, V. Základy penologie pro policisty. Praha: Policejní akademie ČR, 2002, 30-32 s. ISBN 80-7251-104-1

⁶⁰ § 14 zak. č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů,

Odsouzený má každý měsíc právo na návštěvu blízkých osob v rozsahu 3 hodin. Návštěvy probíhají v místnostech k tomu určených. Při návštěvách se musí odsouzení chovat slušně ke všem přítomným osobám, nesmějí přebírat peníze, dopisy nebo jiné věci.

Duchovenská péče je realizována především formou individuálních nebo skupinových rozhovorů a bohoslužeb, případně naučných programů na dané téma. Kaplani i dobrovolníci vedou programy, které směřují stejně jako ostatní formy práce, k zvládnutí osobních krizí, uvolnění napětí a k zdárné reintegraci odsouzených po propuštění.

Nákup potravin a věcí osobní potřeby, přijímání balíčků

Odsouzení mají Rovněž právo nakupovat ve vězeňské prodejně potraviny a věci osobní potřeby. Nákup se provádí bezhotovostní formou (odečtením z konta úložek), kdy částka za nákup je odsouzenému odečtena z části peněžních prostředků, se kterými může volně disponovat.

Dvakrát ročně má odsouzený právo přijmout balíček s potravinami a věcmi osobní potřeby do hmotnosti 5 kg. Balíčky podléhají kontrole a v případě, že obsahují nepovolené věci, které by odporovaly účelu výkonu trestu, tyto se odsouzenému nepředají a odešlou se zpět odesílateli na náklady odsouzeného.

Uspokojování kulturních potřeb

Odsouzený si může na svoje náklady pořizovat knihy, časopisy, denních tisk. Rovněž tak mohou tyto věci zasílat jeho příbuzní či jiné osoby. V rámci věznice je zajištěn provoz knihovny, kde je možno zapůjčit běžně dostupnou beletrii, náboženskou, či odbornou literaturu.

Ochrana práv odsouzených

Odsouzený smí k uplatnění svých práv podávat stížnosti a žádosti orgánům, které jsou příslušné k jejich vyřízení a takováto stížnost či žádost musí být těmto orgánům neprodleně odeslána. Odsouzený smí rovněž žádat o rozmluvu s ředitelem věznice, státním zástupcem, soudcem nebo orgánem, který provádí kontrolu v dané věznici. Taková to rozmluva se odsouzenému umožní.

Všichni zaměstnanci vězeňské služby jsou povinni dbát a zachovávat práva, která mají odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody.

Stížnosti a žádosti k uplatnění svých práv může odsouzený adresovat státním orgánům České republiky, ale i mezinárodním orgánům a organizacím, které jsou oprávněny prošetřováním informací o porušování lidských práv (např. Výbor pro lidská práva, Komise pro lidská práva, Úřad pro lidská práva, Výbor pro odstranění rasové diskriminace, Výbor proti mučení, Evropský soud pro lidská práva apod.).

Některé ze základních povinností odsouzených:

Odsouzený ve výkonu trestu odnětí svobody je povinen dodržovat stanovený pořádek a kázeň, plnit pokyny a příkazy zaměstnanců vězeňské služby, pracovat, pokud mu byla přidělena práce a není uznán dočasně práce neschopným nebo není po dobu výkonu trestu odnětí svobody uznán zdravotně nezpůsobilým k výkonu práce,

plnit úkoly stanovené programem zacházení, šetrně zacházet se svěřenými věcmi, nepoškozovat cizí majetek, dodržovat zásady slušného jednání s osobami, s nimiž přichází do styku a i jinak zachovávat ustanovení vnitřního řádu věznice.

Dále je odsouzený povinen podrobit se osobní prohlídce a umožnit kontrolu svých osobních věcí aby se vyloučila možnost držení nepovolené věci, která by narušovala účel výkonu trestu. Odsouzený je povinen podrobit se preventivní vstupní, periodické, mimořádné a výstupní lékařské prohlídce, strpět úkony, které souvisejí s jeho identifikací, oznámit zaměstnanci vězeňské služby všechny skutečnosti, které by mohly ohrozit bezpečnost nebo zdraví jeho samotného nebo ostatních odsouzených, dodržovat zásady hygieny. Povinen pracovat je ten odsouzený, který byl zařazen do práce a je zdravotně způsobilý k výkonu takové práce.

Odsouzeným je zakázáno navazovat styky s jinými osobami, vyrábět, přechovávat a konzumovat alkoholické nápoje a jiné návykové látky, přechovávat tiskoviny nebo materiály propagující národnostní, etnickou, rasovou, náboženskou nebo sociální nesnášenlivost, fašismus, popis výroby a použití návykových látek, jedů, výbušnin, zbraní a střeliva. Odsouzení nesmí hrát hazardní hry o peníze, věci služby či jiné úkony, tetovat sebe nebo jiné odsouzené, sebepoškozovat se aj.

Odsouzený je povinen hradit náklady výkonu trestu odnětí svobody. Pokud to však jeho tíživé sociální poměry neumožňují, může ředitel věznice na základě písemné žádosti s potřebnými doloženými doklady, povinnost úhrady nákladů výkonu trestu zčásti nebo zcela prominout⁶¹.

Programy zacházení⁶²

Pojem resocializace v izolovaném prostředí věznic nebo vazebních věznic je de facto nahrazen novým pojmem „program zacházení“. Programy zacházení jsou pilířem penitenciárního působení ve věznicích. Jsou považovány: „...za základní formu cílevědomého působení na odsouzeného, jež jsou zpracovány na základě komplexní zprávy o odsouzeném, přičemž se zohledňují následující kritéria: délka trestu, charakteristika osobnosti a příčiny trestné činnosti⁶³“. Pokud délka odnětí svobody nepřesahuje tři měsíce, program zacházení se nezpracovává.

Součástí Programu zacházení je určení způsobu zaměstnávání odsouzeného, jeho účasti na pracovní terapii, vzdělávání nebo jiné náhradní činnosti, směřující k vytvoření předpokladů pro jeho samostatný způsob života. Vždy je nutno brát zřetel na skutečnost, že odsouzený jednoho dne bránu věznice opustí. Proto je nutné, aby obsahem Programu zacházení byla příprava na plynulou adaptaci na svobodu propuštěných osob. Toto je zakotveno v ustanovení § 41 odst. 4, na jehož základě se v rámci Programu zacházení odsouzeného nejméně tři měsíce před propuštěním vytvářejí podmínky pro jeho samostatný způsob života. Významný z hlediska postpenitenciární péče je pak odst. 5 § 41, jenž stanoví, že při vypracování programu

⁶¹ § 28 zák. č. 169/1999 Sb. ze dne 30. 6. 1999 o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonu,

⁶² KALVODOVÁ, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. 1. vyd. Masarykova univerzita: Brno, 2002. 272 s. ISBN 80-210-3025-9. s.209-211.

⁶³ KALVODOVÁ, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. 1.vyd. Masarykova univerzita: Brno, 2002. 272 s. ISBN 80-210-3025-9. s.210.

zacházení věznice podle potřeby spolupracuje s příslušnými orgány sociálního zabezpečení.

Věznice dle příslušných ustanovení nabízí odsouzenému na základě komplexní zprávy výběr z alternativ programů, vycházejících z možností věznice, které pro něj považuje za vhodné:

- pracovní aktivity
- vzdělávací aktivity
- speciálně výchovné aktivity
- zájmové aktivity
- oblast utváření vnějších vztahů⁶⁴

Významnou roli penitenciárního působení představuje oblast penitenciární pedagogiky.

Věznice nabídne odsouzenému na základě komplexní zprávy výběr z alternativ programů, vycházejících z možností věznice, které pro něj považuje za vhodné. Přitom nemusí jít o výběr celého programu, ale jeho částí. Výběr programu stvrdí odsouzený podpisem. Alternativy jsou voleny tak, aby ve svém formativním důsledku byly rovnocenné. Kombinace alternativ umožňují sestavit programy v potřebné míře individualizované.

(řád výkonu trestu odnětí svobody hlava čtvrtá § 36 odst. 1 realizace programů zacházení)

Pokud si odsouzený nezvolí některou z navržených alternativ programu zacházení, zúčastní se minimálního programu stanoveného vnitřním řádem. Jeho základ tvoří pracovní aktivity odpovídající zdravotnímu stavu odsouzeného.

Naplnění cíle programu zacházení jednotlivého odsouzeného se hodnotí pravidelně v termínech stanovených v odstavci 2. Při hodnocení se program zacházení aktualizuje v souladu s vývojem osobnosti odsouzeného a změnami v jeho chování a jednání. Hodnocení úspěšnosti plnění programu zacházení projednají zaměstnanci oddělení výkonu trestu (oddělení výkonu vazby a trestu) s odsouzeným; odsouzený se na aktualizaci programu zacházení podílí.

„K dosažení účelu výkonu trestu odnětí svobody stanoví věznice pro každého odsouzeného program zacházení jako základní formu cílevědomého a komplexního působení na odsouzené.“

Obecně se dá říct, že při tvorbě a realizaci programů zacházení je třeba používat takové metody, které povedou k nácviku společensky přijatelných forem chování a které zároveň potlačí kriminální sklony odsouzených.

⁶⁴ KALVODOVÁ, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. 1.vyd. Masarykova univerzita: Brno, 2002. 272 s. ISBN 80-210-3025-209-211.

Předpokladem účinného zacházení s odsouzenými je kvalitní příprava této činnosti. Týmovou prací specialistů v rámci nástupního oddělení věznice vzniká komplexní zpráva o odsouzeném. Zde se shromáždí poznatky, sociálního pracovníka, psychologa, speciálního pedagoga, lékaře, vychovatele nástupního oddělení a případně i kaplana. Jedná se zejména o tyto údaje:

- sociální charakteristika, rodinné zázemí, vztahy k blízkým osobám, trvalý pobyt
- základní údaje o odsouzeném, trestném činu a jeho kriminální kariéra
- psychologická charakteristika odsouzeného
- pedagogická charakteristika
- lékařská zpráva obsahující zdravotní klasifikaci včetně omezení k pracovním činnostem, sportovním a jiným zájmovým aktivitám
- hodnocení vychovatele a poznatky z průběhu pobytu na nástupním oddělení a dalších významných okolnostech, na které je odsouzený dotazován (náboženské vyznání, nekuřák atd.)

Z uvedených poznatků vychází speciální pedagog při zpracování vlastního individuálního programu zacházení. Program zacházení obsahuje konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného a metody zacházení s odsouzeným směřující k dosažení cíle. Cíl programu je zaměřen již od počátku na budoucí propuštění. K zaměření cíle jsou potom orientovány jednotlivé oblasti programu zacházení. Vlastní programy zacházení jsou ve všech věznicích zpracovány na jednotných formulářích a obsahují tyto oblasti:

- pracovní aktivity
- vzdělávací aktivity
- speciální výchovné aktivity
- zájmové aktivity
- oblast utváření vnějších vztahů

Speciální pedagog následně nabídne odsouzenému výběr alternativ programů vycházejících z možností věznice, které pro něj považuje za vhodné na základě poznatků z komplexní zprávy. Program zacházení schvaluje ředitel věznice. Zvolení programu stvrzuje odsouzený svým podpisem. Pokud si odsouzený sám nezvolí některou z navržených alternativ programu zacházení, zúčastní se plnění minimálního programu stanoveného ředitelem věznice ve vnitřním řádu.

MINIMÁLNÍ PROGRAM ZACHÁZENÍ

Je uplatňován u odsouzených, kteří si nezvolili žádnou z navržených alternativ programu zacházení nebo těch, kteří jsou zpravidla zařazeni ve 3. skupině vnitřní diferenciaci. Skládá se z aktivit, které jsou pedagogicky a organizačně řízeny nebo vedeny pracovníky věznice v celkovém rozsahu 20 hodin týdně.

Členění aktivit:

- pracovní činnost pro věznic (úklidové činnosti, brigády, aj.)
- sebeobslužné činnosti (teorie a praxe praní, žehlení, údržba oděvu, domácí práce, aj.)
- sociální dovednosti související s bezproblémovým životem v rámci interpersonálních vztahů
- právní minimum
- základy občanské výchovy
- základy zdravotvědy a hygieny
- tělovýchovné činnosti (dle věku a zdravotního stavu)

Garantem realizace minimálního programu zacházení je speciální pedagog.

Pracovní aktivity

Je obecně známé, že osvojení si návyku pracovat a získání potřebné pracovní kvalifikace je nejdůležitější předpoklad pro správnou sociální adaptaci vězňů a nejvýraznějším prvkem výchovy vězňů byla a vždy bude vnímána práce. Proto i v systému zacházení s odsouzenými po celou dobu výkonu trestu odnětí svobody a to jak v minulosti, tak i v současnosti je práce významným prvkem. Práce rozvíjí psychomotorické a manuální dovednosti a také vede k sebekázni a vytrvalosti. Dokonalé zvládnutí byť i jednoduchého výrobního postupu může být velkým krokem k celkovému vyzrání osobnosti. Práce pro odsouzeného představuje jednu z možností jak se vyhnout jednotvárnému průběhu výkonu trestu. Je také vhodným prostředkem k uspokojování potřeb a zájmů každého jedince. Po dobu pracovní směny je odsouzený mimo ubytovnu a to je jedna z možností jak předejít stresu nebo případným konfliktům vzniklým z důvodu přeplněné cely.

Pracovní aktivita také přispívá ke snížení psychického napětí. Nelze přehlédnout také ekonomické důvody - v případě, že má vězeň možnost pracovat, má také možnost plnit své dluhy a pohledávky.

Zákon o výkonu trestu odnětí svobody přímo ukládá odsouzenému povinnost pracovat, pokud je do práce zařazen. Evropská vězeňská pravidla o zacházení s vězni považují práci vězňů za nejdůležitější sociální a integrační činitel. Nezaměstnanost vězňů naopak patří k největším rizikům možného sociálně-reintegračního neúspěchu.

Odsouzení pracují pro potřeby věznice ve vnitřním provozu, jako je údržba, knihovna, prádelna, lůžková část ošetrovny a kuchyně. Dále jsou zaměstnáváni ve výrobních provozovnách podnikatelských subjektů a ve středisku hospodářské činnosti provozované příslušnou věznicí.

Jedním se stálých problémů je zaměstnávání odsouzených k výjimečným trestům a k doživotnímu trestu odnětí svobody. Tito vězni mohou z bezpečnostních důvodů pracovat pouze na pracovištích umístěných na specializovaném oddělení nebo na svých celách. V současné době bylo na oddělení určené pro výkon dlouhodobých a doživotních trestů vytvořeno pracoviště z bývalé kulturní místnosti.

Doživotně odsouzení například apretují odlitky a to vše za mimořádných bezpečnostních opatření. I když zaměstnávání doživotních vězňů nemá pro věznicí velký ekonomický přínos je zaměstnávání těchto vězňů velmi důležité pro lepší zvládnání adaptace spojené s výkonem trestu. V případě, že není možné z důvodu nedostatku práce pro doživotně odsouzené tuto práci zajistit, snaží se pracovníci oddělení výkonu trestu řešit tento nedostatek vhodnými pracovními terapiemi.

Vzdělávací aktivity

Hlavním cílem vzdělávacích aktivit je napomáhání snazšímu zařazení do společnosti po ukončení výkonu trestu. Tyto aktivity jsou zaměřené na dokončení školního vzdělání, na vyučení nebo zaučení se v oboru. V roce 1992 bylo zřízeno střední odborné učiliště, učiliště a odborné učiliště VS ČR, které je v současnosti zařazeno do sítě škol české republiky. Ve věznicích však není zřízeno školské a vzdělávací zařízení a veškeré vzdělávací aktivity odsouzených v rámci programu zacházení jsou realizovány prostřednictvím pracovníků oddělení výkonu trestu. Jedná se převážně o výuku cizích jazyků, kurzy výpočetní techniky a nezapomíná se také na výuku českého jazyka, která je zaměřená na zvládnání základů českého jazyka; převážná část tohoto úsilí je směřována na skupinu odsouzených pologramotných a anegramotných. V letošním roce byla mimo jiné odsouzeným nabídnuta možnost účastnit se projektu integrace odsouzených ve výkonu trestu a to do studia na Ekonomicko-správní fakultě Masarykovy university v Brně. Celé studium probíhá formou celoživotního vzdělávání, na které ve třetím ročníku navazuje kombinované bakalářské studium.

Speciálně výchovné aktivity

Speciálně výchovnými aktivitami se rozumí individuální a skupinová pedagogická a psychologická péče. Spadají sem terapeutické programy jako například sociálně právní poradenství a také trénink zvládnání vlastní agrese. Ve věznicích se často užívají skupinové terapie, kde odsouzení hovoří o svých problémech, které měli před nástupem do výkonu trestu, nebo které mají v současnosti. V roce 1997 byly ve Věznicích Mírov uvedeny do praxe nové moderní formy zacházení s odsouzenými a to zřízením specializovaného oddělení. Toto oddělení je zaměřeno na práci se skupinami odsouzených s poruchou chování nebo s poruchou duševní. Jednou ze základních metod práce je setkávání všech pracovníků specializovaného oddělení a to včetně příslušníků se všemi odsouzenými na terapeutické komunitě.

Zájmové aktivity

Zájmové aktivity jsou velmi důležitou složkou programu zacházení. Smyslem zájmových aktivit je naučit odsouzené trávit volný čas smysluplným způsobem a po propuštění navodit změnu životního stylu. Po dobu výkonu trestu je hlavním cílem zájmových aktivit udržet odsouzené v psychické a duševní kondici, která bude mít za výsledek vytvoření nebo upevnění kultivovaných návyků a potřeb. Toto platí hlavně pro věznic, kde vykonávají trest odnětí svobody mladiství. Věznic kladou důraz na využívání volného času významným a mezi odsouzenými velmi oblíbeným prvkem zájmové oblasti jsou sportovní aktivity, a to jak pasivní, kam patří sledování sportovních přenosů, tak i aktivní, kdy odsouzení sami sportují. Největší zájem je o kondiční cvičení a to hlavně o návštěvu posilovny. Velmi oblíbené jsou dlouhodobé

turnaje mezi odsouzenými a to jak ve fotbale, tak v nohejbale. Takový turnaj o putovní pohár ředitele věznice je velmi prestižní záležitostí a odsouzení dokážou být na takovou výhru náležitě hrdí. Několik jedinců, na které nelze zapomenout, se věnuje malování a své výtvary mají možnost vystavovat nebo darovat svým blízkým. Do věznice dochází jednou týdně akademický malíř, který skupinu talentovaných odsouzených vede a také pomáhá jejich díla prezentovat na výstavách mimo věznici. Ve věznici působí také několik hudebních skupin, kde se odsouzení prezentují prostřednictvím televizních kamer a tisku na veřejnosti.

Oblast utváření vnějších vztahů

Někdy je tato oblast označována také jako extramurální program. Jde o oblast vytváření vnějších vztahů odsouzených, kde je hlavním cílem udržování, vytváření a posilování vazeb mimo věznici. Kontakt s rodinnou a osobou blízkou přispívá k uspokojování základních psychických potřeb odsouzených. Pokud odsouzený přišel do výkonu trestu z fungující rodiny, je potřeba jeho vztahy na toto prostředí udržovat a to hlavně v zájmu úspěšného návratu do společnosti. V případech, kdy rodina mívá přímý vliv na spáchanou trestnou činnost, by měl vychovatel zhodnotit morální a společenskou situaci takové rodiny a případnou míru vlivu na odsouzeného.

Ve věznicích je ale také řada odsouzených, kteří jsou osamoceni a bez jakýchkoliv vnějších vztahů. Tady pak mají nezastupitelnou roli dobrovolníci. Do věznice pravidelně dochází za účelem pastoračních návštěv duchovní všech registrovaných církví. K nepřímým kontaktům patří i sledování televizních pořadů a četba denního tisku. Odsouzeným je rovněž umožněno využívat vězeňskou knihovnu.

Vyhodnocení programu zacházení

Programy zacházení jsou zpravidla vyhodnocovány jednou:

- a) za měsíc ve věznici pro mladistvé,
- b) za dva měsíce ve věznici s dohledem a dozorem,
- c) za tři měsíce ve věznici s ostrahou,
- d) za šest měsíců ve věznici se zvýšenou ostrahou.

(řád výkonu trestu odnětí svobody hlava čtvrtá § 37 a 38 realizace programů zacházení)

Pravidelné vyhodnocování je důležitou součástí celého programu zacházení. Vyhodnocení provádí vychovatel písemně v osobní kartě a s tímto odsouzeného pravidelně seznamuje. Současně s vyhodnocením může vychovatel provést aktualizaci celého programu. Aktualizace se provádí v závislosti na vývoji osobnosti odsouzeného a se změnami jeho chování a jednání. Hodnocení programu zacházení je důležité jak pro jednání soudu o přeřazení odsouzeného do věznice s mírnějším režimem, tak při zařazování do jedné ze skupin vnitřní diferenciací. Volba a způsob naplňování cíle zacházení je společně s chováním a postoji ke spáchanému trestnému činu jednou z rozhodujících skutečností, která zásadním způsobem může ovlivnit soudní jednání ve věci podmíněného propuštění.

Subjekty participující na zacházení s odsouzenými

Jelikož především subjekty podílející se na zacházení s odsouzenými považují za základní pilíř při reedukaci odsouzených, věnovala jsem tomuto tématu i výzkumnou část této práce. Vždyť k čemu by byly supermoderní věznice bez kvalitního, profesně zaujatého a vzdělaného personálu?

Na procesu reedukace se ve věznicích podílejí jistým způsobem všichni zaměstnanci (byť někteří pouze nepřímo). Tento fakt je velmi důležité si uvědomit, jelikož kterýkoliv zaměstnanec se může pro odsouzeného stát jeho identifikačním vzorem. Největší podíl přímého působení však samozřejmě náleží zaměstnancům oddělení výkonu trestu, mezi něž náleží:

- vychovatel,
- speciální pedagog,
- pedagog volného času (dříve lektor-instruktor),
- sociolog,
- psycholog,
- sociální pracovník,
- vychovatel-terapeut,
- inspektor dozorčí služby a dozorce.

Důležitým subjektem působícím v oblasti reedukace je i duchovní - kaplan, který je v některých věznicích (např. Věznice Valdice) přímo v zaměstnaneckém poměru. Funkčně není zařazen pod oddělení výkonu trestu, avšak úzce s ním spolupracuje. Ve většině případů se však v oblasti duchovenské péče jedná o externí, mimo vězeňské subjekty do věznice pouze docházející. Personální otázka českého vězeňství by mohla být samostatnou a velmi obsáhlou kapitolou, jelikož se jedná o komplexnější problém skládající se z několika dílčích částí.

V silách vězeňské služby jakožto státní rozpočtové organizace není možnost samovolného navýšení pracovních míst dle potřeby. Je na rozhodnutí vlády, kolik zaměstnanců, resp. tabulkových míst, bude k dispozici. S tím také souvisí i finanční částka, kterou je potřeba vynaložit na platy. Dalším palčivým problémem je všeobecně nedostatek vysoce odborných zaměstnanců. Obecně by se dalo shrnout, že Vězeňská služba ČR má stálý nedostatek zaměstnanců, a to jak civilních (specialistů, zdravotnického personálu atd.), tak především příslušníků (dozorců a strážných). Příčinu spatřuji nejen v nízkém finančním ohodnocení (či možné motivaci řadových zaměstnanců formou odměn), ale také v nepříliš vysoké společenské prestiži tohoto povolání.

Finančního ocenění, vnímání sociálního statusu povolání, pocitování syndromu profesního vyhoření i zaměstnanců (a především specialistů) účastnících se šetření. Dalším negativním faktorem v oblasti pracovních subjektů je jejich přetíženost. Byť statisticky některé věznice vykazují pouze necelé dva odsouzené na jednoho zaměstnance, situaci v praxi lze asi nejlépe vystihnout frází „papír snese všechno“. Statisticky se totiž nerozlišují zaměstnanci, kteří jsou v přímém styku s odsouzenými, a ti, kteří se podílejí na administrativních a provozních činnostech věznice. Přetíženost odborných zaměstnanců v některých věznicích je proto až neúnosná, což samozřejmě negativně působí na jeden z pilířů reedukace – individuální práci s odsouzenými.

Specialisté jsou zavaleni obsáhlou administrativní činností, díky čemuž na odbornou činnost již nezbyvá mnoho času a může dojít až k naprosto zbytečným konfliktům plynoucích z vyčerpání a stresu. Následně lze jako vedlejší produkt časové tísně spatřovat vznikající problémy v oblasti komunikace, a to jak s odsouzenými, tak mezi zaměstnanci navzájem. A negativní klima ke zlepšení pracovního nasazení a vyšší profesionalitě jistě nepovede.

Jednou z hlavních podmínek efektivního zacházení s odsouzenými je jistě dobrá a pečlivá příprava této činnosti. A toho jsou schopni pouze kvalitní odborní zaměstnanci – specialisté. V následujících odstavcích jsem vybrala pro podrobnější rozbor ty odborníky, kteří se dle mého názoru na přímé reedukaci odsouzených podílejí největší měrou. Náplní jejich práce by mělo být především reedukační působení, proto by každý tento specialista měl splňovat základní předpoklady pro výkon funkce, mezi něž lze zařadit příslušné vzdělání, odborné znalosti nejen z oblasti penitenciariistiky, odbornou způsobilost, vysokou míru profesionality a v neposlední řadě také pozitivní přístup ke svému celoživotnímu sebevzdělávání.

Vychovatel

„Vychovatel je členem týmu, jehož základním úkolem je komplexní výchovná, vzdělávací, diagnostická a preventivní činnost zaměřená na celkový rozvoj osobnosti a na socializaci, resocializaci a reedukaci včetně cílených opatření k optimalizaci vzdělávacího procesu odsouzených a realizaci protidrogové prevence v rámci věznice. Vychovatel je odborně řízen prostřednictvím speciálního pedagoga a je podřízen vedoucímu oddělení⁶⁵.

V náplni práce vychovatelů jsou předně uvedeny tyto úkoly: osobně znát a pedagogicky usměrňovat jemu svěřené klienty, znát sociální skupinu, její vztahy a atmosféru v ní se vyskytující, osobně vést dle svého odborného zaměření alespoň dvě průběžné aktivity programů zacházení. „Ve spolupráci s psychologem vede odsouzené k přijetí viny a odpovědnosti (morální i materiální) za spáchaný trestný čin. Motivuje odsouzené ke změně dosavadního životního stylu, učí je lépe jednat s lidmi, zvládat náročné životní situace. Organizuje vše potřebné k tomu, aby každý odsouzený mohl plnit svůj program zacházení. V souladu s platným zákonem o výkonu trestu odnětí svobody využívá při zacházení s odsouzenými též odměn a kázeňských trestů⁶⁶. Ovšem daleko více povinností se nachází v needukační oblasti – vedení osobních karet odsouzených, zpracovávání nejrůznějších návrhů (na přerušení výkonu trestu, návštěvy, opuštění věznice, přeřazování, přemístování atd.), vedení seznamů souvisejících s ubytováním, kontrola korespondence, vyřizování nejrůznějších žádostí a stížností atd.

Především vychovatel by měl být tím hlavním článkem při práci s odsouzenými. Bohužel bývá situace i taková, že vychovatelé jsou velmi pracovně vytíženi právě administrativní agendou, tudíž (pokud není jedinec opravdu vysoce nadprůměrně administrativně zdatný) se z časových důvodů nemohou až tak věnovat praktické činnosti zmíněné ve výše uvedené citaci. O faktu, že vzhledem k počtu odsouzených je někdy téměř nemožné znát osobně všechny jemu svěřené klienty, bych se raději ani nezmínila. V posledních letech se však situace bohudík výrazněji zlepšila.

⁶⁵ Nařízení Generálního ředitele Vězeňské služby ČR č. 26/2006. čl. 9

⁶⁶ HÁLA, J., *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, České Budějovice : VŠERS, 2006, s. 60. ISBN-80-86706-30-6

Za zmínku také stojí, že byt' někteří vychovatelé (a nejen oni) měli původně entuziasmus, i vysoce kvalitní potenciál a odborné znalosti pro práci s odsouzenými, stane se, že narazí na nepřekonatelnou bariéru – ať ve formě nedostatku financí, či nepochopení ze strany vedení věznice. Bohužel. Jejich prvotní nadšení a zájem o práci postupem času upadá, až nakonec dochází ke kapitulaci a snaze „nebýt viděn a jen přežít další pracovní den“.

Poněkud lépe je na tom v nezátíženosti prostou administrativou tzv. vychovatel terapeut. Jedná se o odborného zaměstnance realizujícího skupinové i individuální terapie. Jeho náplní práce je také podílení se na tvorbě programů zacházení a speciálních výchovných aktivit.

Zjednodušeně lze říci, že vychovatel by měl být především poradcem a učitelem.

Speciální pedagog

„Speciální pedagog je odborný zaměstnanec oddělení, který garantuje u svěřených odsouzených odbornou úroveň realizace programu zacházení a vnitřní diferenciaci. Odborně řídí výkon práce vychovatelů a pedagogů volného času. Odpovídá, ve spolupráci s ostatními odbornými zaměstnanci, za úroveň odborného zacházení s jednotlivými odsouzenými v návaznosti na jejich komplexní zprávě⁶⁷.

Speciální pedagogové se v praxi zabývají např. prováděním pedagogické diagnostiky, zpracovávají pedagogické posouzení v rámci komplexní zprávy, společně s ostatními pověřenými zaměstnanci stanovují a realizují konkrétní programy zacházení pro jednotlivé vězně, vedou nejméně jednu aktivitu ze speciálně výchovné oblasti, poskytují poradenskou pedagogickou pomoc i individuální pedagogickou péči u vybraných odsouzených. Jejich náplní práce je také metodické vedení skupiny vychovatelů. Vzhledem k takto náročné a odborné činnosti se vyžaduje, aby speciální pedagog dosáhl plného vysokoškolského vzdělání pedagogického směru.

Pedagog volného času

Jak již samotný název funkce napovídá, pedagog volného času (dříve lektor instruktor) se angažuje v aktivitách odsouzených vykonávaných v jejich volném čase v rámci zájmových aktivit. Jeho základním úkolem je realizace individuální, skupinové, zájmové a sebeobslužné (dle odbornosti a kvalifikace příp. i terapeutické) činnosti. Zabývá se sportovní, rukodělnou a kulturní činností vězňů. I on se podílí na realizaci zacházení s odsouzenými, měl by sledovat kvalitu jejich účasti na v programu zacházení, změny v chování, v rámci své odbornosti se podílí na vyhodnocování programů zacházení.

Psycholog

Psycholog, jakožto další z odborných zaměstnanců, garantuje u odsouzených odbornou psychologickou činnost a dbá na odbornou úroveň realizace programů zacházení. Dále provádí psychologickou diagnostiku u jemu svěřených odsouzených, v rámci komplexní zprávy zpracovává jejich psychologické posouzení, taktéž se podílí

⁶⁷ Nařízení Generálního ředitele Vězeňské služby ČR č. 26/2006. čl. 5

na zpracovávání a vyhodnocování programů zacházení u konkrétních odsouzených. I on vede minimálně jednu aktivitu programu zacházení ze speciálně výchovné oblasti. U klientů provádí psychologické pohovory, poskytuje poradenskou psychologickou pomoc, zabezpečuje individuální psychologickou péči u vytypovaných odsouzených⁶⁸.

Vybraný psycholog však mimoto také významným způsobem ovlivňuje výběr vězeňského personálu – jednak při výběrových řízeních nových uchazečů, ale také při kariérním růstu stávajících zaměstnanců Vězeňské služby. Hála také uvádí: „Psycholog musí ve věznicích nebo vazebních věznicích „žít mezi lidmi“, nikoli vedle nich, zahloubán do svých úzce odborných problémů. Aktivním životem uvnitř skupiny vězeňských pracovníků (mj. též ochotným, včasným a profesionálním poskytováním nejrůznější pomoci při řešení jejich pracovních, osobních, rodinných a dalších problémů) získává důvěru a potřebnou autoritu, s níž pak má lepší možnost své kolegy pozitivně ovlivňovat⁶⁹.

Sociální pracovník

Základním úkolem sociálního pracovníka ve vězeňství je sociální práce zaměřená na co nejplynulejší přechod odsouzených zpět do běžné společnosti, do řádného občanského života. Je osobou poskytující vězňům základní sociálně právní orientaci.

Taktéž by se měl podílet na zpracovávání a vyhodnocování konkrétních programů zacházení, dle potřeby spolupracuje s příslušnými orgány sociálního zabezpečení, kontakty udržuje také s dalšími orgány státní správy, s církevními organizacemi, charitativními sdruženími, zájmovými občanskými sdruženími. Navazuje kontakty s osobami blízkými a podílí se na řešení sociálních problémů⁷⁰. Opět považují za podstatné zmínit administrativní přetíženi, byť ne tak velkou jako u vychovatelů.

Dle Hály by bylo optimální, kdyby se sociální práci ve vězeňství dařilo tak, aby každý, kdo je propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody, odcházel s platným občanským průkazem, měl zajištěnu práci a bydlení. Současná realita je z řady důvodů bohužel jiná, mnohem méně příznivá. Vězni jsou „obsluhováni (ve smyslu zástupného vyřizování nejrůznější korespondence s úřady a institucemi, obstarávání potvrzení, důchodů apod.), namísto cíleného vedení k samostatnému aktivnímu řešení vlastních sociálních problémů⁷¹.

Závěrem této části bych ráda zdůraznila, že nejen specialisté, ale všichni zaměstnanci věznic by měli jednoznačně působit jako tým vedený jednotnou myšlenkou a mající víru v to, co konají.

Zaměstnanci jsou prostředníkem mezi odsouzenými a stanovenými, jasně definovanými pravidly, jejichž dodržování je vyžadováno. Právě tato pravidla je třeba odsouzené naučit respektovat bez ohledu na to, zda jim samotným vyhovují či nikoli. Vedle toho by zaměstnanci však také měli dobře poslouchat, co odsouzení říkají, protože dokáže-li pracovník opravdu naslouchat, pomůže tím snížit případné napětí a naskytne se mu také příležitost k získání mnoha cenných informací, v ideálním

⁶⁸ Nařízení Generálního ředitele Vězeňské služby ČR č. 26/2006. čl. 6

⁶⁹ HÁLA, J., *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, České Budějovice : VŠERS, 2006, 58 s. ISBN-80-86706-30-6

⁷⁰ Nařízení Generálního ředitele Vězeňské služby ČR č. 26/2006. čl. 8

⁷¹ HÁLA, J., *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, České Budějovice : VŠERS, 2006, 61 s. ISBN-80-86706-30-6

případě i vzhled do aktuální situace vězně. Vzniká tím příležitost pro vysvětlení eventuálního problému a dochází ke konstruktivnímu řešení, čímž lze předejít agresi. Na zaměstnance jsou však tímto kladeny náročné požadavky v podobě empatie, velké trpělivosti, ochoty učit se a získávat informace. Ovšem příliš emociální přístup nelze považovat za profesionální, situaci je vždy třeba zhodnotit objektivně, bez emocí, brát v potaz fakta a naučit se říkat „ne“ (samozřejmě bez autoritativního nádechu, bez provokace). Pro oblast vzájemných vztahů je tak velmi důležité, aby se zaměstnanci neustále snažili o zlepšování své schopnosti práce s lidmi.

„Personál by měl být trénován v umění vyjednávání a zprostředkování. Konstatovat, že vznikl konflikt, nemá žádný smysl, pokud personál neumí konflikt a nepřátelství omezit. Úspěšné vyjednávání a zprostředkování umožňuje, aby vězni neměli příliš silné pocity hořkosti, odporu a touhy po pomstě. Různí vězni reagují žádoucím způsobem na různé chování. Někteří se chovají dobře tehdy, chová-li se personál autoritativně, zatímco jiní stejné chování pokládají za provokaci. Někteří vězni vyžadují strukturované prostředí s pevným režimem a pravidelným programem řízeným autoritou, jiní dávají přednost smysluplné činnosti⁷². Individualizovanými vztahy a přístupy lze však získat nad odsouzenými kontrolu i vzájemnou úctu a takovéto chování lze považovat za daleko účinnější oproti tomu, kdy je odsouzený považován za anonymního člena skupiny. Individuální přístup k odsouzeným však klade daleko větší nároky na profesionalitu zaměstnanců, než jen pouhé vydávání rozkazů, užívání zákazů či dokonce použití síly.

Zaměstnávání a vzdělávání odsouzených

Zaměstnávání odsouzeným umožňuje vylepšit jejich ekonomickou situaci. Snižuje společností uhrazené náklady výkonu trestu, odsouzený se aktivně podílí na úhradě sociálního a zdravotního pojištění, podílí na platbě daně z příjmu a může plnit vyživovací povinnost k rodině a hradit další pohledávky. Dlouhodobým cílem Vězeňské služby ČR je zaměstnanost minimálně 60% praceschopných odsouzených. Z celkového počtu odsouzených, se z kmenového stavu odečtou odsouzení, kteří nemají povinnost pracovat (osoby starší 65 let, nemocní, matky s dětmi), kdy výsledkem je počet pracovních zařaditelných odsouzených. Kritéria pro vyhodnocování zaměstnanosti jsou uvedena v interním předpisu Vězeňské služby, kterým se stanoví postup vedení přehledu pracovních zařazených a nezařazených vězněných osobách, odpracované době, vyhodnocování pracovních odměn a údajů o zaměstnanosti vězněných osob. Forma získávání pracovních příležitostí pro odsouzené je různá a věznice mají pouze omezené možnosti. Využívá každou vhodnou příležitost, ale přitom musí dbát na výběr vhodných odsouzených osob a na dodržování všech bezpečnostních opatření souvisejících se zaměstnáváním vězňů.

Zaměstnávání odsouzených je prováděno v rámci vlastní výroby nebo podnikatelské činnosti (tzn. v provozovnách středisek hospodářské činnosti). Hospodářskou činnost⁷³ provozuje Vězeňská služba ČR prostřednictvím středisek hospodářské činnosti a je vykonávána v provozovnách těchto středisek. Hospodářské středisko metodicky řídí a koordinuje činnost jednotlivých provozoven a vede účetnictví o hospodářské činnosti. V hospodářské činnosti může Vězeňská služba provozovat zejména:

⁷² VOŇKOVÁ, J., CHALUPOVÁ, J. Sociální práce s pachatelí. 1. vyd. Praha: Leges, 1992, 125 s. ISBN 80-85638-01-0.

⁷³ Vyhláška ministerstva spravedlnosti č. 93/2001 o hospodářské činnosti Vězeňské služby ČR.

- a) výrobu a prodej výrobků a výpěstků,
- b) poskytování prací a služeb

Na provádění hospodářské činnosti nejsou poskytovány peněžní prostředky ze státního rozpočtu mimo úhrady daně z nemovitostí (z prostor využívaných hospodářskou činností)⁷⁴ a poskytování návratné finanční výpomoci⁷⁵. Finanční hospodaření provozovny je vedeno odděleně od hospodaření s prostředky rozpočtu věznic. Zůstatek běžného účtu zřízeného na základě zvláštního právního předpisu⁷⁶ může hospodářské středisko převádět do následujícího roku. Výdaje na hospodářskou činnost musí být v plné výši pokryté příjmy z této činnosti. Je-li v průběhu hospodářské činnosti zjevné, že provozovna vykáže ke konci kalendářního roku ztrátu, která by musela být kryta zhoršením vztahu k rozpočtu Vězeňské služby v následujících obdobích, učiní hospodářské středisko taková opatření, aby ztráta byla minimalizována nebo aby k ní nedošlo, pokud to není možné, provozovna se zruší.

Zisk vytvořený hospodářskou činností je mimorozpočtovým zdrojem, který lze použít:

- a) na úhradu splátky návratné finanční výpomoci,
- b) na další rozvoj provozovny,
- c) na krytí potřeb věznice, ve které je provozovna umístěna, souvisejících se zabezpečením úkolů hlavní činnosti Vězeňské služby,
- d) na mimořádné odměny pracovníků zainteresovaných na činnosti provozovny.

Pracovní činnost vězňů se ve středisku hospodářské činnosti dále jen „HČ“ realizuje na základě smlouvy o dílo či kupní smlouvy uzavřené mezi VS a právnickou či fyzickou osobou nebo v rámci vlastních podnikatelských aktivit. Střediska hospodářské činnosti v současné době neuplatňují na trhu vlastní výrobky (výjimkou je výroba lustrových ověsů v věznici Rýnovice). Je totiž velmi obtížné najít podobný vhodný produkt pro výrobu ve věznicích, který by byl na trzích konkurence schopný a u něhož by VS byla schopna zajistit jeho distribuci, propagaci a prodej. Činnost hospodářských středisek je tedy v současné době závislá právě na smluvních vztazích s podnikatelskými subjekty, které jsou zadavatelem i odběratelem pracovních výkonů a často i dodavatelem výrobních technologií.

Vlastní podnikatelská činnost věznic je zaměřena převážně na investičně nenáročnou dřevovýrobu, kovovýrobu, knihařskou a polygrafickou výrobu, třídění odpadů, šití, praní a mandlování prádla, opravárenské činnosti.

Na smluvním základě u podnikatelských subjektů (k zaměstnávání odsouzeného u jiného subjektu, jehož zřizovatelem nebo většinovým vlastníkem není stát, je třeba jeho předchozího písemného souhlasu⁷⁷. Podrobnější podmínky, za nichž odsouzení pracují, případně i postup při zaškolení odsouzených k výkonu určených prací a způsob zvyšování jejich pracovní kvalifikace stanoví smlouva mezi věznicí a daným podnikatelským subjektem. Při vytváření podmínek k bezpečnosti a ochraně zdraví při práci a dodržování protipožárních a hygienických předpisů

⁷⁴ Zákon č. 338/1992 Sb., o dani z nemovitostí

⁷⁵ § 23a odst. 3 zákona č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky, ve znění zákona č. 460/2000 Sb.

⁷⁶ § 45 zákona č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech a o změně některých souvisejících zákonů (rozpočtová pravidla).

⁷⁷ Zákon č. 169/1999 o výkonu trestu odnětí svobody

má subjekt stejné povinnosti, jaké by měl vůči svým zaměstnancům v pracovním poměru.

Zaměstnávání odsouzených je realizováno:

- uvnitř areálů, v prostorech pronajímaných zaměstnávajícímu subjektu,
- mimo tyto areály,
- na nestřežených pracovištích, kde pracují vybraní odsouzení, kteří mají vzhledem ke svým charakterovým vlastnostem udělen volný pohyb nebo pracují v brigádách bez přímého střežení,
- na střežených pracovištích.

odměňování odsouzených za vykonanou práci

Odsouzeným přísluší odměna podle vykonané práce, která je složena ze základní složky odměny, odměny za práci přesčas, příplatků (práce ve svátek, v noci, ve ztíženém a zdraví škodlivém prostředí, za řízení pracovní skupiny nebo úseku práce⁷⁸) a ohodnocení vyššího pracovního výkonu (může v I. a II. skupině dosahovat až 20% základní složky, ve III. až 50%). Výši této odměny stanoví odsouzenému věznice dle množství a kvality odvedené práce.

Minimální výše základní složky odměny je stanovena dle druhu vykonávané práce⁷⁹:

- v I. skupině, kde se jedná o práci, pro jejíž výkon není potřebná odborná kvalifikace, odpovídá výši 4.500,- Kč,
- ve II. skupině, kde se jedná o práci, pro jejíž výkon je potřebné vyučení v oboru nebo jiná odborná kvalifikace, je to částka o polovinu vyšší než v I. Skupině, odpovídá výši 6.750,- Kč
- ve III. skupině, kde se jedná o samostatný výkon zvláště náročných a specializovaných prací vyžadujících zpravidla vyšší než úplné střední vzdělání nebo vyšší než úplné střední odborné vzdělání, činní tato částka dvojnásobek základní složky odměny v I. Skupině, odpovídá výši 9.000,- Kč

Nařízení nabylo účinnosti 1. ledna 2000 a v nezměněné podobě tedy platí již po dobu více jak 10-ti let. Během tohoto období však došlo k výraznému růstu spotřebitelských cen, minimální mzdy i průměrné mzdy v České republice. Ani jeden z těchto faktorů však nezohledňuje odměnu odsouzených. Základní pracovní odměna odsouzených je nižší než u zaměstnanců v pracovněprávním vztahu veřejného sektoru.

Pracovní odměnu odsouzenému ve výkonu trestu přiznává věznice, která je rovněž plátcem pracovní odměny a je součástí výdajové části rozpočtu příslušné věznice⁸⁰. Peníze odsouzených jsou vedeny věznicí na oddělených účtech a v rámci svého zřízeného účtu u peněžního ústavu tyto peníze ukládá, kdy úroky ani náklady

⁷⁸ Nařízení generální ředitelky Vězeňské služby ČR č. 48/2000 o odměňování odsouzených osob zařazených do práce ve výkonu trestu odnětí svobody

⁷⁹ Nařízení vlády č. 414/2000 o výši a podmínkách odměňování odsouzených osob zařazených do zaměstnání ve VTOS

⁸⁰ Nařízení generální ředitelky Vězeňské služby ČR č. 48/2000 o odměňování odsouzených osob zařazených do práce ve výkonu trestu odnětí svobody

na služby se na účtech odsouzených neevidují. Manipulace s penězi odsouzených se uskutečňují zpravidla bezhotovostním stykem.

Rozúčtování pracovní odměny odsouzeného

Rozúčtování řeší Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 10/2000 Sb., o srážkách z odměny osob, které jsou ve výkonu trestu odnětí svobody zaměstnávány, o výkonu rozhodnutí srážkami z odměny těchto osob a chovanců zvláštních výchovných zařízení a o úhradě dalších nákladů.

Z odměny příslušející odsouzenému za vykonanou práci srazí a odvede věznice pojistné na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti, pojistné na veřejné zdravotní pojištění a zálohu na daň z příjmu fyzických osob. Část odměny, která zůstane po provedení těchto srážek se označuje jako čistá odměna.

Z čisté odměny odsouzeného provede věznice srážky⁸¹:

- k úhradě výživného na nezaopatřené děti (30% čisté odměny - srážky k úhradě výživného nezaopatřených dětí se provádějí na základě rozhodnutí soudu či na písemnou žádost odsouzeného či příjemce výživného, popřípadě na žádost zařízení, kde je dítě odsouzeného umístěno v ústavní nebo ochranné výchově)
- k úhradě nákladů výkonu trestu (40% čisté odměny, 40,-Kč z čisté odměny za každý započatý kalendářní den výkonu trestu nejvýše však 1.500,-Kč na kalendářní měsíc)
- na základě nařízeného výkonu rozhodnutí soudu, nebo orgánu státní správy (12% čisté odměny)
- k úhradě jiných pohledávek vůči odsouzenému (4% čisté odměny úhrada pokut, přeplatků nemocenského či důchodového pojištění)
- kapesné (12% čisté odměny odsouzenému, který není zařazen do práce, může být poskytnuto sociální kapesné v maximální výši 100,- Kč za kalendářní měsíc, pokud nemá jiný příjem nebo finanční hotovost)
- úložné (2% čisté odměny z úložného nad 2.000,- Kč se na základě rozhodnutí ředitele věznice hradí náklady výkonu trestu, pokud není tato pohledávka uhrazena srážkami z odměny. Po uhrazení těchto nákladů může odsouzený toto úložné použít k podpoře své rodiny nebo k plnění svých závazků. Do částky 2000,-Kč je úložné vázáno pro potřebu odsouzeného při propuštění z výkonu trestu a je vyplaceno při propuštění na svobodu).

Úhrn srážek nesmí překročit 86% čisté odměny odsouzeného. Zbytek čisté odměny rozdělí věznice na kapesné a úložné podle této vyhlášky. Je třeba zdůraznit, že odsouzený je povinen uhradit náklady výkonu trestu. Pokud nelze náklady srazit z odměny za práci lze k jejich úhradě použít peněžní prostředky, které má odsouzený uloženy ve věznici.

⁸¹ Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č.10/2000 o srážkách z odměny osob, které jsou ve výkonu trestu odnětí svobody zaměstnávány, o výkonu rozhodnutí srážkami z odměny těchto osob a chovanců zvláštních výchovných zařízení a o úhradě dalších nákladů

Vzdělávací aktivity

Po roce 1990 dochází v souladu s novou vězeňskou koncepcí k výraznému zlepšování v oblasti vzdělávání. Vzdělávání se stalo vedle pracovních, terapeutických a zájmových aktivit pevnou součástí programů zacházení. Výzkumy jasně potvrzují, že propuštění odsouzení, kteří mají nějakou kvalifikaci a naleznou práci, se snáze vyhnou opakované trestné činnosti, oproti propuštěným vězňům bez jakéhokoli vzdělání. Tím se plní i účel výkonu trestu odnětí svobody, kterým je podle zákona nejen zabránění odsouzenému v páčání další trestné činnosti, ale i výchova k tomu, aby vedl řádný život občana⁸². Cíle vzdělávání jsou tedy úzce spojeny i s reintegrací odsouzeného do společnosti.

Na základě rozhodnutí Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR je ve školské síti zařazeno také Střední odborné učiliště, Učiliště a Odborné učiliště Vězeňské služby ČR. Tímto krokem získala „vězeňská škola“ především možnost vydávat vysvědčení a výuční listy⁸³ jako běžné školy. Vzdělávání odsouzených během výkonu trestu odnětí svobody je oproti běžnému školství nestandardní. Není finančně závislé na školském úřadě a existuje zde organizační specifikum, výjimka udělaná ministerstvem školství – jedná se o jedno učiliště s několika odloučenými pracovišti, tzv. školskými vzdělávacími středisky⁸⁴. Vzdělávání představuje komplexní, systematický a vysoce smysluplný program, který na odsouzené intenzivně působí v rozsahu až 25 hodin týdně po dobu deseti měsíců v roce (podle délky učebního oboru 2-3 roky). Získání výučního listu, vysvědčení z kurzu o doplnění základního vzdělání nebo z jiného odborného kurzu pomáhá odsouzeným po propuštění lépe se zapojit do běžného občanského života. Vedle hlavních oborů nabízejí jednotlivá školská vzdělávací střediska dle svých možností a aktuálního stavu také nejrůznější krátkodobé kurzy zaměřené na společenské stravování, malířské, lakýrnické a natěračské práce, kovářské, brusičské a jiné.

Edukační činnost je vykonávána jak zaměstnanci Vězeňské služby ČR, tak i formou spolupráce s externími pedagogy.

Vzdělávání mimo vězeňské objekty je zpravidla řešeno individuálním přístupem. Při respektování zejména bezpečnostních omezení lze v některých případech profesní vzdělávání vězňů s vyššími intelektovými schopnostmi řešit i ve spolupráci s civilními školami. Pro takovéto studium jsou však velmi přísná kritéria. České vězeňství v současnosti dokáže vytvořit vhodné podmínky ke studiu, aktuálně se v praxi vyskytuje i pár výjimečných případů, kdy odsouzení během výkonu trestu odnětí svobody absolvují formou distančního studia studijní program na vysoké škole. Právě Ekonomicko-správní fakulta Masarykovy univerzity jako jediná vysoká škola v ČR od roku 2002 umožňuje (za splnění stanovených podmínek⁸⁵ zvýšení vzdělání odsouzeným v programu celoživotního vzdělávání v oborech management, regionální

⁸² JURÍČKOVÁ, V. Resocializace mladých odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody ve Věznici Kuřim : bakalářská práce, Brno : Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2004. s. 38-39

⁸³ Pozn. Vysvědčení i výuční listy jsou samozřejmě celostátně platné a jsou vydávány bez označení Vězeňské služby – není tudíž patrné, že ke vzdělání došlo během výkonu trestu odnětí svobody.

⁸⁴ Pozn. Vzhledem k zákonné podmínce příslušnosti jednotlivých učilišť pod místní školský úřad není ekonomicky výhodné zřizovat pro každou věznici zvláštní učiliště.

⁸⁵ Pozn. Mezi základní podmínky patří zařazení odsouzeného do věznice s dohledem či dozorem, výkon trestu možný ve VV Brno a jsou zařazení v první přístupné skupině v rámci vnitřní diferenciaci. A samozřejmě obdobné podmínky jako u běžných uchazečů: maturita, úspěšně absolvované přijímací řízení a úhrada školného.

rozvoj a cestovní ruch. „Myšlenka studia odsouzených na ESF MU vycházení z evropského projektu EPPLA, zapojení vězňů do aktivit celoživotního vzdělávání⁸⁶. Studium probíhá ve věznici, kam několikrát měsíčně docházejí lektoři jednotlivých kurzů. Odsouzení studují ve svém volném čase, tedy až po splnění pracovních povinností, a studium je jimi v plné výši hrazeno. Tento významný projekt již přinesl své ovoce ve formě několika úspěšných absolventů. Zmíněná spolupráce vysoké školy a vězeňské služby je jedním z indikátorů pomoci při reedukaci odsouzených. Vedle již zmíněného vzdělávání je však neméně důležitá rekvalifikace. V některých vybraných věznicích bývá možnost absolvovat rekvalifikační kurz, po jehož zdárném vykonání získávají odsouzení osvědčení. Vedení věznic obvykle volí mezi vzdělávacími a rekvalifikačními kurzy ty, které nepřinesou přespříliš vysoké náklady a současně jsou uplatnitelné k zajištění chodu nebo hospodářské činnosti věznic a později i na trhu práce (např. zedník, lakýrník, kuchař). Mezi vzdělávací aktivity se mimo výše uvedené řadí také vzdělávání vedené zaměstnanci Vězeňské služby z oddělení výkonu trestu – tzv. vzdělávací kurzy a kroužky⁸⁷. Jedná se zpravidla o aktivity krátkodobé např. kurz doplnění základního vzdělání, nejrůznější jazykové kurzy, kurzy pro práci s počítači, vedení administrativy, právního minima, ale i jednotlivé přednášky a besedy (vedené i mimo vězeňskými odborníky).

Laická veřejnost může následující informaci považovat za absurditu, pro zaměstnance věznic to příliš překvapující není. I v 21. století se v naší populaci vyskytují negramotní jedinci. Analfabetismus v české společnosti, tedy i ve vězeňském prostředí, přetrvává (byť se nejedná o přespříliš častý jev). Ve všech případech se nemusí jednat o analfabetismus primární, tzn. že jedinec se nikdy číst ani psát nenaučil, spíše se setkáváme s analfabetismem sekundárním, tzn. že jedinec, který se číst i psát naučil, získané dovednosti opět ztratil.

Často vyskytujícím fenoménem je tzv. funkční negramotnost. „Vedle prosté gramotnosti vyjadřující dovednosti čtení, psaní a počítání, představuje funkční gramotnost něco navíc, totiž začlenění trivია do aktivit vyžadovaných od člověka ve styku se soudobou civilizací. Jedná se o vyplňování nejrůznějších formulářů či dotazníků, sepisování rozmanitých podání institucím a organizacím (jistěže někteří vězni v této oblasti dosahují nadprůměrných výkonů) atd. Lidé vyznačující se funkční negramotností narážejí ve svém životě neustále na psychosociální bariéry⁸⁸.

Pedagogickým působením specialistů je snaha tuto funkční negramotnost překonávat, a to nikoli vyřešením problému za vězně, avšak snahou směřovat pomoc spíše k poskytování nejrůznějších informací, materiálnímu zajištění (tužka a papír), udělování rad atd. V některých věznicích fungují i speciálně vypracované vzdělávací programy zaměřené na potlačení funkční negramotnosti. Odsouzeným během výkonu trestu odnětí svobody je tedy na základě individuálních podmínek nabízena možnost:

- dokončit základní vzdělání,
- vyučit (zaučit) se ve vybraných oborech,
- studovat na střední škole, popř. vysoké škole,

⁸⁶ ESF otevírá další ročník studia pro odsouzené. @muni.cz Dostupný z WWW: <http://info.muni.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=108&Itemid=89>

⁸⁷ Pozn. Ve Věznici Kuřim je speciální pedagožkou veden kroužek českého jazyka, vychovatel realizuje kroužek výpočetní techniky atd.

⁸⁸ HÁLA, J., Úvod do teorie a praxe vězeňství, České Budějovice : VŠERS, 2006, 138 s. ISBN-80-86706-30-6.

- absolvovat kurzy pro zvýšení či rozšíření kvalifikace, či rekvalifikační kurzy,
- účastnit se dalších aktivit spojených s výchovně-vzdělávacím procesem.

Na závěr bych uvedla další příklad z praxe o spolupráci Vězeňské služby ČR a mimo vězeňského subjektu v oblasti vzdělávání odsouzených. V letech 2006 - 2007 byl ve Věznici Kuřim ve spolupráci se Sdružením CEPAC-Morava a za finanční podpory z prostředků EU zrealizován projekt Trénink osob končících výkon trestu směřující k úspěšnému vstupu na trh práce. Tento projekt se skládal z pěti výukových částí, které měly napomoci odsouzeným získat základní informace, znalosti a dovednosti z oblasti právní a finanční politiky, trhu práce, řízení lidských zdrojů, počítačové gramotnosti. Kurz probíhal dvoufázově pro dvě cca čtrnáctičlenné skupiny odsouzených. Po jeho absolvování získali odsouzení osvědčení o účasti na tomto projektu a v návaznosti na to se uvedená organizace zavázala k pomoci při zajištění odpovídajícího zaměstnání pro absolventy uvedeného kurzu (v jednom případě se jednalo o zaměstnání i v zahraničí).

Duchovenská péče

Na podzim roku 1994 vzniklo občanské sdružení Vězeňská duchovenská péče, do kterého jsou přijímáni kvalifikovaní duchovní a laici. Ve stejném roce byla podepsána „Dohoda o duchovní službě“ mezi Generálním ředitelstvím VS ČR, Ekumenickou radou církví a Českou biskupskou konferencí, delegující odpovědnost za dobrovolnou duchovní službu v českých věznicích České republiky právě na nevládní Vězeňskou duchovenskou péči. Duchovní službu vykonávají pověřeni zástupci státem registrovaných církví nebo náboženských společností. Tito zástupci se stávají kaplany (zaměstnanci Vězeňské služby České republiky) nebo tuto službu vykonávají dobrovolně. Duchovní služba se prakticky spolupodílí s ostatními zaměstnanci vězeňské služby na problematice přijetí viny a odpovědnosti za svůj spáchaný čin odsouzenými. Snaží se pomoci člověku ve vězení nalézt smysl života, lidských hodnot formou společných tematických seminářů, ale i osobními kontakty⁸⁹.

Vlastním smyslem duchovní služby v souladu s příslušnými právními předpisy je aplikovat právo odsouzených a obviněných na svobodu náboženského vyznání. Podílet se na změnách osobnosti odsouzených ve věznicích, nebo v samostatném oddělení vazebních věznic a na duchovní službě obviněných ve vazebních věznicích, nebo ve zvláštních odděleních věznic. Být v případě zájmu ku pomoci personálu vězeňské služby.

Specializovaná oddělení

České vězeňství se od roku 1990 výrazně reformuje. Jednou z důležitých změn je i zavedení specializovaných oddělení určených pro zacházení s různými skupinami odsouzených se zvláštními potřebami. V současné době jsou zřizována v rámci vězeňské služby České republiky čtyři druhy specializovaných oddělení v jednotlivých typech věznic, a to pro odsouzené trvale pracovní nezařaditelné, pro odsouzené matky, kterým je umožněno vykonávat trest společně s jejich dětmi zpravidla do tří let věku, dále specializované oddělení pro výkon ochranného léčení - protialkoholního,

⁸⁹ Vězeňská duchovenská péče. Dostupné na [www: http://www.vdpcr.eu/](http://www.vdpcr.eu/)

protitoxikomanického, patologického hráčství a sexuologického - a v neposlední řadě specializovaná oddělení pro odsouzené s poruchou duševní a poruchou chování, s mentální retardací a s poruchou osobnosti a chování způsobenou užíváním návykových a psychotropních látek. V těchto odděleních jsou realizovány programy zacházení, které snesou nejpřísnější měřítka a jsou přinejmenším plně srovnatelné s praxí ve vězeňství ve vyspělých evropských demokratických státech. Různorodost zacházení je dána tím, jaké konkrétní skupiny odsouzených jsou do jednotlivých věznic zařazovány a jaká specializovaná oddělení jsou v nich zřizována, samozřejmě s ohledem na přítomnost erudovaných odborných zaměstnanců⁹⁰.

Specializovaná oddělení se řídí jako „běžná oddělení“ výkonu trestu odnětí svobody Zákonem o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb. a Vyhláškou č. 345/1999 Sb. o řádu výkonu trestu odnětí svobody, dále metodickými listy a nařízeními generálního ředitele Vězeňské služby České republiky, a v neposlední řadě v každé věznici podléhají tato oddělení vnitřnímu řádu popřípadě dalším ustanovením.

Specializovaná oddělení tvoří samostatné celky prostorů, kterými jsou prostory pro ubytování, kulturní místnost, místnost pro sebeobslužné aktivity, terapeutická místnost, případně i další prostory, jako různé druhy dílen (např. keramické), venkovní pracoviště (např. pozemek určený pro ergoterapii). Odsouzení jsou na celách ubytování v menším počtu než na „běžných odděleních“, většinou v počtu 1- 4 v jedné ložnici.

Základem činnosti každého specializovaného oddělení je týmová práce zaměstnanců, kteří se většinou skládají ze speciálního pedagoga, psychologa, vychovatelů, vychovatele-terapeuta, sociálního pracovníka, a také v některých věznicích pedagoga volného času. Kromě obecných klasifikačních předpokladů, je na tyto pracovníky kladen požadavek hlubšího vzdělávání v oblasti specifické práce s odsouzenými v konkrétních specializovaných odděleních. K prohloubení znalostí přispívá nejen samostudium pracovníků, ale také jsou vysíláni do specializačních kurzů v rámci institutu vzdělávání a v neposlední řadě se účastní pracovních návštěv (např. v jiných věznicích) a odborných stáží v civilních zařízeních podobného typu.

K uvedenému týmu pracovníků, se ve specializovaných odděleních s léčebnou složkou, patří i externí pracovníci (lékaři-psychiatři, sestry a terapeuti) ze spádových psychiatrických léčeb. Rozhodnutí o tom, v jaké věznici se zřídí specializované oddělení, přísluší Generálnímu ředitelství Vězeňské služby České republiky a na základě toho pak vydává nařízení generálního ředitele o profilaci věznic.

Do specializovaných oddělení jsou umístěovány i odsouzené matky s nezletilými dětmi, odsouzení trvale pracovní nezařaditelní a odsouzení k doživotnímu trestu odnětí svobody.

⁹⁰ České vězeňství č. 5. VS ČR Praha: 2006.

Drogová problematika a problematika infekčně onemocněných vězňů osob

Nárůst podílu vězňů s drogovými problémy i s drogovými trestnými činy (nový trestní zákoník, účinný od 1.1.2010, mezi ně řadí: *Nedovolené pěstování rostlin obsahujících omamnou nebo psychotropní látku, Šíření toxikomanie* a další).

Úsilí VS ČR o „bezdrogový režim“ ve věznicích a vazebních věznicích nejruznější způsoby importu drog (zajímavé téma pro bulvární média).

Lékařská služba ve věznicích uvážlivě vydává léky s psychotropními účinky.

Odvykání „natvrdo“, tj. bez substitučních programů, pod dohledem lékaře, s příslušnou medikamentózní léčbou, při komplikacích hospitalizace. X substituční léčba závislosti na heroinu, pokud je lékařem indikována, je v českém vězeňství také realizována.

Specifické zacházení s vězni s drogovými problémy:

- poradny drogové prevence (motivace k životu bez drog),
- specializovaná oddělení pro drogově závislé,
- psychiatrické oddělení Vězeňské nemocnice Brno.

A.N.O. = Asociace nestátních organizací poskytujících adiktologické a sociální služby pro osoby ohrožené závislostním chováním (www.asociace.org) – Sekce drogových služeb ve vězení (lépe: Sekce adiktologických služeb ve vězeňství!) – členské organizace – (dosud neúplné) pokrytí území České republiky:

- PRAHA: Občanské sdružení SANANIM (www.sananim.cz) – projekt COKUZ = Centrum pro osoby v konfliktu se zákonem (práce s uživateli drog ve vazbě, ve výkonu trestu a po propuštění),
- obdobné projekty v Brně, Plzni a dalších městech.

Problematika HIV/AIDS ve vězeňství:

- mezi vězni v ČR dosud relativně nízký počet postižených (jednotlivci),
- podceňování vážnosti ohrožení X nepoučenost vedoucí k přehnanému strachu z nákazy v běžném mezilidském styku,
- důraz na prevenci: poskytování informací, zdravotní výchova,
- právo dobrovolnosti požádat o vyšetření (+ plné anonymity) X vězeň sám rozhlásí skutečnost svého postižení v očekávání výhod X problémy v přístupu k němu ze strany spoluvězňů i personálu⁹¹.

⁹¹ Hála, J. (2011): Prolegomena k penologii. K dispozici na www.sweb.cz/penologie.hala

Ústavy pro výkon zabezpečovací detence

Ústavy pro výkon zabezpečovací detence ve Vazební věznici Brno a ve Věznici Opava byly zřízeny 1.1.2009 s účinností zák. č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence, který v základních ustanoveních § 1 říká:

„Výkonem zabezpečovací detence se sleduje ochrana společnosti a terapeutické a výchovné působení na osoby ve výkonu zabezpečovací detence prostředky stanovenými v tomto zákoně a ve zvláštním právním předpise.“

„Zabezpečovací detence se vykonává v ústavu se zvláštní ostrahou a s léčebnými, psychologickými, vzdělávacími, pedagogickými, rehabilitačními a činnostními programy⁹².“

Myšlenka vzniku zařízení tohoto typu je stará již několik desetiletí, především odborná společnost, zejména odborníci zabývající se ochranným léčením a soudní znalci z daného oboru, netrpělivě čekali na změnu zákona. Pro české vězeňství znamená zřízení ústavů pro výkon zabezpečovací detence nejen nové úkoly, ale i nový rozměr práce a povinností. Dle vymezení zákona jsou zde umístováni zejména jedinci mentálně retardovaní, sexuálně deviantní a psychotické, tedy osoby nebezpečné, u kterých dosavadní léčení nevedlo k dostatečné ochraně společnosti a u kterých existuje podložený předpoklad neúčinnosti ochranného léčení, především vzhledem k povaze duševní poruchy, možnostem působení na pachatele a eventuelně již projevenému postoji k léčbě⁹³.

Při umístění do ústavu musí být prokazatelně provedeno seznámení chovance s jeho právy a povinnostmi podle tohoto zákona, s vnitřním řádem ústavu a s jeho právem podávat návrhy na propuštění ze zabezpečovací detence nebo na změnu zabezpečovací detence na ochranné léčení. Poučení musí být provedeno způsobem přiměřeným rozumovým schopnostem chovance, aby poučení mohl pochopit. Toto poučení obdrží chovanec též v písemné podobě. Po nástupu do ústavu je chovanec zařazen do přijímacího oddělení, kde je povinen podrobit se vstupní lékařské prohlídce, jejíž provedení zajistí ústav. Ve výkonu se umísťují odděleně muži od žen, chovanci mladší 19 let od dospělých a dále zpravidla chovanci s duševní poruchou od ostatních. Kapacita obou ústavů prozatím není konečná, předpokládá se, že chovanci budou umístováni po jednom, maximálně po dvou na pokoji při zachování 6 metrů čtverečních na osobu. Zajištění bezpečnosti v prostorách ústavu je stejné jako v přísně střežených věznicích, v areálu jsou nainstalovány signálně-zabezpečovací a stavebně-technické prostředky, včetně vyškolených příslušníků. Existuje tedy jen minimální šance chovance na útěk.

Chovancům detenčních ústavů mohou příslušné orgány veřejné správy poskytovat sociální služby, jež mají za cíl pomáhat chovancům vytvářet příznivé podmínky pro jejich budoucí samostatný život na svobodě.

Chovanec, u něhož jsou jak zdravotní tak vzdělanostní předpoklady, může ve výkonu získat základní, případně i střední vzdělání, v příslušném vzdělávacím

⁹² § 1 odst. 2 a 3 zákona č. 129/2008 o výkonu zabezpečovací detence

⁹³ České vězeňství č. 1. VS ČR Praha: 2009.

programu, anebo se může zúčastnit dalších forem vzdělávání, které mu umožní získat nebo zvyšovat svoji kvalifikaci. Mladistvý chovanec, který neúspěšně ukončil základní školu, se může zúčastnit kurzu pro získání základního vzdělání

5.2 Kontinuální péče

Sociální pracovnice oddělení výkonu vazby a trestu a sociální kurátoři vykonávají společnou činnost ve vztahu k odsouzeným na základě velmi dlouholeté vzájemné spolupráce. Osobní kontakt odsouzených se sociálními kurátory je zajišťován prostřednictvím sociálních pracovníků na základě telefonické dohody, písemné žádosti sociálních kurátorů, ale i na požádání ze strany odsouzených.

Sociální kurátor je nápomocen odsouzeným v případě jejich žádosti, dále při přechodu z vězeňského prostředí do občanského života, zajišťuje jim prvotní ubytování po výkonu trestu odnětí svobody, eventuálně i zaměstnání, je jim nápomocen při jednání s ostatními úřady státní správy (správy sociálních zabezpečení, odbory státní sociální podpory, sociálních dávek, úřady práce, Policie ČR, poskytuje jim finanční výpomoc apod.). V péči o skupinu občanů propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody a občanů, proti nimž je vedeno trestní řízení, popřípadě, jimi byl výkon trestu odnětí svobody podmíněně odložen, spolupracuje sociální kurátor s Vězeňskou službou ČR, Probační a mediační službou. Spolupráce probíhá v souladu s interními normami těchto institucí a v souladu se zákony České republiky. Dále sociální kurátoři spolupracují také se soudy, úřady práce, nestátními neziskovými organizacemi, obecními úřady (odbory sociálních věcí, bytovými odbory apod.), ubytovateli, školskými zařízeními, Policií ČR, potenciálními zaměstnavateli atd. Sociální pracovníci ve věznicích a sociální kurátoři vykonávají společnou činnost ve vztahu k odsouzeným na základě velmi dlouholeté vzájemné spolupráce. Osobní kontakt odsouzených se sociálními kurátory je zajišťován prostřednictvím sociálních pracovníků na základě telefonické dohody, písemné žádosti sociálních kurátorů, ale i na požádání ze strany odsouzených. Sociální kurátor během pobytu odsouzeného ve výkonu trestu odnětí svobody jim zprostředkovává kontakt s rodinou, zaměstnavatelem, pomáhá jim dořešit problémy nejen s úřady práce, státní sociální podporou, dávkami sociální péče, s odděleními sociálně právní ochrany dětí a mládeže, případně s dětskými domovy, rodinou, ale i se zdravotnickými zařízeními, bydlením apod. Je nápomocen sociálním pracovnícům v případě šetření žádostí odsouzených o přerušování trestu (dle § 56/2 zákona o výkonu trestu odnětí svobody z rodinných či sociálních nebo zdravotních důvodů

5.3 Postpenitenciární péče

Po propuštění odsouzeného ze sociální izolace prochází propuštěný adaptační fází, která je individuální, ne však delší než dva roky. Závisí na podmínkách, do kterých se odsouzený po výkonu trestu odnětí svobody vrací, na motivaci k bezúhonnému životu, na adaptační kapacitě osobnosti a na eventuálních poruchách osobnosti. V adaptační fázi dochází často k recidivě kriminálního chování v důsledku „šoku ze svobody“ a „srážkou s realitou“ každodenního života, dlouhodobým nespokojováním potřeb. Postpenitenciární péči často zneužívají ti asociální jedinci, kteří ji nejméně potřebují. Sociální pracovníci poskytují odsouzeným prvotní informaci o možném podmíněném propuštění - s dohledem a o navázání spolupráce s Probační a mediační službou. Zájemcům o spolupráci s Probační a mediační službou poskytnou tiskopis „Podnět k zahájení spolupráce s Probační a mediační službou“ a jsou jim nápomocny při jeho vyplňování

5.4 Institut podmíněného propuštění z výkonu trestu

Institut podmíněného propuštění z výkonu trestu představuje významný faktor nejen v samotném výkonu odnětí svobody v zařízeních Vězeňské služby ČR, ale především poté, co byl vězněný propuštěn na svobodu.

Bylo-li dosud odpykanou částí trestu dosaženo jeho účelu (resp. prokazuje-li byť jen částečný výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody na základě určitých indicií určitou pravděpodobnost v tomto směru), další výkon trestu není potřebný a tedy opodstatněný.

Jedním z kritérií soudní individualizace je sice možnost nápravy pachatele a soud nepochybně k této okolnosti přihlédne při stanovení druhu a výměry trestu, nelze však přesně předvídat, jak se u jednotlivých pachatelů projeví jeho výchovný účinek. Z chování odsouzeného a z jeho postoje k plnění povinností v době výkonu trestu může být patrné takové polepšení, že dalšího výkonu trestu není třeba a že může být propuštěn na svobodu.

Zákonné předpoklady podmíněného propuštění byly zjednodušeny novelami trestního zákona z let 1990 a 1993, dle platného znění soud může odsouzeného podmíněně propustit po výkonu poloviny uloženého nebo podle rozhodnutí prezidenta republiky zmírněného trestu odnětí svobody, jestliže odsouzený ve výkonu trestu svým chováním a plněním svých povinností prokázal polepšení a může se od něho očekávat, že v budoucnu povede řádný život nebo soud přijme záruku za dovršení nápravy odsouzeného.

Přísnější podmínka stran délky vykonaného trestu je stanovena u ust. § 62, a to jednak pro pachatele taxativně vyjmenovaných trestných činů, pro zvláště nebezpečné recidivisty a osoby odsouzené k výjimečnému trestu odnětí svobody, jednak pro odsouzené k výjimečnému trestu odnětí svobody na doživotí. V prvním případě je podmíněné propuštění možné až po výkonu dvou třetin uloženého trestu. Co se doživotí týče, trestní zákon umožňuje podmíněné propuštění osoby odsouzené k doživotnímu odnětí svobody po nejméně 20 letech výkonu tohoto trestu, aniž stanoví další speciální podmínky propuštění. Uplatní se tedy obecné předpoklady podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody⁹⁴.

K tomu, aby byl odsouzený podmíněně propuštěn, nestačí pouze dobré chování a plnění všech povinností ve výkonu trestu. Zákon hovoří o polepšení, tedy vývojovém procesu vnitřní přeměny pachatelovy osobnosti, projevujícího se navenek určitým chováním, resp. jeho změnami. Z hlediska dosažení účelu podmíněného propuštění je nezbytné posoudit, zda pozitivní chování odsouzeného ve výkonu trestu je známkou skutečných změn postojů odsouzeného, nebo zda jde pouze o projev vnější adaptace na vnitřní prostředí věznice či je motivováno jen snahou dosáhnout dříve znovunabytí svobody, aniž by se postoje odsouzeného reálně změnil. Vedle polepšení vyžaduje zákon současné splnění jedné ze dvou alternativně stanovených dalších podmínek.

⁹⁴ KALVODOVÁ, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. 1. vyd. Masarykova univerzita : Brno, 2002, 222-223 s. ISBN 80-210-3025-9.

Tou je buď pozitivní prognóza budoucího chování odsouzeného pokud jde o jeho řádný život, anebo přijetí záruky za dovršení nápravy.

Při podmíněném propuštění stanoví soud zkušební dobu na 1 rok až 7 let, podmíněně propuštěnému může současně uložit přiměřená omezení směřující k tomu, aby vedl řádný život, může mu též uložit, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil. Jestliže podmíněně propuštěný povede ve zkušební době řádný život a vyhoví uloženým podmínkám, vysloví soud, že se osvědčil. V opačném případě rozhodne, a to třeba již v průběhu zkušební doby, že se zbytek trestu vykoná. Opětovné podmíněné propuštění z výkonu téhož trestu je možné po výkonu poloviny zbytku trestu a v případech uvedených v § 62 odst. 1 po výkonu dvou třetin zbytku trestu. Zákon výslovně neřeší možnost opětovného podmíněného propuštění z doživotního trestu, analogie ustanovení § 62 odst. 2 zde zřejmě nepřichází v úvahu, proto opětovné propuštění z výkonu doživotního odnětí svobody nebude možné⁹⁵.

Důvodem propuštění odsouzeného jedince z výkonu trestu je písemný příkaz vydaný soudem. Po propuštění vězněného na svobodu nastupuje aparát postpenitenciární péče, jelikož pro dosažení a naplnění účelu trestu odnětí svobody je u některých podmíněně propuštěných jedinců na určitou dobu nutný dohled a především nezbytná pomoc.

Trestní právo vychází ze zásady pomocné úlohy trestní represe, která znamená, že státní donucení trestněprávními prostředky je třeba používat tehdy, když neexistuje jiné řešení, jak dosahovat souladu chování lidí s právem. Jednou z těchto sankcí jsou nepodmíněné tresty odnětí svobody vykonávané v institucích vězení. Ale vždy jsou hledány i jiné cesty, jak nejlépe naplnit účel trestu. Jedním z účinných prostředků jsou tzv. alternativní tresty a odklony, které umožňují ukončit trestní stíhání jiným způsobem než uložením trestu, a pokud je nezbytné trest uložit, nabízejí se jiné sankce místo nepodmíněného trestu odnětí svobody. Tímto způsobem lze řešit případy, které jsou menší společenské nebezpečnosti, tzn. mající sazbu dle trestního řádu do 5 let odnětí svobody.

⁹⁵ KALVODOVÁ, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. 1.vyd. Masarykova univerzita : Brno, 2002, 224 s..ISBN 80-210-3025-9.

6. Alternativní trestní spravedlnost, retributivní a restorativní justice

Na kriminálním chování osob se podílejí některé dílčí poruchy socializace. Tyto poruchy socializace se projevují disociálním, asociálním a antisociálním chováním jedince, jejichž rozlišení spočívá převážně v hloubce postižení poruch chování individua. Podstatou těchto poruch chování je zpravidla určitá neschopnost adaptace na sociální mechanismy společnosti.

Pokud se jedinec nedokáže přizpůsobit stanovené normě společnosti a proviní se proti ní, je vystaven, právem, represi ze strany státu. Záleží na míře provinění. Pokud je provinění závažné a naprosto neslučitelné s předepsanými normami společnosti, společnost se musí bránit. Tradiční pojetí represe vychází z využití retributivní justice, tzn. justice trestající. Smyslem takové justice je izolace odsouzeného a ochrana společnosti proti dalšímu páčání trestných činů obviněného a následně odsouzeného.

„V tomto pojetí tradičního modelu odplatné neboli trestající justice (retributive justice) byl doposud do značné míry stále je primární obětí trestného činu stát. Všechny síly a prostředky jsou soustředovány na ochranu státu před pachateli, kteří ohrožují veřejný zájem. Konkrétní individuální oběti je přisuzováno spíše pasivní postavení, takže se na výkonu trestní justice zúčastňuje jen v poměrně malém rozsahu, zpravidla pouze v souvislosti s uplatněním nároku na náhradu škody. Tento model procesu je založen na adversárním vztahu mezi státem (resp. veřejným žalobcem) a obviněným a do značné míry potlačuje preventivní prvky působení na obviněného s přihlédnutím k povaze trestné činnosti. Interpersonálnímu charakteru trestné činnosti není věnována dostatečná pozornost, což platí i o specifických zájmech osob, které jsou trestným činem přímo poškozeny⁹⁶“.

Justiční systém se zefektivňuje. Především v tom smyslu, že při standardním, tradičním soudním řízení se projednávají složitější případy. U méně závažnějších případů nastupuje prostor pro uplatnění nových alternativních postupů. Jsou urychlovačem soudních řízení, především ve spolupráci Probace a mediace (viz. samostatná kapitola o Probační a mediační službě ČR). Postupy alternativního ukládání trestů vedou nejen ke zrychlení řízení, ale i k finančním úsporám, protože se díky nim snižují náklady spojené s projednáváním u soudu. Koncept ukládání alternativních trestů se opírá o obnovující trestní spravedlnost, tzv. restorativní justici.

Nové pojetí restorativní justice přistupuje k trestnému činu zcela odlišně (oproti tradiční retributivní justici).

„Vidí v něm především poškození jedné osoby jinou, nikoliv útok na stát, soustřeďuje se proto na konflikt, který vznikl mezi obětí trestného činu a jeho pachatelem jako reakce na spáchaný trestný čin, resp. stíhaný trestný čin posuzuje jako projev určitého sociálního konfliktu mezi nimi. V trestním procesu proto počítá nejen s aktivní rolí obviněného, ale tak s individuálním zohledněním zájmů

⁹⁶ SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F., ŠÁMAL, P. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2000, 8 s. ISBN 80-7179-350-7.

a potřeb oběti trestného činu a dalších dotčených subjektů (zejména sociálního společenství, v němž se pohybují obviněný a oběť), přičemž klade důraz a odstranění konfliktu mezi nimi, což je samozřejmě i v širším veřejném zájmu. Koncepce restorativní justice je tedy chápána jako úsilí po obnovení trestným činem narušeného nebo ohroženého systému chráněných hodnot a sociálních vztahů. V tomto smyslu jde o kvalitativně nové pojetí odpovědnosti za řešení problémů kriminality, které není již pouze v rukou státu, resp. jeho orgánů, ale rovněž v kompetenci těch, kterých se bezprostředně týká. Výkon trestní spravedlnosti v tomto kontextu nabývá úplně jinou podobu, mnohem bližší subjektivním pocitům dotčených osob“.

6.1 Systém alternativního řešení trestních věcí

Alternativní trestně právní sankce se od tradičních trestů liší především tím, že nejsou zaměřeny na negativní omezení práv a svobod pachatele, ale usilují rovněž o pozitivní působení a citlivé odborné vedení. Smyslem těchto sankcí je konfrontace pachatele s odstrašující reakcí na jeho kriminální jednání v podobě trestu, a zároveň snaha zmírnit následky spáchaného činu, odškodnit oběť nebo společnost a posílit odpovědnost pachatele k sobě samému a společnosti.

„Aktivity směřující k alternativnímu řešení trestních věcí probíhají u nás ve dvou rovinách. Jednak v rámci systému platného trestního práva, jednak mimo tento systém, v prostředí, které samo není právem regulováno, ale v němž lze podle platné právní úpravy dosáhnout řešení, které má určitý dopad v trestněprávní oblasti. Postupy a metody rozvíjené v každé z těchto rovin se liší, společné však mají to, že jsou určitou reakcí na spáchaný trestný čin a jako takové musí respektovat náš právní řád a nesmí se s ním dostat do rozporu⁹⁷“.

V rámci alternativ v oblasti trestního práva k potrestání trestem odnětí svobody rozlišujeme:

- Hmotněprávní alternativy
- Procesní alternativy

Hmotněprávní alternativy⁹⁸

Mezi hmotněprávní alternativy patří alternativní tresty a alternativy k potrestání.

- a) Alternativními tresty jsou v obecné rovině všechny tresty nespojené s bezprostředním odnětím svobody, fakticky však lze mezi ně zařadit především tresty vykonávané ve společenství:
 - Trest obecně prospěšných prací

Trest obecně prospěšných prací byl do trestního zákona zařazen novelou provedenou zákonem č. 152/1995 Sb. a to jako samostatný druh trestu, který má být významnou alternativou trestu odnětí svobody. Svou podstatou jde o druh

⁹⁷ SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F., ŠÁMAL, P. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2000, 15 s. ISBN 80-7179-350-7.

⁹⁸ SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F., ŠÁMAL, P. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2000, 15 s. ISBN 80-7179-350-7. s. 15.

legální nucené práce podle evropské Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod prováděné k obecnému prospěchu širšího okruhu lidí. Pachatel je mimo dohledu nad ním podroben i kontrole, zda po dobu tohoto výkonu vedl řádný život a vyhověl uloženým opatřením⁹⁹.

- Podmíněné odsouzení

Tato alternativa trestu spočívá v tom, že soud uloží jedinci trest odnětí svobody, ale jeho výkon odloží pod podmínkou, že se bude odsouzený chovat po zkušební dobu řádně a vyhoví uloženým podmínkám. Jedná se de facto o možnost, aby své patologické chování pachatel odčinil bez izolace od společnosti. Pokud se osvědčí, trest odnětí svobody nařízen nebude a na pachatele se bude hledět, jako kdyby odsouzen nebyl. Po dobu tohoto podmíněného odsouzení se může obrátit na pomoc probačních úředníků nebo sociálních kurátorů a je prerekvizitou ke snaze pachatele vést řádný život.

- Podmíněné odsouzení s dohledem

Podmíněné odsouzení s dohledem plní stejnou funkci jako podmíněné odsouzení s tím rozdílem, že je pachateli určen soudem dohled.

- Peněžitý trest

Forma tohoto trestu je nejméně častější a nejdůležitější alternativa ke krátkodobým trestům odnětí svobody. I když je zřejmá jeho majetková povaha, peněžitý trest není určen jen pro postih majetkových trestných činů. Problémem je zde, že nepostihuje jen osobu pachatele, ale rodinu nebo osoby, ke kterým má pachatel závazky, a negativním rysem je i závislost peněžitého trestu na majetkových poměrech pachatele, které se mohou podstatně lišit u různých osob. Nutno si ale uvědomit, že v tomto případě jde o projev obecné povahy trestu jako trestně právní sankce, jejíž podstatou je vždy určitá újma¹⁰⁰.

- Trest zákazu činnosti

Tento typ trestu má zabránit v dalším páčání trestné činnosti, neboť jeho smyslem je dočasně vyřadit pachatele z možnosti zastávat a vykonávat určité zaměstnání, povolání nebo jejichž výkon upravují zvláštní předpisy. Jde tedy o zamezení, aby pachatel mohl vykonávat tyto zvláštní aktivity, k nimž se vyžaduje určitá morální a odborná způsobilost, a které zneužil nebo využil právě ke spáchání trestného činu¹⁰¹.

- Zákaz pobytu

Podstatou tohoto trestu je, že odsouzený se nesmí po dobu výkonu této alternativy trestu zdržovat na určitém místě nebo v určitém obvodu. Smyslem

⁹⁹ SOTOLÁŘ, A., PŮRY, F., ŠÁMAL, P. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2000, 317-318 s. ISBN 80-7179-350-7.

¹⁰⁰ SOTOLÁŘ, A., PŮRY, F., ŠÁMAL, P. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2000, 339 s. ISBN 80-7179-350-7.

¹⁰¹ SOTOLÁŘ, A., PŮRY, F., ŠÁMAL, P. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2000, 355 s. ISBN 80-7179-350-7.

je odstranění pachatele z prostředí, které souvisí s jeho trestnou činností, aby již dále nemohlo ovlivňovat k páčání dalších trestných činů.

- Vyhoštění

Tento druh trestu se uplatňuje u pachatele, který není občanem České republiky, nebo mu není přiznán status uprchlíka. Soud ukládá trest vyhoštění z území republiky jako samostatný trest nebo i vedle jiného trestu. Výměra tohoto trestu je od jednoho roku do deseti let nebo na dobu neurčitou.

- Propadnutí věci a propadnutí majetku

Tyto další dvě alternativy jsou majetkovými tresty, jejichž cílem je u propadnutí věci odstranit věc, která by mohla sloužit k dalšímu páčání trestné činnosti, z dosahu pachatele a ztížit podmínky pachateli k páčání další trestné činnosti. U propadnutí majetku mu odejmout prospěch z trestného činu, tj. odejmutí ekonomického základu pro páčání trestné činnosti.

Hmotněprávní alternativy k potrestání:

- Upuštění od potrestání

Od potrestání pachatele, který spáchal trestný čin menší nebezpečnosti pro společnost, jeho spáchání lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě, lze upustit, jestliže vzhledem k povaze spáchaného činu a k dosavadnímu životu pachatele lze důvodně očekávat, že již projednání věci před soudem postačí k jeho nápravě nebo jestliže soud přijme záruku za nápravu pachatele a má za to, že vzhledem k výchovnému vlivu toho, kdo záruku nabídl, povaze spáchaného činu a osobě pachatele se uložení trestu nejeví nutným. Upustí-li soud od potrestání, hledí se na pachatele, jako by nebyl odsouzen¹⁰².

- Upuštění od potrestání s probačním dohledem podle

Je stanoveno v § 48 trestního zákona. Aplikace § 48 TrZ může být stejná jako při uplatnění institutu Upuštění od potrestání. Soud zde rozhodne, pokud považuje za nutné, aby chování pachatele bylo po určitou dobu pod dohledem. Doba vykonávání dohledu probačního úředníka může dosáhnout až jednoho roku. Zde se pachateli rovněž soudem stanoví povinnost nahradit způsobenou škodu nebo přiměřené omezení či povinnosti, které mu mají napomoci vést řádný život.

Všechny uvedené alternativní tresty a alternativy k potrestání je možné kombinovat s ochrannými opatřeními:

- Ochranná výchova (týkající se mladistvých)

Ochranná výchova je upravena Zákonem č. 218/2003 Sb. Jedná se o ochranné opatření určené nezletilcům, tj. pachatelům trestného činu mezi 12.-15. rokem

¹⁰² ŠÁMAL, P., PŮRY, F., RIZMAN, S. Trestní zákon : komentář. 2. vyd. Praha : C. H. Beck, 1995. 1118 s. ISBN 80-7179-041-9 (C. H. Beck. Praha). - ISBN 80-7049-136-1 (SEVT. Praha.) s. 145.

a dále mladistvým, tj. jedincům mezi 15.-18. rokem. Toto opatření je uloženo příslušným soudem. Ochranná výchova se realizuje ve speciálních školských výchovných zařízeních a trvá do dovršení 18 let pachatele. Soud může z důvodu nedosažení účelu ochranné výchovy prodloužit výjimečně do 19 let věku jedince.

- Ochranné léčení

Prvořadým smyslem těchto opatření je specifická forma ochrany společnosti a obviněného, současně však jsou svou povahou také určitými omezeními v běžném způsobu života obviněného, a proto je lze rovněž považovat za sankce svého druhu.

7. Trest domácího vězení

Posílení úlohy alternativních trestů je jednou z hlavních nových koncepčních změn. Trest odnětí svobody má být určen především těm, které musí společnost izolovat, a proto také již výše míněné zpřísnění. V případě méně závažné trestné činnosti však často účinnější než vězení mohou být jiné, tzv. alternativní tresty, např. obecně prospěšné práce, peněžitý trest, zákaz činnosti aj. Nově se zavádí alternativní **trest domácího vězení**. Umocňuje postih pachatele, aniž by musel být vytrhován ze své rodiny a pracovních návyků. Přináší rovněž úsporu nákladů na výkon trestu. Trest domácího vězení otevírá zcela novou kapitolu trestní politiky České republiky a následuje praxi osvědčenou již v mnoha evropských zemích.

Tento nový trest by měl mimo jiné systémově zaplnit „mezeru“, která vznikne díky nové úpravě trestu obecně prospěšných prací, který už nebude možné ukládat např. pachatelům opakované, zejména majetkové trestné činnosti, a u nichž soud zvažuje již uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody. Právě zde bude namíste zvážit alternativu uložení trestu domácího vězení, tj. že odsouzený bude mít povinnost zdržovat se v zákonem stanovené době (od 20.00 do 05.00) výhradně ve svém obydlí, pokud soud nerozhodne jinak. Dodržování tohoto trestu bude zajištěno nejprve namátkovou kontrolou prováděnou úředníkem probační a mediační služby (za tímto účelem je odsouzený povinen probačnímu úředníkovi umožnit vstup do místa výkonu trestu).

Trest domácího vězení může být uložen za přečiny v maximální délce dvou let.

8. Probační a mediační služba České republiky

„Mezi alternativní postupy směřující k řešení trestních věcí realizovanými mimo systém trestního práva patří zejména mediace a ujednání v rámci ní dosažená. Z hlediska trestního práva procesního je mediace zvláštní neprocesní formou alternativního řešení trestních věcí, jejíž výsledky se mohou promítnout do rozhodnutí ve věci, ale sama jako taková není právem upravena. Tato skutečnost nicméně neznamená, že by mediační jednání bylo možné vést v rozporu s platnými právními normami – postup v mediaci totiž musí být veden tak, aby nemařil trestní řízení, zejména pak opatřování a provádění důkazů.

V samotné mediaci neprobíhá dokazování v trestněprávním slova smyslu a skutečnosti, které vyjdou najevo z vyjádření osob na ní zúčastněných, nelze použít jako důkaz v standardním trestním řízení. Předmětem řešení konfliktních stavů v rámci mediace zároveň nemůže být to, co patří do sféry trestního práva hmotného, tedy především rozhodování otázky viny, ale ani trestu. Výsledky mediace ovšem mohou být významné pro úvahu soudu o druhu a o výměře trestu, resp. o alternativě k němu. Dojde-li v rámci mediace k dosažení dohody o vypořádání vzájemných vztahů mezi obviněným a poškozeným, včetně odčinění újmy způsobené trestným činem, může tím být současně splněna jedna z podmínek pro uplatnění procesních alternativ k potrestání. V souvislosti s uplatněním a výkonem alternativních trestů a alternativ k potrestání v trestním řízení se jako další specifická metoda řešení problémů spojených se stíhaným trestným činem a osobou jeho pachatele využívá probace, spojující v sobě pomoc, psychosociální vedení a pozitivní motivaci pachatele s nezbytnou mírou kontroly jeho chování. Využití probace je ovšem na rozdíl od mediace z větší části součástí standardního výkonu soudních rozhodnutí a jako takové se opírá o autoritu státu. Totéž obdobně platí o případných dílčích aktivitách probačního úředníka v předrozsudkové fázi řízení, např. při zpracování zpráv o sociálních poměrech obviněného^{103c}.

Probační a mediační služba je významným aparátem nejen v případě ukládání výše zmiňovaných alternativních řešení trestních věcí, ale toto odvětví je stěžejní z hlediska dohledu nad chováním odsouzených a kontroly zaměřené na dodržování povinností a omezení, které jim byly uloženy ve zkušební době soudem. Probační a mediační služba sehrává v tomto případě praktickou a důležitou roli, jelikož svými prostředky může dopomoci jedinci po propuštění na svobodu nejen se snadněji adaptovat na nové prostředí, ale především mu pomoci ke zdárné reintegraci.

8.1 Podstata mediace a probace¹⁰⁴

- Probačí se pro účely tohoto zákona rozumí organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným (dále jen obviněný), kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, dále individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním

¹⁰³ SOTOLÁŘ, A., PŮRY, F., ŠÁMAL, P. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2000, 16-17 s. ISBN 80-7179-350-7.

¹⁰⁴ SVOBODA, I. *Úvod do studia mediace a probace*. 1. vyd. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2005, 5 s. ISBN 80-7318-261-0.

zástupcem uloženým podmínkám, a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů.

- Mediací se pro účely tohoto zákona rozumí mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným a činnost urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním řízením. Mediaci lze provádět jen s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného¹⁰⁵.

Činnosti a působení Probační a mediační služby vychází ze Zákona 257/2000 Sb.

¹⁰⁵SVOBODA, I. *Úvod do studia mediace a probace*. 1. vyd. Zlín : Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2005, 5 s. ISBN 80-7318-261-0.

9. Nestátní subjekty postpenitenciární péče

V oblasti postpenitenciární péče se rozvíjí spolupráce s nestátními subjekty. Patří sem různé společenské, církevní a charitativní organizace a sdružení, poskytující různé druhy sociální pomoci (materiální, poradenskou), jsou nápomocny při řešení bytové situace či možnosti pracovního zařazení.

Občanské sdružení Nová šance

Sdružení se zabývá především postpenitenciární péčí. Specializuje se na hledání účinných forem snižování recidivy, na adaptaci propuštěných lidí z výkonu trestu odnětí svobody a je určeno pro všechny, kteří potřebují pomoc týkající se základních lidských a materiálních potřeb, ale také ty, kteří hledají opětovně radost, smysl života i sami sebe. Samotná realizace probíhá v následujících oblastech:

- a) poskytování přechodného azylového ubytování, zajištění stravování, zajištění ošacení a obuvi během celého roku, stabilizaci nelehké životní situace a pomoc v akutní krizi,
- b) koordinace s věznicemi (spolupráce se sociálními kurátory, spolupráce s Probační a mediační službou, spolupráce s Úřady práce, se sociálními odbory atd.).

Centrum sociálních služeb Praha

Centrum sociálních služeb Praha (CSSP) je příspěvkovou organizací hlavního města Prahy zastřešující řadu odborných pracovišť poskytujících různé typy služeb lidem, kteří se ocitli v tíživé životní nebo sociální situaci. Této široce definované cílové skupině Centrum sociálních služeb Praha nabízí sociální, terapeutické a zdravotnické služby, psychologické i právní poradenství, přechodné ubytování nebo základní informační servis. Služby Centra sociálních služeb Praha nevyužívají pouze obyvatelé hlavního města, v mnoha případech je pomoc poskytována osobám prakticky z celé České republiky i cizincům. Vedle uvedených služeb, které tvoří těžiště vlastní činnosti organizace, se Centrum sociálních služeb Praha dále podílí na přípravných krocích k formulování sociální politiky a sociálních priorit hlavního města Prahy, na vytváření metodických a koncepčních materiálů pro činnost hlavního města v sociální oblasti a na odborném vzdělávání pracovníků sociální sféry. V řadě svých aktivit Centrum sociálních služeb Praha spolupracuje s různými státními institucemi a neziskovými organizacemi.

Český červený kříž

Český červený kříž je humanitární občanské sdružení působící na celém území České republiky. Působí zejména v oblasti humanitární, sociální a zdravotní. Poskytuje poradenskou pomoc v tíživých životních situacích, sociální péči, stravování, osobní hygienu, zdravotní péči apod. Pomáhají rovněž lidem s řešením jejich drogového problému.

10. Věda, výzkum a spolupráce

Institut pro kriminologii a sociální prevenci

Institut pro kriminologii a sociální prevenci je výzkumným pracovištěm mezioborového zaměření. Navazuje na činnost bývalého Výzkumného ústavu kriminologického při Generální prokuratuře ČSFR, který byl zřízen v roce 1960. Název nese institut od roku 1990; od 1.1.1994 byl zařazen do resortu Ministerstva spravedlnosti ČR. Průběžně spolupracuje s příslušnými složkami ministerstva spravedlnosti stejně jako s domácími a zahraničními organizacemi a institucemi. Zabývá se především výzkumnou, studijní a analytickou činností v oblasti trestního práva a justice, zkoumáním projevů a příčin kriminality a s ní sdružených sociálně patologických jevů, otázkami trestní politiky a kontroly kriminality z hlediska trestní represe i prevence a nově také problematikou penologie.

Hlavním posláním institutu je tedy přispívat výzkumnou, teoreticko-odbornou, analytickou, konzultační, publikační a další činností ke kontrole trestné činnosti a s ní sdružených sociálně patologických jevů, které mohou působit jako kriminogenní faktory, a ke zdokonalení právního řádu České republiky. Kromě toho je institut pověřován vypracováváním podkladů, informací a zpráv k vývoji kriminality, k trestní politice apod., vyžadovaných od České republiky orgány OSN, Evropské Unie a Rady Evropy, případně dalšími evropskými mezivládními i nevládními organizacemi. Institut kriminologie a sociální prevence se zapojuje i do mezinárodních výzkumů.

Český helsinský výbor

Český helsinský výbor je nevládní neziskovou organizací pro lidská práva. Jednou z oblastí jeho působení je i vězeňství. Jeho činnost spočívá ve sledování zákonodárné činnosti týkající se lidských a občanských práv, připomínkování návrhů zákonů a předkládání alternativních návrhů pokud souvisejí s ochranou lidských práv, monitoring stavu lidských práv v České republice se zvláštním důrazem na vybrané oblasti. Pravidelně vypracovává zprávy o stavu lidských práv v České republice, bezplatně poskytuje právní poradenství jednotlivcům, jejichž lidská práva byla porušena. Český helsinský výbor realizuje návštěvy ve věznicích s cílem monitorování dodržování lidských práv ve vězeňství. Tzv. „monitoring“ má za cíl získání informací o materiálních podmínkách ve věznicích, zjištění úrovně zacházení s vězněnými osobami, dodržování základních lidských práv a svobod, ověřování podnětů klientů, kteří se na ně obrací. Metodami, které monitoring využívá, jsou šetření v konkrétních věznicích a řízené rozhovory s vězněnými osobami, ale i pracovníky vězeňské služby.

10.1 Mezinárodní spolupráce

Po roce 1989 bylo navázáno mnoho nových kontaktů se zahraničím např. s Holandskem, Rakouskem, Německem, Francií, Maďarskem, Polskem aj. V roce 1992 se uskutečnila návštěva Justiční školy v Bavorsku (Straubing), kde došlo k prvotnímu předání zkušeností v oblasti vzdělávání vězeňského personálu. Tato návštěva měla zásadní význam pro další vzájemnou spolupráci. V rámci pracovních setkání a návštěv věznic docházelo k vzájemné výměně zkušeností.

Od roku 1993 se generální ředitel Vězeňské služby České republiky zúčastňoval pravidelných konferencí generálních ředitelů vězeňských služeb členských států Rady Evropy. Zde docházelo k jednáním na nejvyšší úrovni, což mělo význam pro rozvoj další spolupráce s ostatními členskými státy. V prosinci 1993 Rada Evropy poskytla finanční prostředky na uskutečnění konference ředitelů školicích zařízení pro vězeňský personál, která se konala v Zotavovně Pracov. V dalším období se pak podílela na financování pravidelných setkání ředitelů školicích zařízení vězeňské služby Norska, Anglie, Walsu, Bavorska a České republiky, které svou autoritou zaštitila. Současně byla navázána mezivládní spolupráce v oblasti justice s Kanadou, která trvala až do roku 1998. Jednalo se konkrétně o výměnné stáže zaměstnanců justice, ale i Vězeňské služby ČR. V oblasti vězeňství byla uskutečněna řada konferencí s mezinárodní účastí. Od roku 2000 je Vězeňská služba České republiky členem Mezinárodního sdružení nápravných vězeňských zařízení (ICPA), jehož jubilejní X. výroční konference se konala v říjnu 2008 v Praze. V současné době je připravována VIII. mezinárodní konference Evropské vězeňské systémy (ICEPS) na téma „Reformy v době ekonomické krize“, která se uskuteční ve dnech 6. – 9.9.2010 Kroměříži.

11. Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015

Základním cílem Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015 je reagovat na nové podmínky a nové souvislosti, v nichž se české vězeňství nachází a současně naznačit priority. „K naplnění filozofie výkonu trestu odnětí svobody, Základního programového prohlášení a Základních principů si české vězeňství pro příští desetiletí stanovuje následující strategické cíle:

1. Koncipováním a naplněním nové bezpečnostní doktríny, jejímž základem bude komplementární působení prvků vnější bezpečnosti a bezpečnosti dynamické, zajistit přiměřenou míru bezpečnosti a bezpečí pro společnost, vězně a vězeňský personál.
2. K objektivnějšímu posuzování a efektivnější eliminaci rizik, představovaných jednotlivými vězňenými osobami, koncipovat a realizovat nově diagnostikování, klasifikaci a umísťování vězňených osob; přitom akceptovat principy založené na metodě hodnocení rizik a potřeb.
3. Činit kroky k dalšímu zintenzivnění spolupráce s Probační a mediační službou České republiky.
4. Zjednodušit strukturu vězeňských zařízení, přičemž základ této struktury budou tvořit pouze tři typy věznic, a to věznice pro výkon trestu odnětí svobody s dozorem, věznice pro výkon trestu odnětí svobody s ostrahou a vazební věznice.
5. Na základě zkušeností z rozvinutých vězeňských systémů zvýšit zásadně účast odborných diagnostických pracovišť vězeňské služby při zařazování a přefazování odsouzených do typů věznic.
6. Zpracovat a realizovat strategii zaměstnávání vězňených osob směřující k rozšíření možnosti zaměstnávání, přitom počítat též se zaměstnáváním během výkonu vazby.
7. Činit kroky k žádoucím změnám vězeňské architektury, a to především s cílem modernizace vězeňských zařízení, případně výstavby nových.
8. Být moderním, dynamickým systémem, jenž je otevřen odůvodněným změnám. K tomu orientovat vztahy s veřejností, s institucemi a organizacemi, včetně Koncepce aktivních zahraničních kontaktů.
9. V návaznosti na koncepční změny ve zdravotnictví veřejném a s ohledem na specifické potřeby vězeňství dořešit systém zdravotnické péče o vězňené osoby i personál.
10. Činit kroky k tomu, aby případný další nárůst (nebo stagnace) počtu vězňených osob nebyl důvodem k rezignaci na dosažení strategických cílů¹⁰⁶.

¹⁰⁶ Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015

Vězeňství v České republice nastoupilo v roce 1989 cestu transformace. Za její základ byla považována depolitizace českého vězeňství, jeho humanizace, decentralizace a demilitarizace. Ostatní evropské vězeňské systémy se vyvíjely postupně, zatímco český vězeňský systém se měl dle nové koncepce, stanovené v roce 1991, změnit v poměrně krátké době. Tato koncepce se podařila naplnit z hlediska jejich cílů a obsahu zacházení s vězni. Ne zcela se podařilo naplnit cíle spojené s decentralizací řízení a vytvoření vhodných materiálních podmínek pro správu vězeňství.

Přijaté koncepce českého vězeňství, a to jak koncepci z roku 1992, tak i koncepci do roku 2015 se daří realizovat, avšak pomaleji, než se původně očekávalo. Jednou z příčin je nedostatek finančních prostředků na modernizaci vězeňství, ale i nedostatek kvalifikovaných zaměstnanců. Vláda se otázkami vězeňství pravidelně zabývá, každoročně projednává zprávu o plnění systémových opatření v této oblasti a další materiály k této problematice. Postupně schválila řadu úkolů směřujících k vytvoření příznivějších podmínek pro realizaci koncepce rozvoje vězeňství v České republice a k postupnému naplňování cílů reformy vězeňství a trestní politiky

EMPIRICKÁ ČÁST

12. Výzkum

12.1 Popis a cíl výzkumu

V empirické části diplomové práce jsem zvolila kvantitativní výzkum, který probíhal formou dotazníkového šetření (viz. příloha č. 1). Hlavním cílem šetření bylo zjistit odborně teoretické znalosti zaměstnanců VS ČR v oblasti penologie a penitenciaristiky.

Uvedenou metodu jsem zvolila z důvodu získání potřebných informací v relativně krátkém čase vzhledem vzdálenosti respondentů a s možností získat, co nejvíce respondentů. Pro získání co nejvíce respondentů jsem zvolila dotazník s uzavřenými otázkami. Úlohou respondenta bylo na položenou otázku označit jednu odpověď ze tří možných pouze u poslední otázky bylo na výběr ze dvou možností.

Cílem výzkumu bylo zjistit, jakou znalost terminologie mají zaměstnanci VS ČR v oblasti penologie a penitenciaristiky. Ve svém výzkumu jsem hledala odpověď na hlavní výzkumnou otázku, která zní: vědí zaměstnanci VS ČR jaký je vztah penologie a penitenciaristiky, Tato hlavní odpověď by měla být patrna z odpovědí, které byly získány z výzkumu.

Za další cíl výzkumu jsem si stanovila analýzu a zhodnocení vyplněných dotazníků.

12.2 Stanovení výzkumného šetření

Pro získání požadovaných dat jsem zvolila techniku dotazníku. Zkonstruovaný dotazník jsem v rámci pilotního ověření a také na základě žádosti vedení věznice zaslala v elektronické podobě prostřednictvím pracovní pošty určené osobě ve věznici. Na základě domluvy byly vybrány 4 organizační jednotky. V jedné organizační jednotce vzhledem blízkosti byl dotazník vytištěn a poskytnut respondentům ve vytištěné podobě. Pro získání co nejvíce respondentů jsem tento dotazník sepsala tak, aby byl anonymní a nepožadovala jsem žádné osobní informace, podle kterých by mohlo dojít k identifikaci respondenta. I přesto byli určité obavy, proto jsem zvolila i uveřejnění dotazníku na internetové stránky s tím, že jsem poslala pouze odkaz na tyto stránky.

12.3 Charakteristika zkoumaného souboru

Respondenti výzkumného souboru jsou zaměstnanci VS ČR. V průběhu výzkumu jsem také zjistila, že nejvíce odpovídají respondenti, kteří právě ukončili studium, nebo studují.

Také chci upozornit na skutečnost, že dotazník byl odeslán respondentům elektronickou poštou. Kladným faktorem této formy je, že respondent vyplňuje dotazník v prostředí klidném, které zná. Na odpověď měli respondenti dostatek času. Zápor

zde vidím, že respondenti mohli použít pomoci internetu pro dosažení uspokojení, že odpovědi znají. Ale s tímto případem nepočítám, neboť dotazník byl dobrovolný. Respondenti pokud nechtěli odpovědět, tak nemuseli.

Výzkumu se zúčastnilo 87 respondentů z toho 62 mužů a 25 žen. Překvapivě odpovědělo více mužů. Můj subjektivní odhad byl, že žen odpoví buď více, nebo stejně jako mužů. Dále jsem respondenty rozdělovala podle věku, vzdělání, odsloužených let ve věznici a podle zaměstnaneckého poměru.

Data z tabulek poukazují na charakteristiku subjektů, kteří se zúčastnili výzkumu.

tabulka č. 1: celkový počet respondentů – rozdělení dle pohlaví

pohlaví	Počet	Lokálně	Globálně
muž	62	71.26%	71.26%
žena	25	28.74%	28.74%

tabulka č. 2: celkový počet respondentů – rozdělení dle věku

věk	Počet	Lokálně	Globálně
31 - 40 let	32	36.78%	36.78%
18 - 30 let	25	28.74%	28.74%
41 - 50 let	23	26.44%	26.44%
50 a více let	7	8.05%	8.05%

tabulka č. 3: celkový počet respondentů – rozdělení dle vzdělání

dosažené vzdělání	Počet	Lokálně	Globálně
střední s maturitní zkouškou	32	36.78%	36.78%
vysokoškolské v bakalářském studijním programu	31	35.63%	35.63%
vysokoškolské v magisterském programu	24	27.59%	27.59%

tabulka č. 4: celkový počet respondentů – délka odsloužených let zaměstnanců VS ČR

Zaměstnán ve VS ČR	Počet	Lokálně	Globálně
11 let až 15 let	23	26.44%	26.44%
16 let až 25 let	23	26.44%	26.44%
4 roky až 6 let	18	20.69%	20.69%
7 let až 10 let	13	14.94%	14.94%
1 rok až 3 roky	10	11.49%	11.49%

tabulka č. 4: celkový počet respondentů – rozdělení zaměstnanců podle na příslušníky či občanskí zaměstnanci

zaměstnanecký poměru	Počet	Lokálně	Globálně
příslušník	56	64.37%	64.37%
občanský zaměstnanec VS ČR	31	35.63%	35.63%

12.4 Formulace hypotéz

V rámci výzkumného šetření byly stanoveny hypotézy, které se snaží analyzovat vztah penologie a penitenciaristiky na základě vyplněných dotazníků, jenž měly zjistit odborně teoretické znalosti zaměstnanců VS ČR v oblasti penologie a penitenciaristiky. Tyto hypotézy byly podrobeny analýze a následně verifikovány (potvrzeny) či falzifikovány (vyvráceny).

Standardizovaný dotazník sledoval svými otázkami a hodnotícími odpověďmi jednu oblast a to: Odborně teoretické znalosti zaměstnanců VS ČR.

Následně byly tyto hypotézy podrobeny analýze a vyhodnoceny.

Hypotézy

Hypotéza č. 1

H1: Odbornou teoretickou znalost mají ti zaměstnanci VS ČR, kteří mají dosažené vysokoškolské vzdělání.

Hypotéza č. 2

H2: Převládá názor, že ženy jsou více zaměřeny na administrativní část práce, proto by převážná část respondentů je ženského pohlaví.

Hypotéza č. 3

H3: Mediální svět zastává stanovisko, že zaměstnanci VS ČR jsou více praktického zaměření než teoretického.

Hypotéza č. 4

H4: Na základě provedeného výzkumu lze konstatovat, že zaměstnanci VS ČR mají teoretickou představu jaký je vztah penologie a penitenciaristiky.

12.5 Postup a průběh šetření

Samotnému dotazníkovému průzkumu předcházela předvýzkum provedený formou rozhovoru, kdy jsem si u tří náhodně vybraných zaměstnanců ověřila srozumitelnost vytvořeného dotazníku.

Po ověření si možnosti bezproblémového použití odborných termínů a bezproblémového vyplňování dotazníku jsem prostřednictvím elektronické pošty, žádala ředitele věznic o spolupráci a souhlasu při rozeslání dotazníků zaměstnancům VS

ČR. Na tuto žádost reagovalo kladně a ochotně 4 ředitelé věznic, kteří mi umožnili výzkum formou zaslání připraveného dotazníku, který by zaměstnanci vyplnili.

Všem zaměstnancům byl následně pomocí elektronické pošty rozeslán dotazník s informací a prosbou o spolupráci při vyplnění dotazníku. Účast zkoumaných osob byla dobrovolná, založená na ochotě spolupracovat při vyplnění dotazníků. Sběr dat byl realizován po dobu dvou měsíců. V jedné organizační jednotce jsem pro urychlení zvolila vytištěný dotazník.

Samozřejmě bylo předem počítáno, že někteří zaměstnanci jsou dlouhodobě nepřítomní a nebudou se moci výzkumného šetření zúčastnit, a že někteří nebudou mít o spolupráci z nejrůznějších důvodů zájem. Přesto jsem doufala v návratnost alespoň 60 ks dotazníků a skutečný počet mě velmi mile překvapil. Návratnost dotazníků byla 87 respondentů. Při mých odhadech jsem myslela, že po dobu 2 měsíců přijde tak 30 - 40 vyplněných dotazníků. Předem říkám, že dotazník byl velmi těžký.

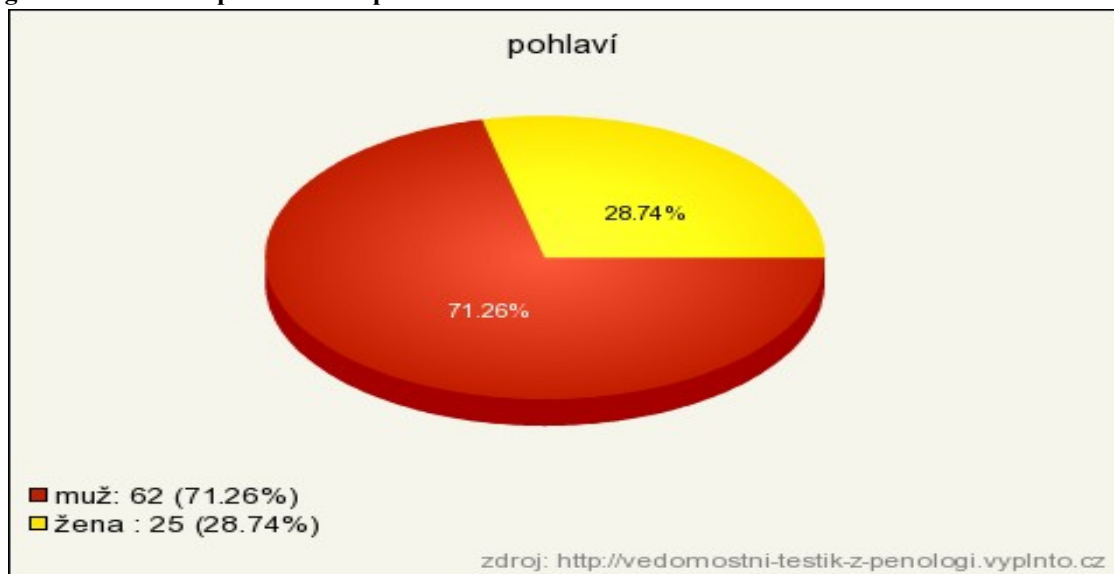
Údaje vytěžené z odpovědí respondentů byly pro snazší zpracování zaneseny do elektronické podoby na webových stránkách www.vyplnto.cz, čímž vznikl uspořádaný uzavřený soubor dat – databáze. Data byla roztříděna dle určitých kritérií do vzájemně se vylučujících kategorií a výsledky byly poté zpracovány pomocí statistických metod – aritmetických a procentuálních výpočtů, které jsou vytvořeny do grafů a zachycují skutečný stav zkoumaných oblastí.

12.6 Analýza a interpretace výsledků šetření

Zde uvádím získané výsledky mého výzkumu, který byl proveden dotazníkovou formou. Celkový počet respondentů bylo 87.

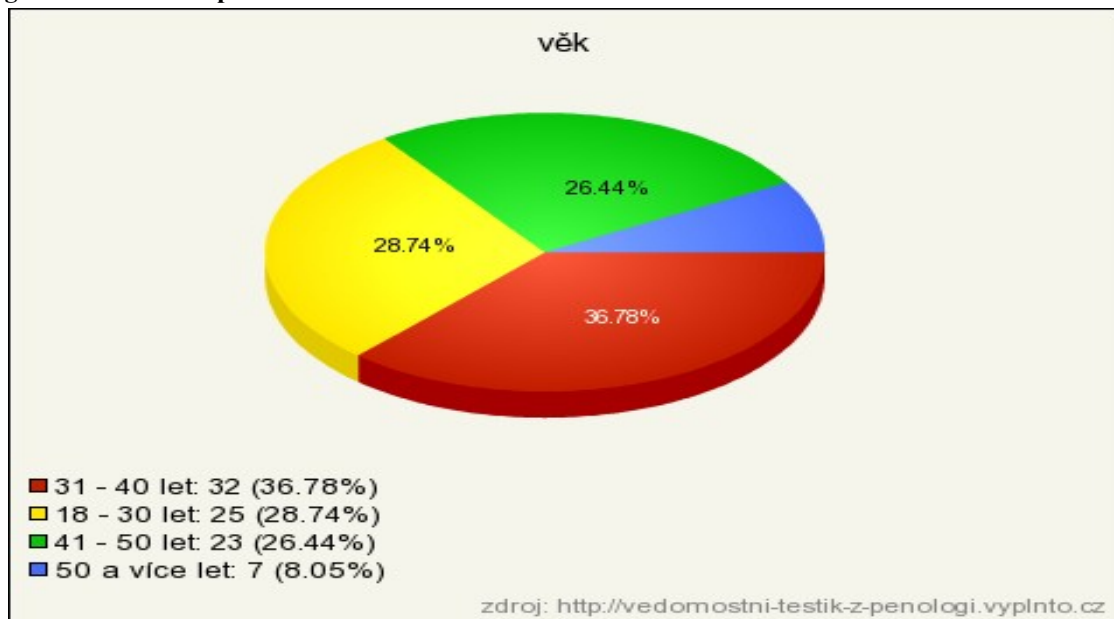
Analýza výzkumného souboru

graf 1: Přehled respondentů dle pohlaví

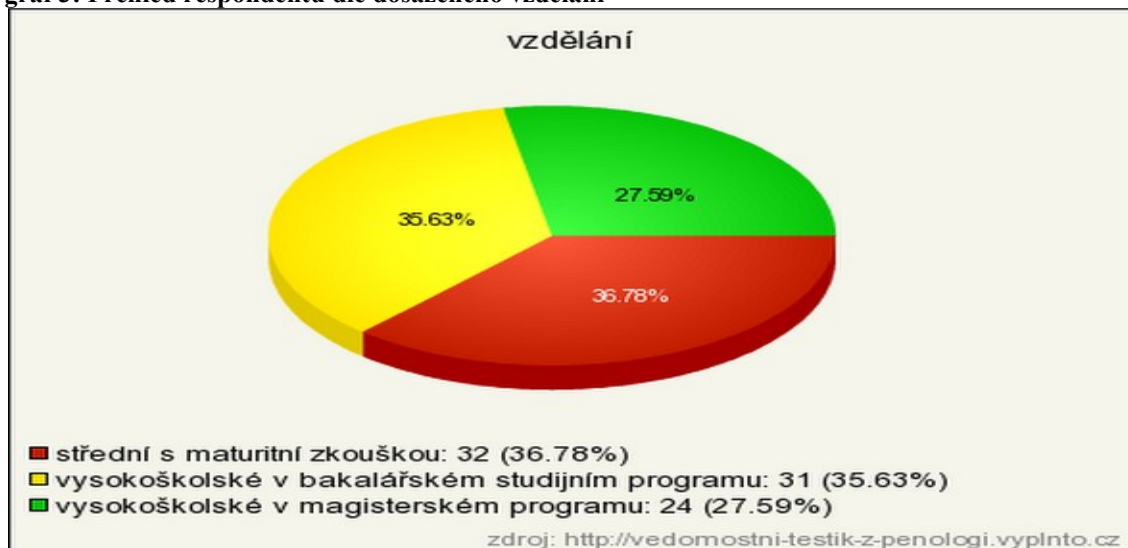
Z grafu je patrný vyšší podíl mužů, což je podmíněno především celkovým vysoce nadprůměrným zastoupením mužů oproti ženám ve věznicích. Výzkumného šetření se zúčastnilo 62 mužů (71,26) a 25 žen (28,74%).

graf 2: Přehled respondentů dle věku

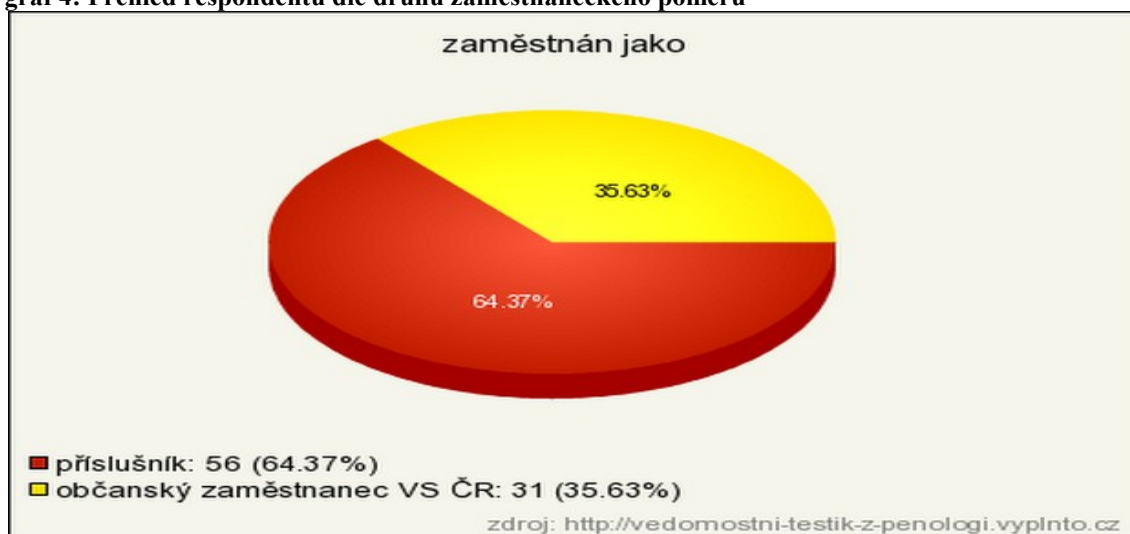
Věkové rozpětí respondentů je téměř rovnoměrné ve třech skupinách od 18 let do 50 let. Z řad starších kolegů po 50 let a více o výzkum projevilo zájem překvapivě pouze 7 respondentů (8,05%). Při zamyšlení proč tak malé číslo respondentů v této věkové kategorii odpovědělo. Může být způsobeno i tím, že mnoho starších příslušníků v této věkové kategorii během 5 let opouštělo naši organizaci v důsledku změny služebního zákona. V němž došlo ke změně v odchodném a při současných finančních škrtech Vlády bylo lepší pro tuto kategorii odejít za starých podmínek.

graf 3: Přehled respondentů dle dosaženého vzdělání

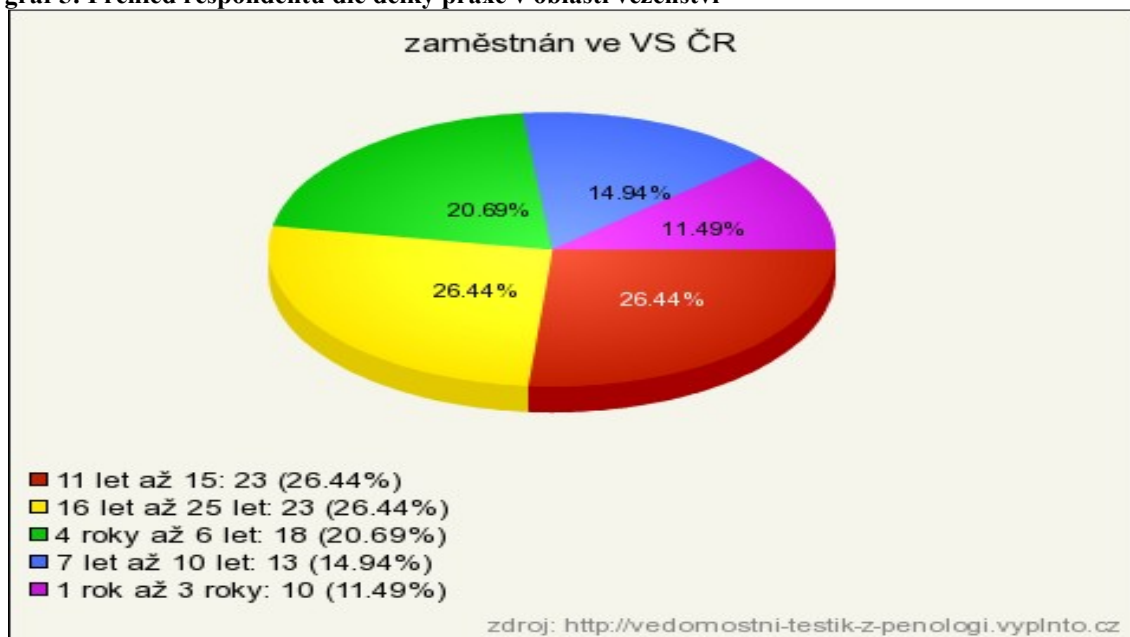

Vzhledem k tomu, že podmínkou k přijetí do služebního či zaměstnaneckého poměru je minimálně středoškolské vzdělání s maturitou, záměrně jsem do dotazníku neuvedla nižší vzdělání. Pracovníků se středoškolským vzděláním zakončeným maturitní zkouškou se zúčastnilo 32 (36,78%). V kategorii i vyšší odborné vzdělání, zde překvapivě se nezúčastnil žádný respondent, vysokoškolské vzdělání v bakalářském studijním programu se zúčastnilo 31 respondentů (35,63%) a úplného vysokoškolského vzdělání 24 respondentů (27,59%).

graf 4: Přehled respondentů dle druhu zaměstnaneckého poměru

graf 5: Přehled respondentů dle délky praxe v oblasti vězeňství

Analyza a interpretace získaných dat

Otázka č. 1 Penologie

Povinná otázka, respondent musel zvolit jednu z nabízených odpovědí a podle toho se mu zobrazily další otázky.

- a) je nauka o výkonu trestu a jeho účincích. Zaměřuje se na reálný výkon trestů a ochranných opatření. Jde o multidisciplinární obor zahrnující kriminologii, kriminalistiku, lékařské vědy, psychiatrii, antropologii, psychologii, právo a pedagogiku,
- b) se zabývá zkoumáním, výchovou a vzděláváním odsouzených. Jejím předmětem je výchovná funkce výkonu trestu odnětí svobody a zákonitosti penitenciární působení na všechny kategorie odsouzených ve výkonu trestu. Mezi prostředky penitenciární pedagogiky patří působení stanoveného pořádku a kázně, pracovní výchova a kulturní činnost,
- c) se zabývá psychologickou problematikou spjatou s výkonem trestu na chování a prožívání odsouzených. K nejznámějším okruhům patří penitenciární psychodiagnostika, klasifikace odsouzených, psychologické expertízy.

Správná odpověď zněla za a). Na grafu je pak znázorněno kolik respondentů zodpovědělo jakou odpověď. K mému překvapení většina zvolila správnou odpověď.

Graf č. 6: odpovědi respondentů na otázku č.1 penologie

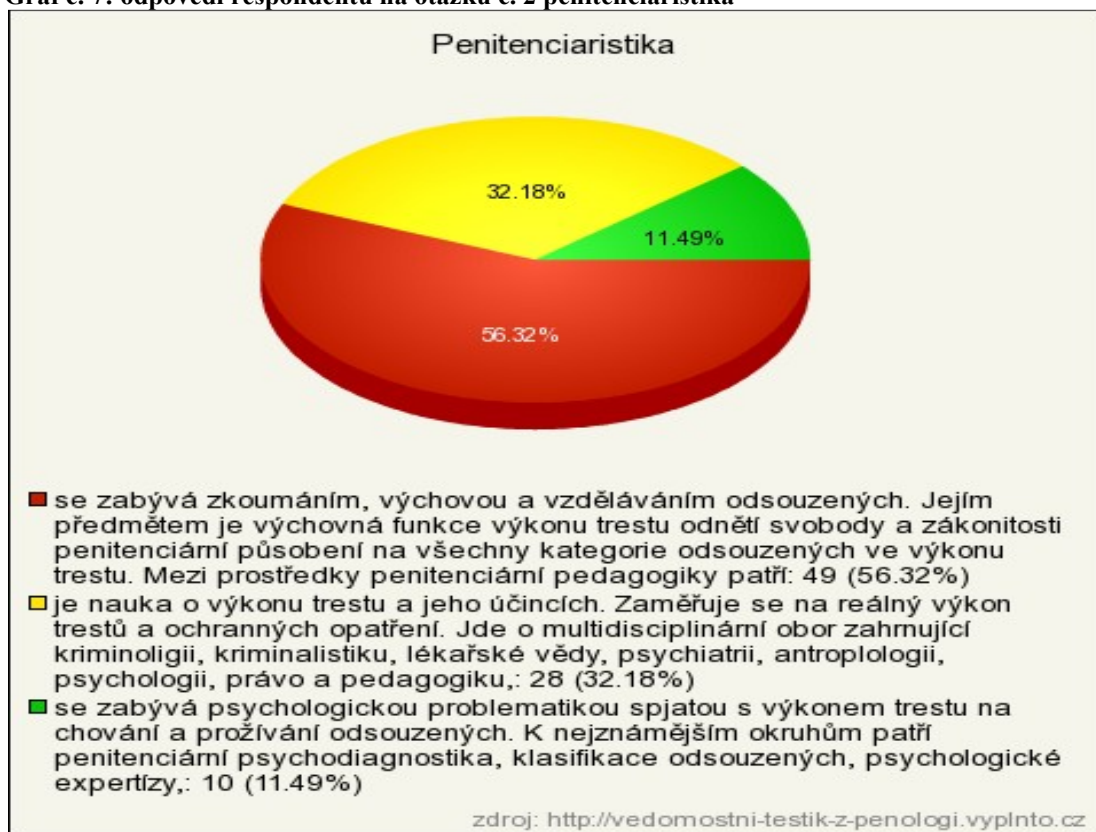
Otázka č. 2 Penitenciariстика

Povinná otázka, respondent musel zvolit jednu z nabízených odpovědí a podle toho se mu zobrazily další otázky.

- a) se zabývá psychologickou problematikou spjatou s výkonem trestu na chování a prožívání odsouzených. K nejznámějším okruhům patří penitenciární psychodiagnostika, klasifikace odsouzených, psychologické expertízy,
- b) je nauka o výkonu trestu a jeho účincích. Zaměřuje se na reálný výkon trestů a ochranných opatření. Jde o multidisciplinární obor zahrnující kriminologii, kriminalistiku, lékařské vědy, psychiatrii, antropologii, psychologii, právo a pedagogiku,
- c) se zabývá zkoumáním, výchovou a vzděláváním odsouzených. Jejím předmětem je výchovná funkce výkonu trestu odnětí svobody a zákonitosti penitenciární působení na všechny kategorie odsouzených ve výkonu trestu. Mezi prostředky penitenciární pedagogiky patří působení stanoveného pořádku a kázně, pracovní výchova a kulturní činnost.

Správná odpověď zněla za c). Na grafu je pak znázorněno kolik respondentů zodpovědělo jakou odpověď. K mému překvapení většina zvolila správnou odpověď.

Graf č. 7: odpovědi respondentů na otázku č. 2 penitenciariстика

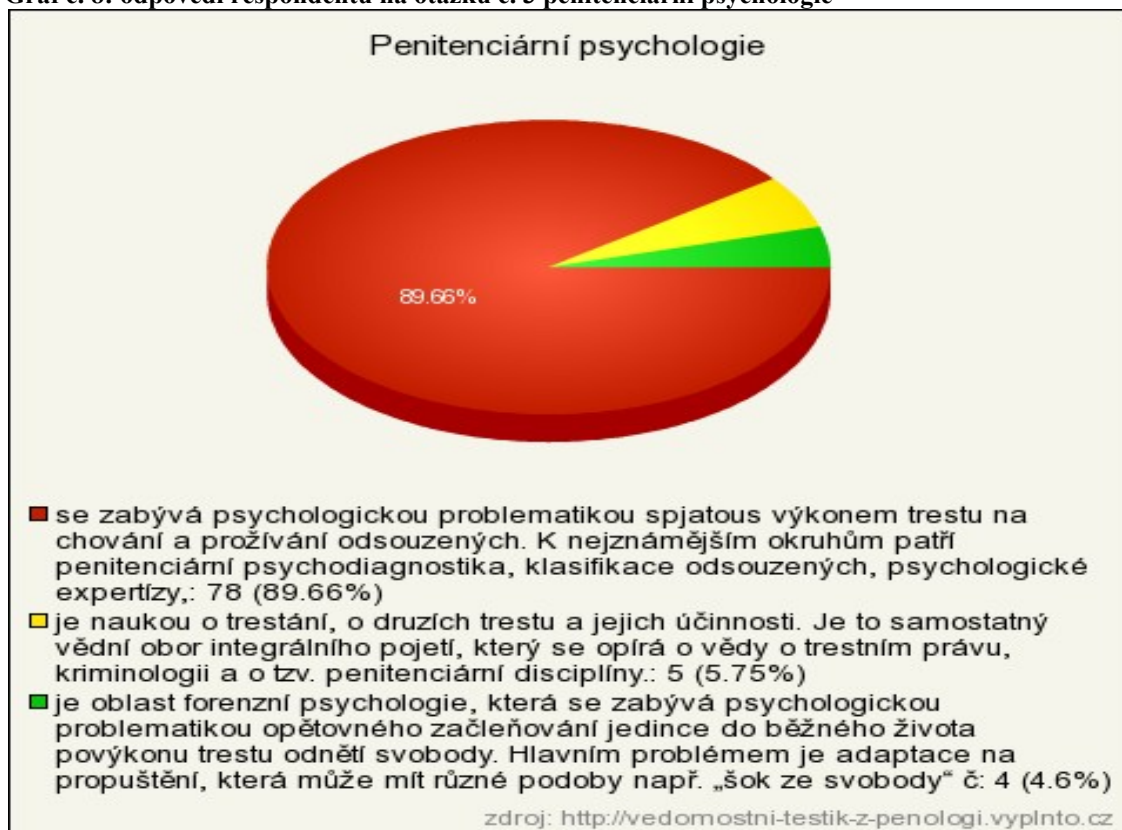
Otázka č. 3 Penitenciární psychologie

Povinná otázka, respondent musel zvolit jednu z nabízených odpovědí a podle toho se mu zobrazily další otázky.

- a) je oblast forenzní psychologie, která se zabývá psychologickou problematikou opětovného začleňování jedince do běžného života povýkonu trestu odnětí svobody. Hlavním problémem je adaptace na propuštění, která může mít různé podoby např. „šok ze svobody“ či problém s přijetím role sociálně méněcenné osobnosti s omezenou možností dalšího uplatnění ve společnosti,
- b) se zabývá psychologickou problematikou spjatous výkonem trestu na chování a prožívání odsouzených. K neznámějším okruhům patří penitenciární psychodiagnostika, klasifikace odsouzených, psychologické expertízy,
- c) je naukou o trestání, o druzích trestu a jejich účinnosti. Je to samostatný vědní obor integrálního pojetí, který se opírá o vědy o trestním právu, kriminologii a o tzv. penitenciární disciplíny.

Správná odpověď zněla za **b)**. Na grafu je pak znázorněno kolik respondentů zodpovědělo jakou odpověď. K mému překvapení většina zvolila správnou odpověď.

Graf č. 8: odpovědi respondentů na otázku č. 3 penitenciární psychologie

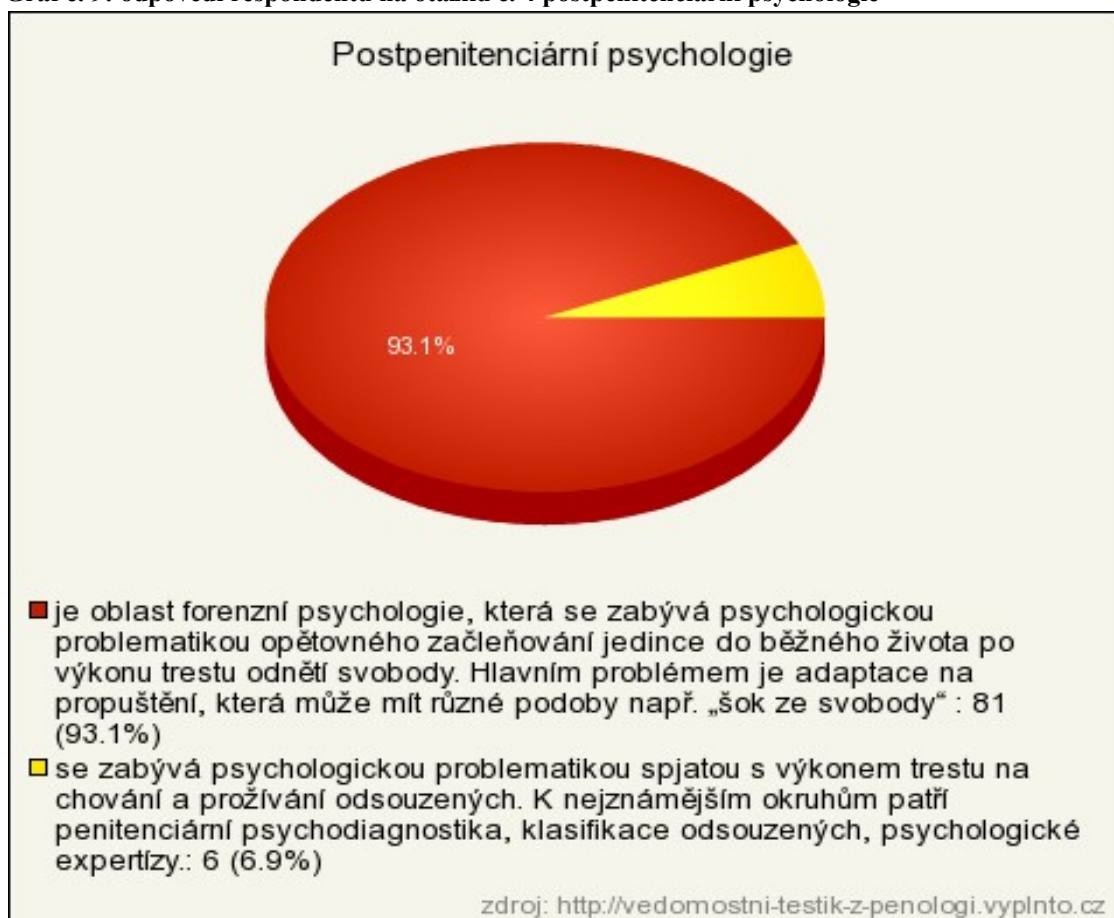
Otázka č. 4 Postpenitenciární psychologie

Povinná otázka, respondent musel zvolit jednu z nabízených odpovědí a podle toho se mu zobrazily další otázky.

- a) je oblast forezní psychologie, která se zabývá psychologickou problematikou opětovného začleňování jedince do běžného života po výkonu trestu odnětí svobody. Hlavním problémem je adaptace na propuštění, která může mít různé podoby např. „šok ze svobody“ či problém s přijetím role sociálně méněcenné osobnosti s omezenou možností dalšího uplatnění ve společnosti,
- b) je souhrn norem, které upravují výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody. Patří sem trestní zákon (zákoník), trestní řád, zákon o výkonu vazby, řád o výkonu vazby, zákon o výkonu trestu, řád výkonu trestu odnětí svobody, zákon o Vězeňské službě a justiční strážci č. 555/1992 Sb. a nařízení generálního ředitele VS ČR,
- c) se zabývá psychologickou problematikou spjatou s výkonem trestu na chování a prožívání odsouzených. K nejznámějším okruhům patří penitenciární psychodiagnostika, klasifikace odsouzených, psychologické expertízy.

Správná odpověď zněla za **a)**. Na grafu je pak znázorněno kolik respondentů zodpovědělo jakou odpověď. K mému překvapení většina zvolila správnou odpověď.

Graf č. 9: odpovědi respondentů na otázku č. 4 postpenitenciární psychologie

Otázka č. 5 Alternativní tresty

Povinná otázka, respondent musel zvolit jednu z nabízených odpovědí a podle toho se mu zobrazily další otázky.

- a) vedle kriminality zahrnuje i činy jinak trestné, které spáchali nezletilý a osoby trestně neodpovědné pro nepřičetnost, včetně přestupků,
- b) odchylka od kulturně očekávaných pravidel chování. K sankcionování deviantního chování státem dochází jen v těch případech, kdy dochází k jeho střetu s právní normou. Normu chápeme jako pravidlo, která je v daném společenském okruhu přijímána a očekávána a která určuje, jaké chování je v konkrétních podmínkách správné, a jaké nikoliv,
- c) tresty, které nejsou spojeny s odnětím svobody.

Správná odpověď zněla za **c)**. Na grafu je pak znázorněno kolik respondentů zodpovědělo jakou odpověď. K mému překvapení většina zvolila správnou odpověď.

Graf č. 10: odpovědi respondentů na otázku č. 5 postpenitenciární psychologie

Otázka č. 6 Bodovací systém

Povinná otázka, respondent musel zvolit jednu z nabízených odpovědí a podle toho se mu zobrazily další otázky.

- a) odměňuje žádoucí chování klienta, případně trestá chování nežádoucí. Užívá se zejména v ústavních zařízeních s nedobrovolným pobytem a v léčebnách pro závislé osoby,
- b) jde o vazby, které přesahují z vězení (murus z latiny hradba, zeď). Jsou to vztahy přes vězeňskou zeď. Slouží k prevenci prizonizace osobnosti, která napomáhá resocializaci odsouzeného a prevenci před páčáním dalších trestních činů. Jedná se o styk s vlastní rodinou, hlavně s dětmi, dále kontakty s hodnotnými osobnostmi občanského života např. sociálními pracovníky, kurátory, duchovními atd,
- c) soubor principů, jehož cílem je posílit pachatelův pocit odpovědnosti za spáchaný čin a přimět ho, aby co nejrychleji a nejpřiměřeněji způsobenou škodu kompenzoval přímo poškozenému. V jejím rámci jsou rozvíjen y různé typy alternativních trestů vykonávaných na svobodě.

Správná odpověď zněla za a). Na grafu je pak znázorněno kolik respondentů zodpovědělo jakou odpověď. K mému překvapení většina zvolila správnou odpověď.

Graf č. 11: odpovědi respondentů na otázku č. 6 bodovací systém

Otázka č. 7 Delikvence

Povinná otázka, respondent musel zvolit jednu z nabízených odpovědí a podle toho se mu zobrazily další otázky.

- označuje, že člověk opakovaně upadl do nějaké nežádoucí situace, typicky do nemoci, závislosti nebo zločinu. Zkušenost ukazuje, že tyto situace se častěji vyskytují u lidí, kteří je už zažili, že se tedy opakují. Lidé, kteří jimi už prošli, představují tedy rizikové skupiny, vyžadující zvláštní péči,
- vedle kriminality zahrnuje i činy jinak trestné, které spáchali nezletilý a osoby trestně neodpovědné pro nepřičetnost, včetně přestupků,
- je ten, kdo byl v trestním řízení uznán vinným ze spáchání nějakého trestného činu a byl mu případně vyměřen určitý trest.

Správná odpověď zněla za **b)**. Na grafu je pak znázorněno kolik respondentů zodpovědělo jakou odpověď. K mému překvapení většina zvolila správnou odpověď.

Graf č. 12: odpovědi respondentů na otázku č. 7 delikvence

Otázka č. 8 Detenční ústav

Povinná otázka, respondent musel zvolit jednu z nabízených odpovědí a podle toho se mu zobrazily další otázky.

- a) zařízení pro ochrannou léčbu lidí, kteří páchají společensky vysoce nebezpečné trestné činy, jsou psychicky nemocní (Matoušek, 2003). „Zabezpečovací detence se vykonává v ústavu pro výkon zabezpečovací detence se zvláštní ostrahou a s léčebnými, psychologickými, vzdělávacími, pedagogickými, rehabilitačními a činnostními programy.“ (zákon č. 40/ 2009 Sb.),
- b) je lékařské zařízení se specializací na léčbu závažných duševních onemocnění, obvykle na relativně dlouhou dobu hospitalizovaných pacientů,
- c) je vzdělávací instituce poskytující *terciární vzdělávání*. Jde o nejvyšší článek vzdělávací soustavy.

Správná odpověď zněla za **a)**. Na grafu je pak znázorněno kolik respondentů zodpovědělo jakou odpověď. K mému překvapení většina zvolila správnou odpověď.

Graf č. 13: odpovědi respondentů na otázku č. 8 detenční ústav

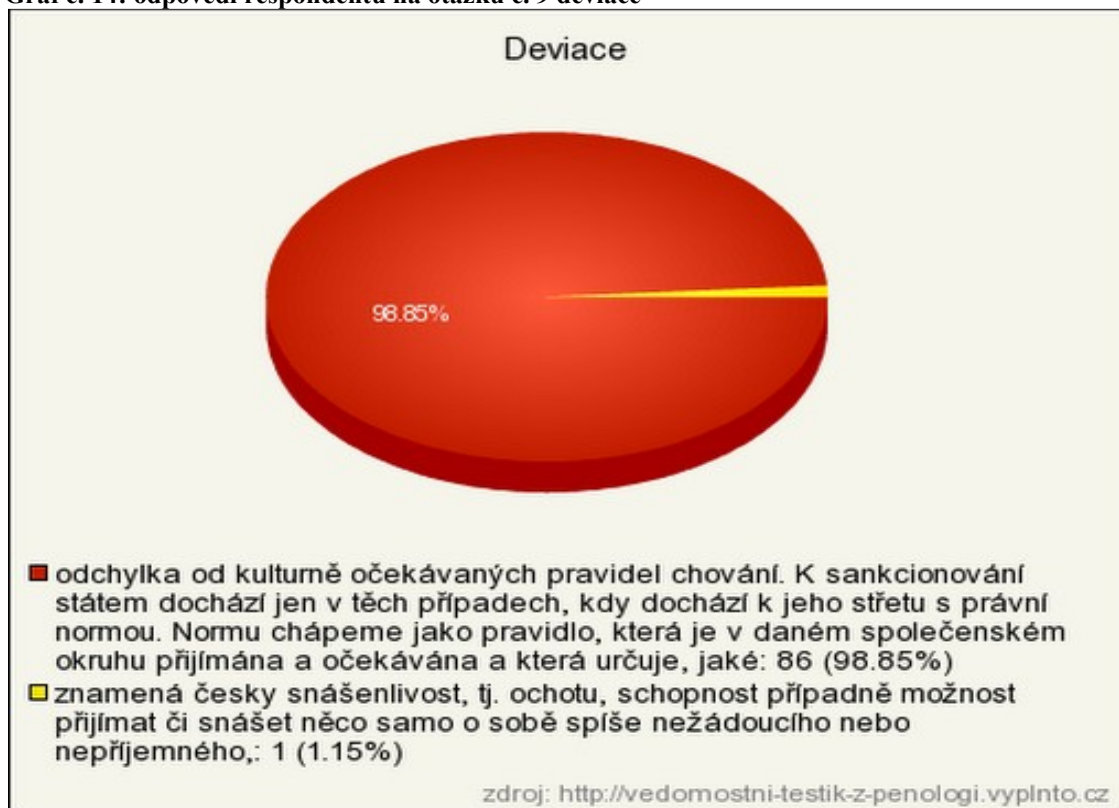
Otázka č. 9 Deviace

Povinná otázka, respondent musel zvolit jednu z nabízených odpovědí a podle toho se mu zobrazily další otázky.

- a) znamená česky snášenlivost, tj. ochotu, schopnost případně možnost přijímat či snášet něco samo o sobě spíše nežádoucího nebo nepříjemného,
- b) odchylka od kulturně očekávaných pravidel chování. K sankcionování státem dochází jen v těch případech, kdy dochází k jeho střetu s právní normou. Normu chápeme jako pravidlo, která je v daném společenském okruhu přijímána a očekávána a která určuje, jaké chování je v konkrétních podmínkách správné, a jaké nikoliv,
- c) se označuje interpretace kulturních, společenských a životních jevů cizích kultur v pojmech vlastní společnosti.

Správná odpověď zněla za **b)**. Na grafu je pak znázorněno kolik respondentů zodpovědělo jakou odpověď. K mému překvapení většina zvolila správnou odpověď.

Graf č. 14: odpovědi respondentů na otázku č. 9 deviace

Otázka č. 10 Extramurální vztahy

Povinná otázka, respondent musel zvolit jednu z nabízených odpovědí a podle toho se mu zobrazily další otázky.

- jde o vazby, které přesahují z vězení (murus z latiny hradba, zeď). Jsou to vztahy přes vězeňskou zeď. Slouží k prevenci prizonizace osobnosti, která napomáhá resocializaci odsouzeného a prevenci před pácháním dalších trestních činů. Jedná se o styk s vlastní rodinou, hlavně s dětmi, dále kontakty s hodnotnými osobnostmi občanského života např. sociálními pracovníky, kurátory, duchovními atd.,
- je společenský vztah dvou nebo více subjektů práva, které mají vzájemná práva a povinnosti. Jde především o pojem soukromého práva, vyloučen ale není ani v právu veřejném, ačkoli se zde zpravidla nepoužívá,
- se zabývá vztahy mezi přírodou a společností. Usiluje o změnu společenských, ekonomických a politických mechanismů, které brání snahám o ochranu životního prostředí. Ideově zastřešuje řadu protestních ekologických hnutí.

Správná odpověď zněla za **a)**. Na grafu je pak znázorněno kolik respondentů zodpovědělo jakou odpověď. K mému překvapení většina zvolila správnou odpověď.

Graf č. 15: odpovědi respondentů na otázku č. 10 extramurální vztahy

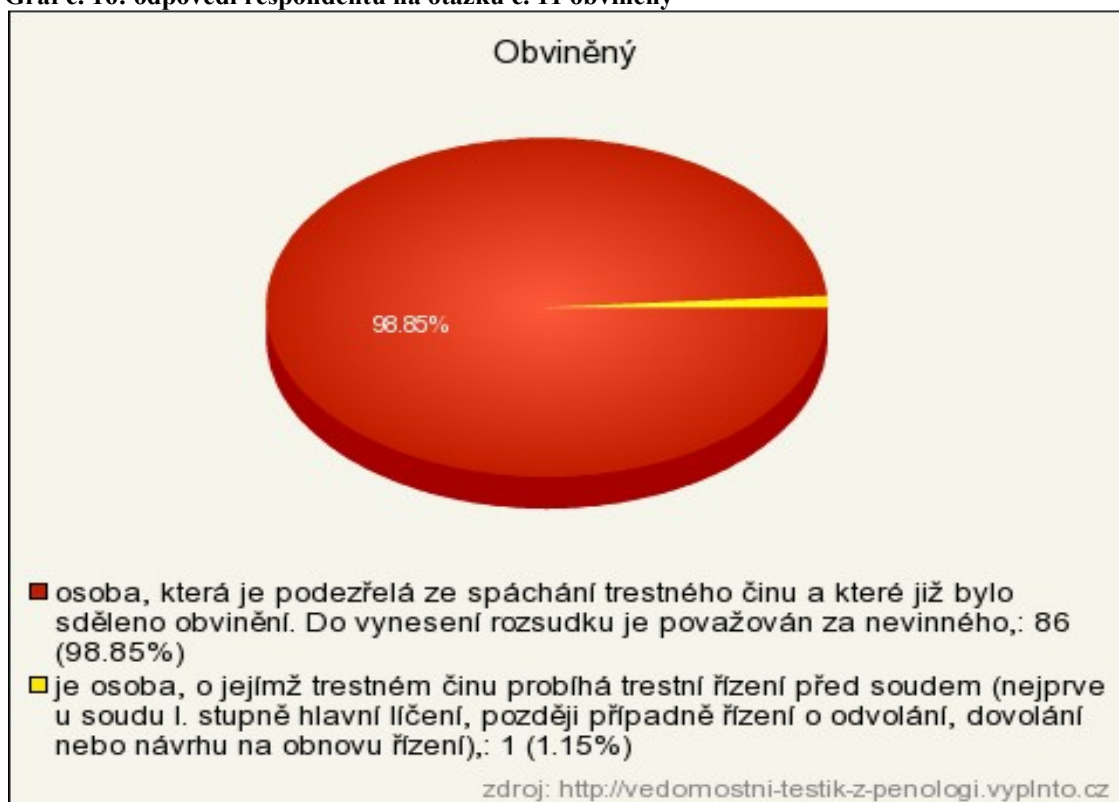
Otázka č. 11 Obviněný

Povinná otázka, respondent musel zvolit jednu z nabízených odpovědí a podle toho se mu zobrazily další otázky.

- a) je osoba, o jejímž trestném činu probíhá trestní řízení před soudem (nejprve u soudu I. stupně hlavní líčení, později případně řízení o odvolání, dovolání nebo návrhu na obnovu řízení),
- b) osoba, která je podezřelá ze spáchání trestného činu a které již bylo sděleno obvinění. Do vynesení rozsudku je považován za nevinného,
- c) je právní pojem, zavedený českým trestním zákoníkem pro určité kategorie profesí a ústavních činitelů vykonávajících veřejnou moc, kterým je prostřednictvím tohoto zákona poskytována určitá ochrana a zároveň vyžadována zvláštní odpovědnost.

Správná odpověď zněla za **b)**. Na grafu je pak znázorněno kolik respondentů zodpovědělo jakou odpověď. K mému překvapení většina zvolila správnou odpověď.

Graf č. 16: odpovědi respondentů na otázku č. 11 obviněný

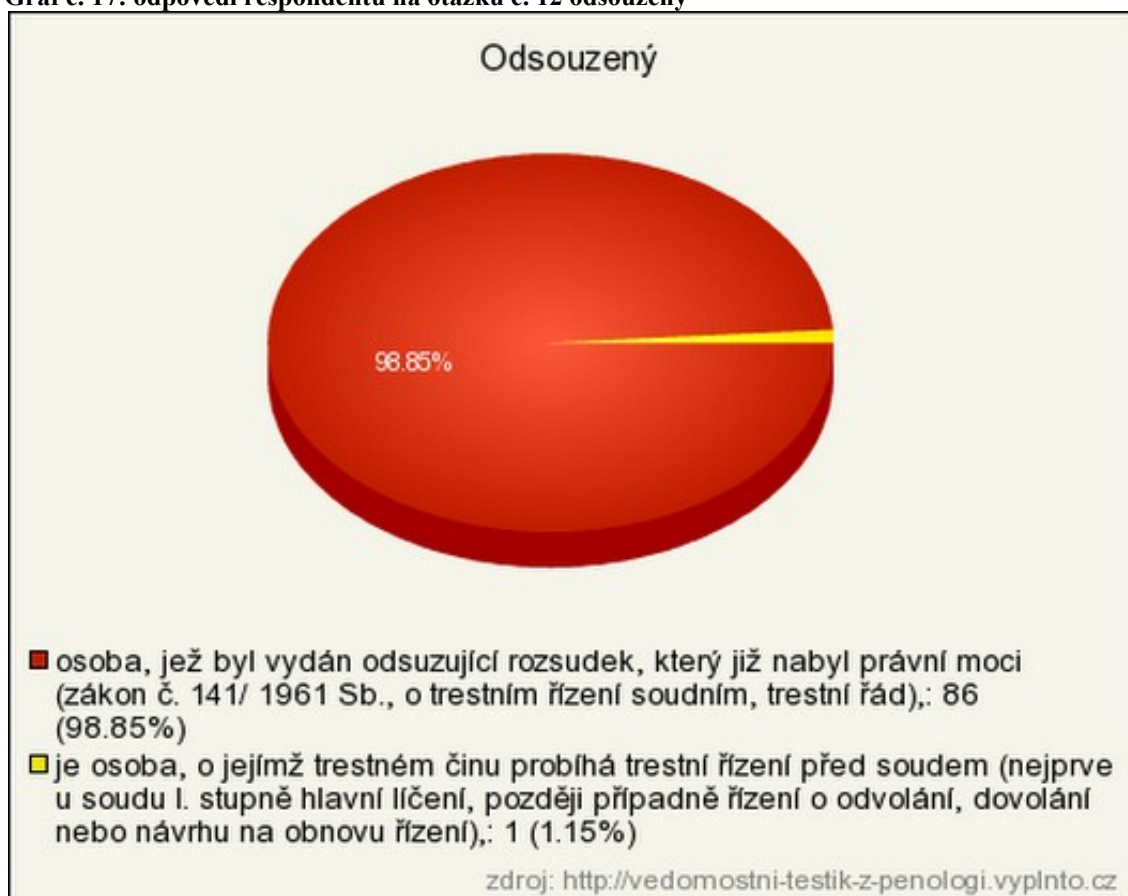
Otázka č. 12. Odsouzený

Povinná otázka, respondent musel zvolit jednu z nabízených odpovědí a podle toho se mu zobrazily další otázky.

- a) osoba, jež byl vydán odsuzující rozsudek, který již nabyl právní moci (zákon č. 141/ 1961 Sb., o trestním řízení soudním, trestní řád),
- b) je osoba, o jejímž trestném činu probíhá trestní řízení před soudem (nejprve u soudu I. stupně hlavní líčení, později případně řízení o odvolání, dovolání nebo návrhu na obnovu řízení),
- c) je fyzická osoba, které v důsledku trestného činu vznikla újma na zdraví.

Správná odpověď zněla za **a)**. Na grafu je pak znázorněno kolik respondentů zodpovědělo jakou odpověď. K mému překvapení většina zvolila správnou odpověď.

Graf č. 17: odpovědi respondentů na otázku č. 12 odsouzený

Otázka č. 13 Postpenitenciární péče

Povinná otázka, respondent musel zvolit jednu z nabízených odpovědí a podle toho se mu zobrazily další otázky.

- a) je komplexní, aktivní a na kvalitu života orientovaná péče poskytovaná pacientovi, který trpí nevy léčitelnou chorobou v pokročilém nebo terminálním stadiu. Cílem paliativní péče je zmírnit bolest a další tělesná a duševní strádání, zachovat pacientovu důstojnost a poskytnout podporu jeho blízkým,
- b) je v rámci práva sociálního zabezpečení nástroj sociální ochrany vytvořený státem pro případ sociální události spočívající v nedostatku příjmu způsobeném nepříznivou sociální situací jako důsledku neschopnosti zabezpečit své potřeby a potřeby osob závislých vlastním přičiněním, zejména vlastní výdělečnou činností,
- c) péče o propuštěné bývalé vězně. Její nedostatky zvyšují recidivu i počet bezdomovců. Jde o práci sociálních pracovníků, kurátorů, probačních pracovníků, neziskových organizací. Postpenitenciární péče znamená nabídku sociálních služeb propuštěnému, také specifický druh sekundární a terciární prevence a to v širokém spektru působnosti např. recidiva kriminálního chování, relaps v oblasti alkoholu nebo drog, neadekvátní sociální jednání atd.

Správná odpověď zněla za c). Na grafu je pak znázorněno kolik respondentů zodpovědělo jakou odpověď. K mému překvapení většina zvolila správnou odpověď.

Graf č. 18: odpovědi respondentů na otázku č. 13 Postpenitenciární péče

Otázka č. 14 Prizonizace

Povinná otázka, respondent musel zvolit jednu z nabízených odpovědí a podle toho se mu zobrazily další otázky.

- a) negativní jevy, které působí na odsouzené v průběhu výkonu trestu odnětí svobody. Jde o proces postupného přizpůsobování se způsobu života ve věznici, společenství odsouzených a tzv. vězeňské subkultuře,
- b) je držení osob nebo zvířat na izolovaném místě za účelem pozorování, zda se u nich projeví příznaky nějaké nemoci,
- c) je politická doktrína upřednostňující domácí politiku před zahraniční.

Správná odpověď zněla za **b)**. Na grafu je pak znázorněno kolik respondentů zodpovědělo jakou odpověď. K mému překvapení většina zvolila správnou odpověď.

Graf č. 19: odpovědi respondentů na otázku č. 14 Prizonizace

Otázka č. 15 Probační a mediační služba ČR

Povinná otázka, respondent musel zvolit jednu z nabízených odpovědí a podle toho se mu zobrazily další otázky.

- a) je celosvětové hnutí, které monitoruje porušování lidských práv a iniciuje kampaně proti jejich porušování,
- b) zákonem č. 257/2000 Sb. ustavený státní orgán podléhající MS ČR, spolupracující s ostatními orgány činnými v trestním řízení a s jinými subjekty. Pracuje na principu restorativní justice, zohledňuje zájmy oběti trestného činu, zájmy obviněného i společnosti,
- c) je česká nevládní organizace věnující se ochraně lidských práv v oblasti zdravotnictví, školství a práce policie.

Správná odpověď zněla za **b)**. Na grafu je pak znázorněno kolik respondentů zodpovědělo jakou odpověď. K mému překvapení většina zvolila správnou odpověď.

Graf č. 20: odpovědi respondentů na otázku č. 15 Probační a mediační služba ČR

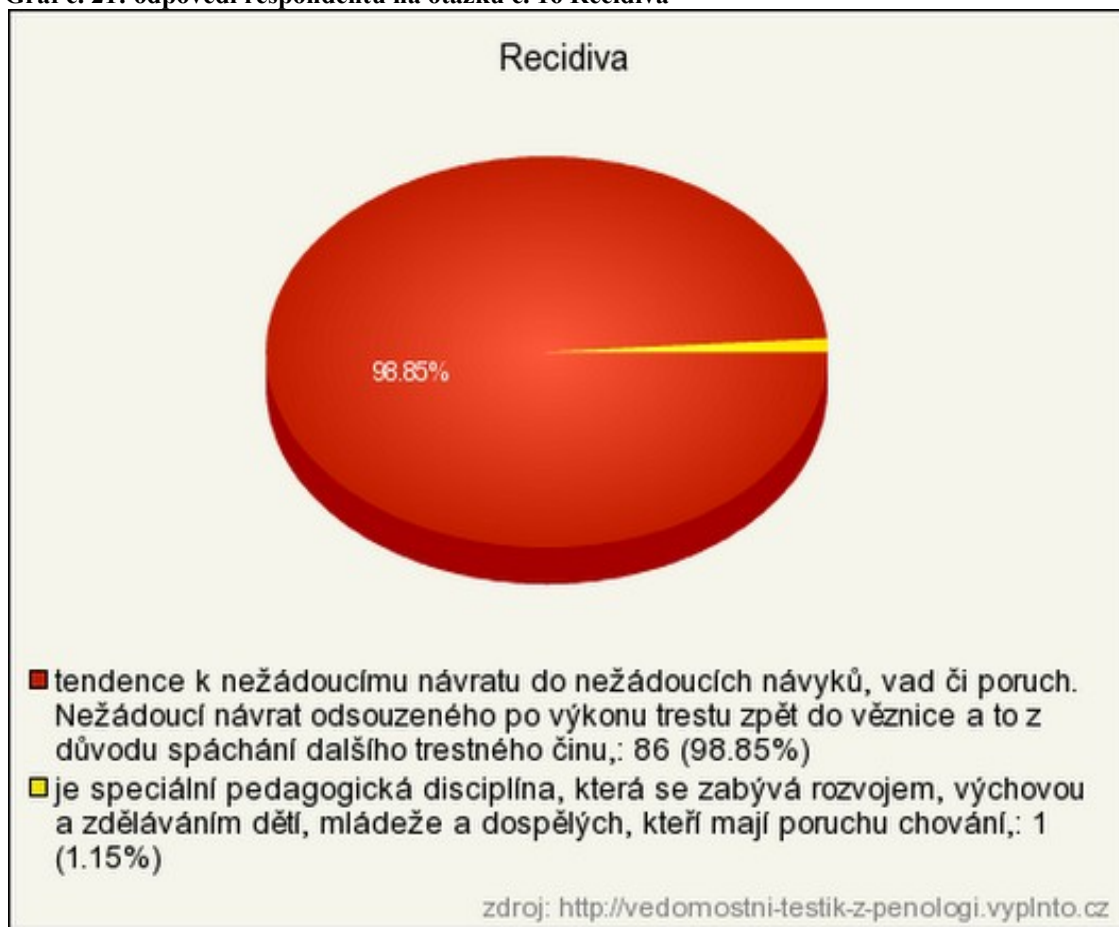
Otázka č. 16 Recidiva

Povinná otázka, respondent musel zvolit jednu z nabízených odpovědí a podle toho se mu zobrazily další otázky.

- a) tendence k nežádoucímu návratu do nežádoucích návyků, vad či poruch. Nežádoucí návrat odsouzeného po výkonu trestu zpět do věznice a to z důvodu spáchání dalšího trestného činu,
- b) je speciální pedagogická disciplína, která se zabývá rozvojem, výchovou a zděláváním dětí, mládeže a dospělých, kteří mají poruchu chování,
- c) je páchaní přestupků nebo trestných činů dospělými osobami, tzn. osobami, které jsou starší než 18 let. V této skupině je třeba rozlišovat mladé dospělé (věkové rozmezí 18–24 let).

Správná odpověď zněla za **a)**. Na grafu je pak znázorněno kolik respondentů zodpovědělo jakou odpověď. K mému překvapení většina zvolila správnou odpověď.

Graf č. 21: odpovědi respondentů na otázku č. 16 Recidiva

Otázka č. 17 Reeducace

Povinná otázka, respondent musel zvolit jednu z nabízených odpovědí a podle toho se mu zobrazily další otázky.

- a) je souhrn znalostí, které získáváme pomocí vzdělávání, výuky a studia specifických vědomostí,
- b) je individuální schopnost číst a psát. Neznamená pouze schopnost identifikovat jednotlivá písmena nebo schopnost napsat jednoduchá slova. Gramotnost je schopnost plynule číst i delší text a především - schopnost porozumět jeho obsahu,
- c) jde o výchovu nedostatečně vychovaného jedince. Soubor pedagogických metod, prostředků a forem k pozměnění společensky nežádoucích vlastností a rozvinutí dosud nerozvinutých osobních vlastností.

Správná odpověď zněla za **c)**. Na grafu je pak znázorněno kolik respondentů zodpovědělo jakou odpověď. K mému překvapení většina zvolila správnou odpověď.

Graf č. 22: odpovědi respondentů na otázku č. 17 Reeducace

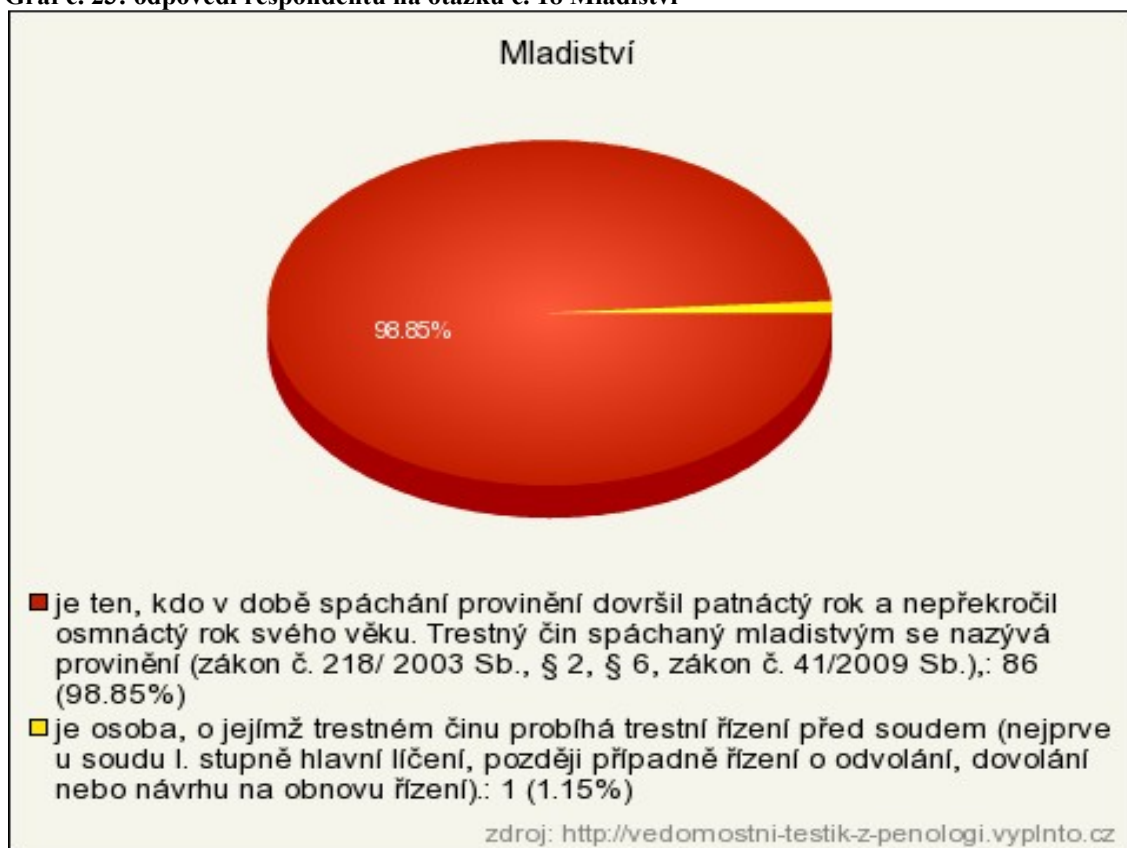
Otázka č. 18 Mladiství

Povinná otázka, respondent musel zvolit jednu z nabízených odpovědí a podle toho se mu zobrazily další otázky.

- a) je člověk v prvním období svého života,
- b) je ten, kdo v době spáchání provinění dovršil čtrnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok svého věku. Trestný čin spáchaný mladistvým se nazývá provinění (zákon č. 218/ 2003 Sb., § 2, § 6, zákon č. 41/2009 Sb.),
- c) je osoba, o jejímž trestném činu probíhá trestní řízení před soudem (nejprve u soudu I. stupně hlavní líčení, později případně řízení o odvolání, dovolání nebo návrhu na obnovu řízení).

Správná odpověď zněla za **b)**. Na grafu je pak znázorněno kolik respondentů zodpovědělo jakou odpověď. K mému překvapení většina zvolila správnou odpověď.

Graf č. 23: odpovědi respondentů na otázku č. 18 Mladiství

Otázka č. 19 Resocializace

Povinná otázka, respondent musel zvolit jednu z nabízených odpovědí a podle toho se mu zobrazily další otázky.

- a) znamená zesvětštění, obecně potlačení vlivu náboženství nebo odnáboženštění. Je jedním z důsledků modernizace a racionalizace společnosti,
- b) „Proces, při němž se snažíme o nápravu a návrat člověka do normálního života“ (Kraus, 2008, s. 60). Soubor metod vedoucích k opětovnému zařazení jedince do společnosti, když předchází socializační proces nebyl úspěšný. Jde o složitý proces nápravy, převýchovy a změny vadné socializace za pomoci naplňování resocializačních programů pro každého odsouzeného. Od 1.2.2000 byly resocializační programy nahrazeny tzv. programy zacházení,
- c) splynutí jednoho člověka nebo skupiny lidí s většinovým obyvatelstvem.

Správná odpověď zněla za **b)**. Na grafu je pak znázorněno kolik respondentů zodpovědělo jakou odpověď. K mému překvapení většina zvolila správnou odpověď.

Graf č. 24: odpovědi respondentů na otázku č. 19 Resocializace

Otázka č. 20 Restorativní spravedlnost

Povinná otázka, respondent musel zvolit jednu z nabízených odpovědí a podle toho se mu zobrazily další otázky.

- a) soubor principů, jehož cílem je posílit pachatelův pocit odpovědnosti za spáchaný čin a přimět ho, aby co nejrychleji a nejpřiměřeněji způsobenou škodu kompenzoval přímo poškozenému. V jejím rámci jsou rozvíjeny různé typy alternativních trestů vykonávaných na svobodě,
- b) určitý vzor vztahů či vzorec myšlení,
- c) je směr v sociálních vědách, který myšlenkově navazuje na interakcionismus, zdůrazňuje však symbolické zprostředkování sociální interakce mezi jednotlivci.

Správná odpověď zněla za **a)**. Na grafu je pak znázorněno kolik respondentů zodpovědělo jakou odpověď. K mému překvapení většina zvolila správnou odpověď.

Graf č. 25: odpovědi respondentů na otázku č. 20 Restorativní spravedlnost

Otázka č. 21 Socializace

Povinná otázka, respondent musel zvolit jednu z nabízených odpovědí a podle toho se mu zobrazily další otázky.

- a) proces postupné přeměny člověka jako biologické bytosti v bytost společenskou. Postupné začleňování se do života společnosti, v němž se učíme v dané společnosti žít. Tento proces může probíhat v prostředích různé úrovně, kdy vlivem nepříznivých a nežádoucích podnětů se někdy jednání a chování osob začne odchylovat od obecně uznávaných norem. V tomto případě jde o deviantní socializaci, desocializaci (Kraus, 2008). Vrůstání individua do společnosti, procesy vzájemné interakce mezi společností a jedincem. Společnost působí na jedince tak, aby sociálním učením vytvořil vnitřní psychické předpoklady nezbytné k životu ve společnosti jako její člen i jako samostatná osoba schopná řídit své jednání a odpovídat za ně (Mařádek, 2005).
- b) znamená zesvětštění, obecně potlačení vlivu náboženství nebo odnáboženštění. Je jedním z důsledků modernizace a racionalizace společnosti,
- c) je směr v sociálních vědách, který myšlenkově navazuje na interakcionismus, zdůrazňuje však symbolické zprostředkování sociální interakce mezi jednotlivci.

Správná odpověď zněla za **a)**. Na grafu je pak znázorněno kolik respondentů zodpovědělo jakou odpověď. K mému překvapení většina zvolila správnou odpověď.

Graf č. 26: odpovědi respondentů na otázku č. 21 socializace

Otázka č. 22 Trestný čin

Povinná otázka, respondent musel zvolit jednu z nabízených odpovědí a podle toho se mu zobrazily další otázky.

- a) je forma peněžité sankce, která může být udělena ve stanovených případech porušení zákonné povinnosti,
- b) protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně. K trestní odpovědnosti za trestný čin je třeba úmyslného zavinění, nestanoví-li trestní zákon výslovně, že stačí zavinění z nedbalosti (zákon č. 40/ 2009 Sb.),
- c) je okolnost, se kterou právní norma spojuje vznik, změnu nebo zánik právního vztahu, tj. subjektivních práv a povinností. Lze ji obecně definovat jako skutečnost, která např. na základě zákona způsobí právní následky.

Správná odpověď zněla za **b)**. Na grafu je pak znázorněno kolik respondentů zodpovědělo jakou odpověď. K mému překvapení většina zvolila správnou odpověď.

Graf č. 27: odpovědi respondentů na otázku č. 22 trestný čin

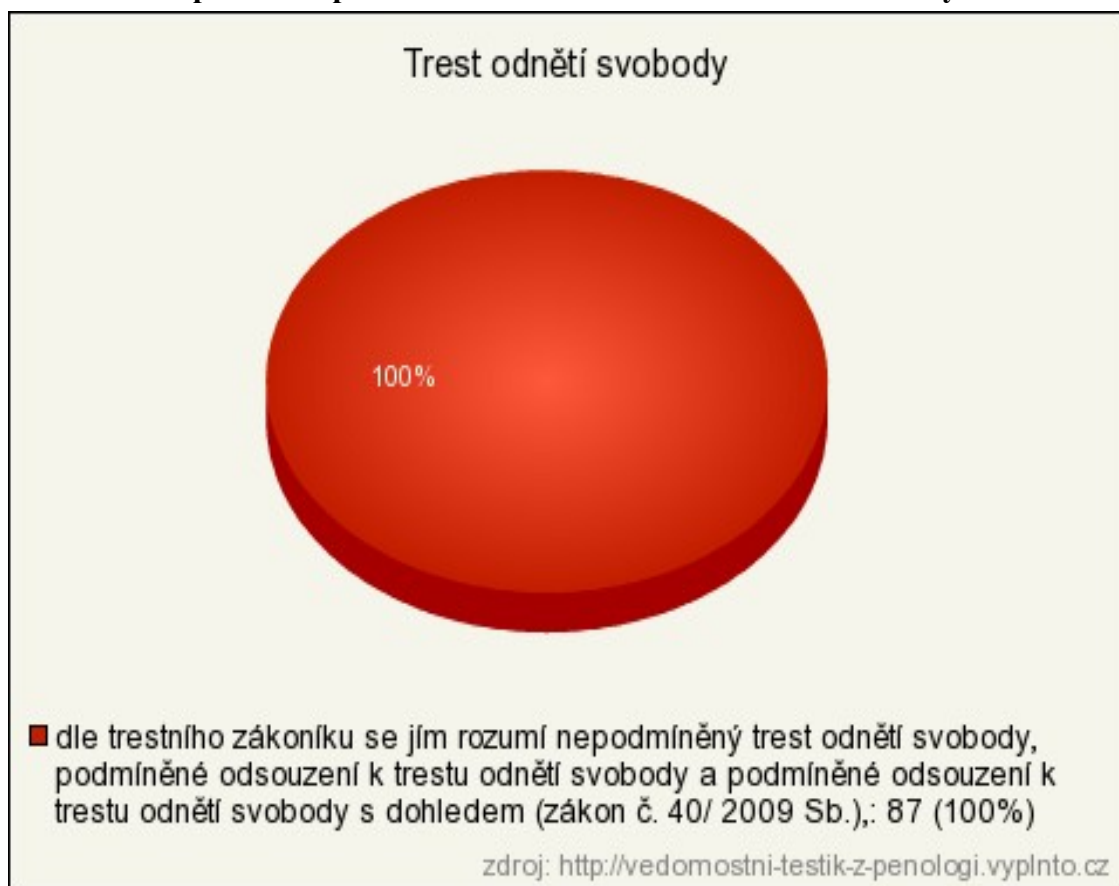
Otázka č. 23 Trest odnětí svobody

Povinná otázka, respondent musel zvolit jednu z nabízených odpovědí a podle toho se mu zobrazily další otázky.

- a) dle trestního zákoníku se jím rozumí nepodmíněný trest odnětí svobody, podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody a podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem (zákon č. 40/ 2009 Sb.),
- b) je opuštění země původu a přestěhování do jiné země,

Správná odpověď zněla za **a)**. Na grafu je pak znázorněno kolik respondentů zodpovědělo jakou odpověď. K mému překvapení většina zvolila správnou odpověď.

Graf č. 32: odpovědi respondentů na otázku č. 23 trest odnětí svobody

Vyhodnocení hypotéz

Hypotéza č. 1

H1: Odbornou teoretickou znalost mají ti zaměstnanci VS ČR, kteří mají dosažené vysokoškolské vzdělání.

Z výše uvedeného výzkumu vyplynulo, že uvedená hypotéza je potvrzena.
Verifikováno.

Hypotéza č. 2

H2: Převládá názor, že ženy jsou více zaměřeny na administrativní část práce, proto by převážná část respondentů je ženského pohlaví.

Z výše uvedeného výzkumu vyplynulo, že uvedená hypotéza není potvrzena.
Falzifikováno.

Hypotéza č. 3

H3: Mediální svět zastává stanovisko, že zaměstnanci VS ČR jsou více praktického zaměření než teoretického.

Z výše uvedeného výzkumu vyplynulo, že uvedená hypotéza není potvrzena.
Falzifikováno.

Hypotéza č. 4

H4: Na základě provedeného výzkumu lze konstatovat, že zaměstnanci VS ČR mají teoretickou představu jaký je vztah penologie a penitenciaristiky.

Z výše uvedeného výzkumu vyplynulo, že uvedená hypotéza je potvrzena.
Verifikováno.

Ze čtyř stanovených hypotéz byly dvě verifikovány a 2 falzifikovány.

Závěr

Účelem této diplomové práce bylo nejprve podat čtenářům stručný náhled do historie vězeňství od prvopočátku do současné doby na našem území a do jeho fungování v různých časových obdobích.

Na historickém vývoji trestání a věznění je dále zachycena postupná přeměna trestu a vězeňství. Od mučení, poprav a naprosté izolace se prostřednictvím humanizace, probíhající v Evropě od 16. století, začleňují do vězeňství obory jako je pedagogika a psychologie, které přinesly vězněným osobám lepší podmínky. V období osvícenství, v 18. století, díky zájmu filozofů vznikl nový obor penologie, zabývající se všemi druhy trestů a samotnými účinky trestu. Právě tento obor se stal východiskem a základem pro dnešní penitenciární praxi, kde hlavním účelem výkonu trestu už není odplata, ale především snaha o nápravu pachatele.

Penologie a penitenciaristika jsou významné multidisciplinární obory, které zejména v poslední době zaznamenávají zájem odborníků i laické veřejnosti. Mají z hlediska svého postavení nejbližší vztah k sociální a speciální pedagogice.

V české penitenciární praxi je vztah sociální a speciální pedagogiky charakterizován neustálým vzájemným doplňováním a prolínáním. Vše se projevuje již v samotné diferenciaci věznic na základní typy, specifická oddělení pro výkon trestu, vězeňská zdravotnická zařízení a Ústavy pro výkon zabezpečovací detence. Osoby zde umístěné pochází z nejrůznějších sociálních prostředí s různou úrovní inteligence a vzdělání, s poruchami chování, zdravotními problémy či handicapem a s různými závislostmi (drogy, alkohol atd.).

Vězněné osoby se mnohdy dostávají do složité životní situace. Prostřednictvím sociální a speciální pedagogiky se jim dostává potřebné pomoci, která se snaží o udržení užitečných sociálních vazeb, odstranění škodlivých návyků a směřuje tak k znovu začlenění do společnosti tj. resocializaci. Pomoc spočívá v nabídce a realizaci zejména, pracovních, vzdělávacích a sportovních aktivit, které jsou zahrnuty v tzv. programu zacházení. Pro naplňování jednotlivých programových aktivit je nezbytná odborná kvalifikace veškerého personálu věznice (pedagogů, sociálních pracovníků, psychologů, vychovatelů, zdravotnického personálu a příslušníků VS ČR).

Resocializační snahy jsou podporovány i mimo penitenciární praxi, například prostřednictvím Probační a mediační služby, která zprostředkovává pachatelům trestných činů mimosoudní vyrovnání a podporuje a dohlíží na osoby podmíněčně propuštěné z výkonu trestu.

Vzájemné prolínání a doplňování sociální a speciální pedagogiky, jejichž náplní je péče a pomoc těmto jedincům, se tak pro penitenciární praxi a celou společnost ukazuje jako vztah klíčový.

Hlavním cílem bylo především seznámit čtenáře s analýzou pojmů penologie, penitenciaristika a určit vztah mezi nimi. Pro popsání a určení pojmů penologie a penitenciaristika bylo nezbytné nejdříve vymezit základní pojmy, vztahující se k této problematice. Na základě této myšlenky byl vytvořen dotazník, který byl určen zaměstnancům VS ČR a měl za úkol zjistit jejich odborně teoretické znalosti.

Úroveň vězeňství je jednoznačně daná politickou, ekonomickou a sociální situací dané země. Pokud chceme být moderní vyspělou evropskou zemí, musíme dbát na řádnou peniterní a postpeniterní péči a především zajistit účelnou prevenci. To vše lze pouze s dostatkem odborně vzdělaného a dostatečně kvalifikovaného personálu, který bude neustále na vězněné osoby výchovně působit. Z výzkumu je patrné, že určitá část zaměstnanců je odborně vzdělána. Jenže musíme vzít v potaz, že výzkumu se účastnilo 87 respondentů a to ze 4 organizačních jednotek.

Resumé

Má diplomová práce je členěna do dvou základních částí – teoretické a empirické. Teoretická část se v prvních kapitolách především zabývá o analýzu pojmu penologie, penitenciaristika, vztah penologie a penitenciaristiky a historii vězeňství na českém území od nejstarších záznamů až po radikální transformaci vězeňského systému. Teoretická část mé práce zahrnuje terminologické a historické východiska.

V následujících kapitolách teoretické části popisují klíčovou součást penologie zastupující úsek vězeňství, odborně nazývaný penitenciární věda, která se zaměřuje na nepodmíněné tresty odnětí svobody. Mezi disciplíny penitenciární vědy řadíme penitenciární péči prováděnou s jedinci při výkonu trestu odnětí svobody nepodmíněně přímo ve věznicích.

Intencionální výchovu a vzdělávání odsouzených jedinců k trestu odnětí svobody zajišťuje oblast penitenciární pedagogiky. Korespondující oblastí penitenciární péče, zastřešující zdárnou adaptaci pachatele trestného činu do občanského života, je fáze penitenciární péče neboli fáze reintegrační. Výčet těchto oblastí je předmětem teoretického pojetí.

Pro empirickou část práce byl použit výzkum, který si kladl za cíl posoudit teoretickou znalost zaměstnanců VS ČR v oblasti penologie a penitenciaristiky. Pro zjištění potřebných dat byl použit dotazník, v němž respondenti měli za úkol vybrat u otázky jednu odpověď ze tří možných odpovědí.

Anotace

Má diplomová práce na téma „Vztah penologie a penitenciariistiky“ se v první kapitole věnuje analýze pojmů penologie, penitenciariistika. Vymezuje základní pojmy nezbytné pro zpracování daného tématu. V dalších kapitolách se věnuji historii vězeňství na českém území od nejstarších záznamů až po radikální transformaci vězeňského systému. Teoretická část mé práce zahrnuje terminologické a historické východiska. Zabývá se penologií, jako výchozím oborem pro penitenciariistiku, na což navazuje současný stav penitenciární praxe v České republice. Všímá si činností jednotlivých zaměstnanců věznice, kteří podílejí na penitenciární péči, kontinuální péči a postpenitenciární péči. Součástí práce je výzkum, který zjišťuje odborně teoretické znalosti zaměstnanců VS ČR v oblasti penologie a penitenciariistiky.

Klíčová slova

Výkon trestu odnětí svobody, extramurální, Věznice, zaměstnanec Vězeňské služby, profesionalita personálu, historie, penitenciární péče, postpenitenciární péče, programy zacházení, reintegrace, resocializace trest, trestanci, trestnice, vězení, vězeňská zařízení, vzdělávání, zaměstnávání, Vězeňská služba ČR, resocializace, reedukace, Penitenciární praxe, trest, vězeň, sociální a speciální pedagogika.

Annotation

My diploma thesis "Relationship penitentiari and penology" in the first chapter devoted to the analysis of concepts penology, penitentiari. It defines the basic concepts necessary for the processing of the topic. In the following chapters is devoted to the history of prisons in the Czech Republic from the earliest records to the radical transformation of the prison system. The theoretical part of my work includes terminology and historical background. It deals with penology, as the starting field for penitentiari, which builds on the current state of penal practice in the Czech Republic. Notes the activities of individual prison employees who participate in the penitentiary care, continuous care and after-care. The work is research that identifies the theoretical knowledge of professional staff in the Prison penitentiari and penology.

Keywords

Inprisonment, extramural, Prison, Prison Service staff, history, professional staff, penal care, post-penal care, treatment programmes, re-integration, re-socialization, punishment, convicts, prison, prison facility, education, employment, Service of the Czech Republic, re-socialization, re-education, Penitentiary practice, punishment, prisoner, social and special pedagogy.

Seznam literatury a informačních zdrojů

1. BAJCURA, L. Práva vězně od vazby po propuštění z trestu odnětí svobody. Praha, Grada: 1999. ISBN 80-7169-555-6
2. ČERNÍKOVÁ, V. *Sociální ochrana*. 1. vyd. Praha: Policejní akademie, 2005. ISBN 80-7251-207-2.
3. ČERNÍKOVÁ, V., SEDLÁČEK, V. *Základy penologie pro policisty*. Praha: Policejní akademie ČR, 2002. ISBN 80-7251-104-1
4. FISCHER, S. *Etopedie v penitenciární praxi*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2006. ISBN 80-7044-722-9.
5. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, České Budějovice : VŠERS, 2006. ISBN 80-86708-05-5.
6. HÁLA, J., *Úvod do teorie a praxe vězeňství*, České Budějovice : VŠERS, 2006. ISBN-80-86706-30-6
7. JUŘÍČKOVÁ, V. Výkon trestu odnětí svobody: bakalářská práce, Brno: Masarykova univerzita
8. JUŘÍČKOVÁ, V. Resocializace mladých odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody ve Věznici Kuřim : bakalářská práce, Brno : Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2004.
9. JŮZL, M., OLEJNÍČEK, A. *Penologie a penitenciární pedagogika*. Brno: IMS, 2004.
10. KALVODOVÁ, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. 1. vyd. Masarykova univerzita: Brno, 2002. ISBN 80-210-3025-9.
11. MAŘÁDEK, V. *Vězeňství*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2005, s. 39. ISBN 80-7368-002-5.
12. KUCHTA, J. *Kriminologie (II. část)*. Brno: Masarykova univerzita, 1993. ISBN: 80-210-0681-1
13. Lyons, L., *Historie trestu*, Praha: Svojtka & Co., 2004. ISBN 80-7352-021-4
14. MEZNÍK, J. a kol. *Základy penologie*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 80-210-1248-X.
15. NETÍK, K., NETÍKOVÁ, D., HÁJEK, S. *Psychologie v právu*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1997. ISBN 80-7179-177-6.
16. SOTOLÁŘ, A., PŮRY, F., ŠÁMAL, P. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2000, 8 s. ISBN 80-7179-350-7.
17. Sochůrek, J., *Kapitoly z penologie I. díl*, Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-203-6
18. Sochůrek, J., *Kapitoly z penologie II. díl*, Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007. ISBN 978-80-7372-204-3
19. Sochůrek, J., *Kapitoly z penologie III. díl*, Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2007, ISBN 978-80-7372-205-0
20. SVOBODA, I. *Úvod do studia mediace a probace*. 1. vyd. Zlín : Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2005, 5 s. ISBN 80-7318-261-0.
21. ŠÁMAL, P., PŮRY, F., RIZMAN, S. *Trestní zákon : komentář*. 2. vyd. Praha : C. H. Beck, 1995. 1118 s. ISBN 80-7179-041-9 (C. H. Beck. Praha). - ISBN 80-7049-136-1 (SEVT. Praha.) s. 145.
22. UHLÍK, J., *Historie věznění a vězeňství v Čechách*. Praha: Tiskárna VV Praha Pankrác, 2006,
23. UHLÍK, J. F. J. *Řezáč – reformátor vězeňství a školství 19. století*. Praha: 1997.
24. VEČEŘA, M. *Sociální stát. Východiska a přístupy*. Praha : SLON, 1993. ISBN 80-901424-6-X.

25. VOŇKOVÁ, J., CHALUPOVÁ, J. Sociální práce s pachateli. 1. vyd. Praha: Leges, 1992.
26. Zákon č.555/1992 Sb. o vězeňské službě a justiční strážní, v platném znění
27. Zákon č.293/1993 Sb. o výkonu vazby, v platném znění
28. Zákon č.169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, v platném znění
29. Zákon č.129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence a změně souvisejících předpisů
30. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, v platném znění
31. Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, v platném znění
32. Zákon č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě, v platném znění
33. Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, v platném znění
34. Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č.109/1994 Sb., kterou se vydává řád výkonu vazby, v platném znění
35. Nařízení Generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č.16/2009, kterým se stanovují úkoly zaměstnanců při zabezpečování VTOS
36. Nařízení Generálního ředitele Vězeňské služby České republiky č. 82/2006 o předcházení a včasné odhalování násilí mezi obviněnými a odsouzenými
37. Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č.10/2000 o srážkách z odměny osob, které jsou ve výkonu trestu odnětí svobody zaměstnány, o výkonu rozhodnutí srážkami z odměny těchto osob a chovanců zvláštních výchovných nařízení a o úhradě dalších nákladů
38. § 1 odst. 2 a 3 zákona č. 129/2008 o výkonu zabezpečovací detence
39. Nařízení vlády č. 414/2000 o výši a podmínkách odměňování odsouzených osob
40. Nařízení Generálního ředitele Vězeňské služby ČR č. 26/2006
41. Nařízení generálního ředitele VS ČR č. 1/2007
42. Nařízení generální ředitelky Vězeňské služby ČR č. 48/2000 o odměňování odsouzených osob zařazených do práce ve výkonu trestu odnětí svobody
43. PENOLOGIE – rozšířený syllabus přednášek (PhDr. JAROSLAV HÁLA)
44. KARABEC, Z. Účel trestání. Kriminalistika, 2/2000
45. České vězeňství č. 5. VS ČR Praha: 2006.
46. České vězeňství č. 1. VS ČR Praha: 2009.
47. KÝR, A. Historická penologie č. 3/2003,
48. KÝR, A. Historická penologie č. 1/2003,
49. KÝR, A. Historická penologie č. 2/2003,
50. Probační a mediační služba. Mediace Dostupný z WWW: http://www.pmscr.cz/scripts/index.php?id_nad=33
51. ESF otevírá další ročník studia pro odsouzené. @muni.cz Dostupný z WWW: <http://info.muni.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=108&Itemid=89>
52. Vězeňská duchovenská péče. Dostupné na www: <http://www.vdpcr.eu/>
53. Hála, J. (2011): Prolegomena k penologii. K dispozici na www.sweb.cz/penologie.hala
54. Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015
55. KÝR, A. Historie vězeňství. Dostupný z WWW: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/historie-104/historie-vezenstvi>
56. AMV, fond A 6/4, RMV č. 34 ze dne 1.11.1963 – Směrnice pro agenturně operativní práci v nápravných zařízeních MV (NZ-oper-I-1).
57. AMV, fond A 6/3, TRMV č. 45, cl. 47 ze dne 15. 3. 1954 – Organizační statut SNZ – vydání.

58. AMV, fond A 6/3, TRMV č. 47, cl. 49 ze dne 1. 2. 1955 – Směrnice o agenturně operativní práci mezi vězni (odsouzenými) ve věznicích a NPT MV (NZ-oper-I-1).
59. AMV, fond A 6/4, inv. j. 434 – RMV č. 124, čl. 133 ze dne 23.8.1957 – Směrnice pro práci vyšetřovatelů a operativních pracovníků VB s agenturou ve vyšetřovacích věznicích – vydání.
60. AMV, fond A 6/4, inv. j. 748 – RMV č. 65, čl. 66 ze dne 17. 6. 1959 – Směrnice pro práci s agenturou ve vyšetřovacích věznicích VB – vydání.
61. AMV, fond A 6/4, RMV č. 7, cl. 7 ze dne 20. 2. 1965 – Směrnice pro práci s tajnými spolupracovníky ve VV MV – vydání.
62. AMV, fond A 6/3, TRMV č. 225, cl. 233 ze dne 3. 12. 1954 – Agenturně operativní obsluha příslušníků ostrahy a civilních zaměstnanců ve věznicích a NPT.
63. AMV, fond A 6/4, inv. j. 451 – RMV č. 141, cl. 151 ze dne 27. 9. 1957 – Agenturně operativní obsluha příslušníků NZ a civilních zaměstnanců ve věznicích a NPT.
64. AMV, fond A 6/4, RMV č. 23 ze dne 15.7.1965 – Sbor nápravné výchovy MV – zřízení.

Seznam příloh

Příloha 1 - Dotazník

DOTAZNÍK

Vážení kolegové,

V rámci studia na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně, obor sociální pedagogika provádím k účelům své diplomové práce na téma „Vztah penologie a penitenciaristiky“ sociologický průzkum.

Chtěla bych Vám tímto požádat o vyplnění následujícího dotazníku. Dotazník je zcela anonymní a údaje v něm uvedené budou použity pouze pro potřeby mé práce (nebudu ani uvádět věznicí, kde byl dotazník vyplněn). Pouze budu provádět průzkum dle bodů na druhé straně dotazníku. Cílem tohoto dotazníku je zjistit, jak jsou zaměstnanci znalí odborné terminologie v oboru vězeňství.

POSTUP PŘI VYPLŇOVÁNÍ DOTAZNÍKU

1. Zvolte dotazník dle verze wordu, který máte v PC (2003,2007,2010) – problém by nastal pokud byste otevřeli dotazník ve formátu pro word 2007 ve verzi wordu 2003, nebo verzi wordu 2003 a 2007 ve verzi 2010, zde by nešlo správné odpovědi označit.
2. Nevím proč, ale u dotazníku ve verzi word 2003 je zapotřebí při otevření dokumentu kliknout myší na ikonku pravítka (trojúhelníku, které je napravo v dokumentu), aby bylo možno zaškrtnout správné odpovědi (ikonka je žlutě zvýrazněná, když na ní kliknete tak zvýraznění zmizí). Děkuji za trpělivost.
3. Pokud jste otevřeli správný dotazník stačí kliknout myší na označený text, který je podle Vás správnou odpovědí – před textem se pak zaškrtnou čtvereček.
4. Pokud jste se spletli, pak stačí znovu kliknout myší a zaškrtnutý čtvereček zmizí.
5. Je velmi důležité: při vyplnění dotazníku neukládejte nikam (ani to nepůjde). Stačí po vyplnění kliknout myší v horní liště dokumentu na SOUBOR najet si a kliknout na ODESLAT – najet si a kliknout PŘÍJEMCE POŠTY (JAKO PŘÍLOHA) a pak jen komu viz. adresa níže
6. Dotazník má 23 otázek. U každé otázky je pouze jedna správná odpověď.

Předem Vám děkuji za vyplnění tohoto dotazníku a odeslání na soukromý email: cernalada@email.cz v případě, že nemůžete zasílat poštu na soukromý email, pošlete vyplnění dotazník na služební email: LCerna@grvs.justice.cz

npor. Bc. Lada Černá

Vedoucí referátu VDI

pohlaví

ŽENA

MUŽ

věk

18 - 30 let

31 - 40 let

41 - 50 let

50 a více let

vzdělání

střední s maturitní zkouškou

vyšší odborné

vysokoškolské v bakalářském studijním programu

vysokoškolské v magisterském programu

zaměstnán ve VS ČR

1rok až 3 roky

3 roky až 6 let

7 let až 10 let

11 let až 15 let

15 let až 25 let

25 let a více

zaměstnán jako
příslušník či občanský
zaměstnanec

příslušník

občanský zaměstnanec VS ČR

1) Penologie

a) je nauka o výkonu trestu a jeho účincích. Zaměřuje se na reálný výkon trestů a ochranných opatření. Jde o multidisciplinární obor zahrnující kriminologii, kriminalistiku, lékařské vědy, psychiatrii, antropologii, psychologii, právo a pedagogiku,

b) se zabývá zkoumáním, výchovou a vzděláváním odsouzených. Jejím předmětem je výchovná funkce výkonu trestu odnětí svobody a zákonitosti penitenciární působení na všechny kategorie odsouzených ve výkonu trestu. Mezi prostředky penitenciární pedagogiky patří působení stanoveného pořádku a kázně, pracovní výchova a kulturní činnost,

c) se zabývá psychologickou problematikou spjatou s výkonem trestu na chování a prožívání odsouzených. K nejnámějším okruhům patří penitenciární psychodiagnostika, klasifikace odsouzených, psychologické expertízy.

2) Penitenciaristika

a) se zabývá psychologickou problematikou spjatou s výkonem trestu na chování a prožívání odsouzených. K nejnámějším okruhům patří penitenciární psychodiagnostika, klasifikace odsouzených, psychologické expertízy,

b) je nauka o výkonu trestu a jeho účincích. Zaměřuje se na reálný výkon trestů a ochranných opatření. Jde o multidisciplinární obor zahrnující kriminologii, kriminalistiku, lékařské vědy, psychiatrii, antropologii, psychologii, právo a pedagogiku,

c) se zabývá zkoumáním, výchovou a vzděláváním odsouzených. Jejím předmětem je výchovná funkce výkonu trestu odnětí svobody a zákonitosti penitenciární působení na všechny kategorie odsouzených ve výkonu trestu. Mezi prostředky penitenciární pedagogiky patří působení stanoveného pořádku a kázně, pracovní výchova a kulturní činnost.

3) Penitenciární psychologie

a) je oblast forenzní psychologie, která se zabývá psychologickou problematikou opětovného začleňování jedince do běžného života po výkonu trestu odnětí svobody. Hlavním problémem je adaptace na propuštění, která může mít různé podoby např. "šok ze svobody" či problém s přijetím role sociálně méněcenné osobnosti s omezenou možností dalšího uplatnění ve společnosti,

b) se zabývá psychologickou problematikou spjatou s výkonem trestu na chování a prožívání odsouzených. K nejnámějším okruhům patří penitenciární psychodiagnostika, klasifikace odsouzených, psychologické expertízy,

c) je naukou o trestání, o druzích trestu a jejich účinnosti. Je to samostatný vědní obor integrálního pojetí, který se opírá o vědy o trestním právu, kriminologii a o tzv. penitenciární disciplíny.

4) Postpenitenciární psychologie

a) je oblast forenzní psychologie, která se zabývá psychologickou problematikou opětovného začleňování jedince do běžného života po výkonu trestu odnětí svobody. Hlavním problémem je adaptace na propuštění, která může mít různé podoby např. "šok ze svobody" či problém s přijetím role sociálně méněcenné osobnosti s omezenou možností dalšího uplatnění ve společnosti,

b) je souhrn norem, které upravují výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody. Patří sem trestní zákon (zákoník), trestní řád, zákon o výkonu vazby, řád o výkonu vazby, zákon o výkonu trestu, řád výkonu trestu odnětí svobody, zákon o Vězeňské službě a justiční stráž č. 555/1992 Sb. a nařízení generálního ředitele VS ČR,

c) se zabývá psychologickou problematikou spjatou s výkonem trestu na chování a prožívání odsouzených. K nejnámějším okruhům patří penitenciární psychodiagnostika, klasifikace odsouzených, psychologické

5) Alternativní tresty

a) vedle kriminality zahrnuje i činy jinak trestné, které spáchali nezletilý a osoby trestně neodpovědné pro nepřičetnost, včetně přestupků,

b) odchylka od kulturně očekávaných pravidel chování. K sankcionování deviantního chování státem dochází jen v těch případech, kdy dochází k jeho střetu s právní normou. Normu chápeme jako pravidlo, která je v daném společenském okruhu přijímána a očekávána a která určuje, jaké chování je v konkrétních podmínkách správné, a jaké nikoliv,

c) tresty, které nejsou spojeny s odnětím svobody.

6) Bodovací systém

a) odměňuje žádoucí chování klienta, případně trestá chování nežádoucí. Užívá se zejména v ústavních zařízeních s nedobrovolným pobytem a v léčebnách pro závislé osoby,

b) jde o vazby, které přesahují z vězení (murus z latiny hradba, zeď). Jsou to vztahy přes vězeňskou zeď. Slouží k prevenci prizonizace osobnosti, která napomáhá resocializaci odsouzeného a prevenci před pácháním dalších trestních činů. Jedná se o styk s vlastní rodinou, hlavně s dětmi, dále kontakty s hodnotnými osobnostmi občanského života např. sociálními pracovníky, kurátory, duchovními atd,

c) soubor principů, jehož cílem je posílit pachatelův pocit odpovědnosti za spáchaný čin a přimět ho, aby co nejrychleji a nejpřiměřeněji způsobenou škodu kompenzoval přímo poškozenému. V jejím rámci jsou rozvíjeny různé typy alternativních trestů vykonávaných na svobodě.

7) Delikvence

a) označuje, že člověk opakovaně upadl do nějaké nežádoucí situace, typicky do nemoci, závislosti nebo zločinu. Zkušenost ukazuje, že tyto situace se častěji vyskytují u lidí, kteří je už zažili, že se tedy opakují. Lidé, kteří jimi už prošli, představují tedy rizikové skupiny, vyžadující zvláštní péči,

b) vedle kriminality zahrnuje i činy jinak trestné, které spáchali nezletilý a osoby trestně neodpovědné pro nepřičetnost, včetně přestupků,

c) je ten, kdo byl v trestním řízení uznán vinným ze spáchání nějakého trestného činu a byl mu případně vyměřen určitý trest.

8) Detenční ústav

a) zařízení pro ochrannou léčbu lidí, kteří páchají společensky vysoce nebezpečné trestné činy, jsou psychicky nemocní (Matoušek, 2003).
"Zabezpečovací detence se vykonává v ústavu pro výkon zabezpečovací detence se zvláštní ostrahou a s léčebnými, psychologickými, vzdělávacími, pedagogickými, rehabilitačními a činnostními programy." (zákon č. 40/ 2009 Sb.),

b) je lékařské zařízení se specializací na léčbu závažných duševních onemocnění, obvykle na relativně dlouhou dobu hospitalizovaných pacientů,

c) je vzdělávací instituce poskytující terciární vzdělávání. Jde o nejvyšší článek vzdělávací soustavy.

9) Deviace

a) znamená česky snášlivost, tj. ochotu, schopnost případně možnost přijímat či snášet něco samo o sobě spíše nežádoucího nebo nepřijemného,

b) odchylka od kulturně očekávaných pravidel chování. K sankcionování státem dochází jen v těch případech, kdy dochází k jeho střetu s právní normou. Normu chápeme jako pravidlo, která je v daném společenském okruhu přijímána a očekávána a která určuje, jaké chování je v konkrétních

c) se označuje interpretace kulturních, společenských a životních jevů cizích kultur v pojmech vlastní společnosti.

10) Extramurální vztahy

a) jde o vazby, které přesahují z vězení (murus z latiny hradba, zeď). Jsou to vztahy přes vězeňskou zeď. Slouží k prevenci prizonizace osobnosti, která napomáhá resocializaci odsouzeného a prevenci před páčáním dalších trestních činů. Jedná se o styk s vlastní rodinou, hlavně s dětmi, dále kontakty s hodnotnými osobnostmi občanského života např. sociálními pracovníky, kurátory, duchovními atd.,

b) je společenský vztah dvou nebo více subjektů práva, které mají vzájemná práva a povinnosti. Jde především o pojem soukromého práva, vyloučen ale není ani v právu veřejném, ačkoli se zde zpravidla nepoužívá,

c) se zabývá vztahy mezi přírodou a společností. Usiluje o změnu společenských, ekonomických a politických mechanismů, které brání snahám o ochranu životního prostředí. Ideově zastřešuje řadu protestních ekologických hnutí.

11) Obviněný

a) je osoba, o jejímž trestném činu probíhá trestní řízení před soudem (nejprve u soudu I. stupně hlavní líčení, později případně řízení o odvolání, dovolání nebo návrhu na obnovu řízení),

b) osoba, která je podezřelá ze spáchání trestného činu a které již bylo sděleno obvinění. Do vynesení rozsudku je považován za nevinného,

c) je právní pojem, zavedený českým trestním zákoníkem pro určité kategorie profesí a ústavních činitelů vykonávajících veřejnou moc, kterým je prostřednictvím tohoto zákona poskytována určitá ochrana a zároveň vyžadována zvláštní odpovědnost.

12) Odsouzený

a) osoba, jež byl vydán odsuzující rozsudek, který již nabyl právní moci (zákon č. 141/ 1961 Sb.. o trestním řízení soudním, trestní řád),

b) je osoba, o jejímž trestném činu probíhá trestní řízení před soudem (nejprve u soudu I. stupně hlavní líčení, později případně řízení o odvolání, dovolání nebo návrhu na obnovu řízení),

c) je fyzická osoba, které v důsledku trestného činu vznikla újma na zdraví.

13) Postpenitenciární péče

a) je komplexní, aktivní a na kvalitu života orientovaná péče poskytovaná pacientovi, který trpí nevyléčitelnou chorobou v pokročilém nebo terminálním stadiu. Cílem paliativní péče je zmírnit bolest a další tělesná a duševní strádání, zachovat pacientovu důstojnost a poskytnout podporu jeho blízkým,

b) je v rámci práva sociálního zabezpečení nástroj sociální ochrany vytvořený státem pro případ sociální události spočívající v nedostatku příjmu způsobeném nepříznivou sociální situací jako důsledku neschopnosti zabezpečit své potřeby a potřeby osob závislých vlastním přičiněním, zejména vlastní výdělečnou činností,

c) péče o propuštěné bývalé vězně. Její nedostatky zvyšují recidivu i počet bezdomovců. Jde o práci sociálních pracovníků, kurátorů, probačních pracovníků, neziskových organizací. Postpenitenciární péče znamená nabídku sociálních služeb propuštěnému, také specifický druh sekundární a terciární prevence a to v širokém spektru působnosti např. recidiva kriminálního chování, relaps v oblasti alkoholu nebo drog, neadekvátní sociální jednání atd.

14) Prizonizace

a) negativní jevy, které působí na odsouzené v průběhu výkonu trestu odnětí svobody. Jde o proces postupného přizpůsobování se způsobu života ve věznici, společenství odsouzených a tzv. vězeňské subkultuře,

b) je držení osob nebo zvířat na izolovaném místě za účelem pozorování, zda se u nich projeví příznaky nějaké nemoci,

c) je politická doktrína upřednostňující domácí politiku před zahraniční.

15) Probační a mediační služba ČR

a) je celosvětové hnutí, které monitoruje porušování lidských práv a iniciuje kampaně proti jejich porušování,

b) zákonem č. 257/2000 Sb. ustavený státní orgán podléhající MS ČR, spolupracující s ostatními orgány činnými v trestním řízení a s jinými subjekty. Pracuje na principu restorativní justice, zohledňuje zájmy oběti trestného činu, zájmy obviněného i společnosti,

c) je česká nevládní organizace věnující se ochraně lidských práv v oblasti zdravotnictví, školství a práce policie.

16) Recidiva

a) tendence k nežádoucímu návratu do nežádoucích návyků, vad či poruch. Nežádoucí návrat odsouzeného po výkonu trestu zpět do věznice a to z důvodu spáchání dalšího trestného činu,

b) je speciální pedagogická disciplína, která se zabývá rozvojem, výchovou a zděláváním dětí, mládeže a dospělých, kteří mají poruchu chování,

c) je páchaní přestupků nebo trestných činů dospělými osobami, tzn. osobami, které jsou starší než 18 let. V této skupině je třeba rozlišovat mladé dospělé (věkové rozmezí 18-24 let).

17) Reedukace

a) je souhrn znalostí, které získáváme pomocí vzdělávání, výuky a studia specifických vědomostí,

b) je individuální schopnost číst a psát. Neznamena pouze schopnost identifikovat jednotlivá písmena nebo schopnost napsat jednoduchá slova. Gramotnost je schopnost plynule číst i delší text a především - schopnost porozumět jeho obsahu,

c) jde o výchovu nedostatečně vychovaného jedince. Soubor pedagogických metod, prostředků a forem k pozměnění společensky nežádoucích vlastností a rozvinutí dosud nerozvinutých osobních vlastností.

18) Mladiství

a) je člověk v prvním období svého života,

b) je ten, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok svého věku. Trestný čin spáchaný mladistvým se nazývá provinění (zákon č. 218/ 2003 Sb., § 2, § 6, zákon č. 41/2009 Sb.),

c) je osoba, o jejímž trestném činu probíhá trestní řízení před soudem (nejprve u soudu I. stupně hlavní líčení, později případně řízení o odvolání, dovolání nebo návrhu na obnovu řízení).

19) Resocializace

a) znamená zesvětštění, obecně potlačení vlivu náboženství nebo

b) "Proces, při němž se snažíme o nápravu a návrat člověka do normálního života" (Kraus, 2008, s. 60). Soubor metod vedoucích k opětovnému zařazení jedince do společnosti, když předchozí socializační proces nebyl úspěšný. Jde o složitý proces nápravy, převýchovy a změny vadné socializace za pomoci naplňování resocializačních programů pro každého odsouzeného. Od 1.2.2000 byly resocializační programy nahrazeny tzv. programy zacházení,

c) splynutí jednoho člověka nebo skupiny lidí s většinovým obyvatelstvem.

20) Restorativní spravedlnost

a) soubor principů, jehož cílem je posílit pachatelův pocit odpovědnosti za spáchaný čin a přimět ho, aby co nejrychleji a nejpřiměřeněji způsobenou škodu kompenzoval přímo poškozenému. V jejím rámci jsou rozvíjeny různé typy alternativních trestů vykonávaných na svobodě,

b) určitý vzor vztahů či vzorec myšlení,

c) je směr v sociálních vědách, který myšlenkově navazuje na interakcionismus, zdůrazňuje však symbolické zprostředkování sociální interakce mezi jednotlivci.

21) Socializace

- a) proces postupné přeměny člověka jako biologické bytosti v bytost společenskou. Postupné začleňování se do života společnosti, v němž se učíme v dané společnosti žít. Tento proces může probíhat v prostředích různé úrovně, kdy vlivem nepříznivých a nežádoucích podnětů se někdy jednání a chování osob začne odchylovat od obecně uznávaných norem. V tomto případě jde o deviantní socializaci, desocializaci (Kraus, 2008).
Vrůstání individua do společnosti, procesy vzájemné interakce mezi společností a jedincem. Společnost působí na jedince tak, aby sociálním učebním vytvořil vnitřní psychické předpoklady nezbytné k životu ve společnosti jako její člen i jako samostatná osoba schopná řídit své jednání a odpovídat za ně (Mařádek, 2005).
- b) znamená zesvětštění, obecně potlačení vlivu náboženství nebo odnáboženštění. Je jedním z důsledků modernizace a racionalizace společnosti,
- c) je směr v sociálních vědách, který myšlenkově navazuje na interakcionismus, zdůrazňuje však symbolické zprostředkování sociální interakce mezi jednotlivci.

22) Trestný čin

- a) je forma peněžité sankce, která může být udělena ve stanovených případech porušení zákonné povinnosti,
- b) protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně. K trestní odpovědnosti za trestný čin je třeba úmyslného zavinění, nestanoví-li trestní zákon výslovně, že postačí zavinění z nedbalosti (zákon č. 40/ 2009 Sb.),
- c) je okolnost, se kterou právní norma spojuje vznik, změnu nebo zánik právního vztahu, tj. subjektivních práv a povinností. Lze ji obecně definovat jako skutečnost, která např. na základě zákona způsobí právní následky.

23) Trest odnětí svobody

- a) dle trestního zákoníku se jím rozumí nepodmíněný trest odnětí svobody, podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody a podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem (zákon č. 40/ 2009 Sb.),
- b) je opuštění země původu a přestěhování do jiné země,